

KOKOOMUS, KEKKONEN JA NKP:n LUOTTAMUS

**Kansallisen Kokoomuksen toiminta hallitusaseman
saavuttamiseksi 1969–1981**

Pro gradu-tutkielma

Helsingin yliopisto

Historian laitos

Ohjaaja: Ohto Manninen

Tekijä: Tomi Tuomisalo

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	s. 1
1.1 Tutkimusaihe	s. 1
1.2 Tutkimusongelma	s. 5
1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähteet	s. 7
2. KONSERVATIIVIEN OPPOSITIO	s. 10
2.1 Ajan henki	s. 10
2.2 Puolueen tila	s. 12
2.3 Kokoomus, Kekkonen ja kommunistit	s. 14
2.4 Kokoomuksen NKP-suhteiden tausta	s. 21
3. KANSA VALITSEE KOKOOMUKSEN	s. 26
3.1 Vuoden 1970 eduskuntavaalit	s. 26
3.2 Vaalitulokset	s. 29
3.3 Kekkosen, NKP:n vai kansan tahto?	s. 32
3.4 Hallitusneuvottelut	s. 34
4. KOKOOMUS ETSII LUOTTAMUSTA	s. 40
4.1 Suomettuminen	s. 40
4.2 NKP:n suunnitelmat	s. 48
4.3 Porvariyhteistyötä ja avunantoa	s. 55
4.4 Kokoomus, Kekkonen ja EEC	s. 63
5. PRESIDENTTIPUOLUE KOKOOMUS	s. 75
5.1 Kekkosen valta huipentuu	s. 75
5.2 Kekkonen simputtaa Kokoomusta	s. 80
5.3 NKP ei luovuta	s. 86
5.4 Presidenttipeli	s. 91
6. VOITTAJAT JA HÄVIÄJÄT	s. 95
6.1 Vuoden 1979 eduskuntavaalit	s. 95
6.2 Holkeri hallitusselvittelijänä	s. 98
6.3 Kokoomus, Kekkonen ja Koivisto	s. 103
JOHTOPÄÄTÖKSET	s. 112
LÄHDELUETTELO	s. 118

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimusaihe

Tämän pro gradu-tutkielman aiheena on Kansallisen Kokoomus-puolueen suhde presidentti Urho Kekkoseen ja Neuvostoliiton Kommunistiseen Puolueeseen. Tutkielmassa selvitetään, mitä kokoomuslaiset tekivät hallitusaseman, sekä Kekkosen että NKP:n luottamuksen, saavuttamiseksi vuosina 1969–81.

Kansallinen Kokoomus perustettiin 9. joulukuuta 1918.¹ Historiansa varrella Kansallisen Kokoomuksen toiminta, on ollut aatteellisesti sosiaalireformismin, konservatismin ja liberalismien välistä kilpailua. Puolueen perustajat tahtoivat isänmaan, jossa jokainen voi elää täyttä ja ihmisarvoista elämää. Vanhasuomalaiselta puolueelta periytyvässä hengessä Kokoomus tahtoi rakentaa sosiaalisilla uudistuksilla kansalaisten hyvinvointia ja tasa-arvoa. Pyrkimys henkiseen ja taloudelliseen kasvuun on keskeinen osa kokoomuslaista perintöä.²

Taloudellisen laman ja oikeistoradikalismien sävyttämällä 1930-luvulla Kokoomus teki presidentti P. E. Svinhufvudin ja puheenjohtajansa J.K. Paasikiven johdolla pesäeron äärioikeistoon. Toisen maailmansodan jälkeen puolue alkoi uudistua aatteellisesti, mutta koti, uskonto ja isänmaa säilyivät puolueen perusarvoina 1960-luvun lopulle saakka. Kuohuvan kuusikymmenluvun mukanaan tuoma yksilökeskeisyys ja moniarvoisuus tulivat silloin osaksi myös kokoomuslaista arvomaailmaa, ja Kokoomus alkoi kehittyä yleispuolueeksi.³

¹ Puolueen perustavan kokouksen pöytäkirja 9.joulukuuta 1918, PTA

² Kokoomuksen historiaa 28.maaliskuuta 2006, www.kokoomus.fi

³ Ibid.

Urho Kekkonen kuuluu suomalaisten suurmiesten joukkoon. Hän loi merkittävän uran poliitikkona jo ennen valintaansa tasavallan presidentiksi 1956. Kekkonen oli syntymäaikansa (1900) ansiosta mukana itsenäisen Suomen historian keskeisissä tapahtumissa: Sotilaana sisällissodassa 1918, yliopisto-opiskelijana 1920-luvulla ja poliitikkona 1980-luvun alkuun saakka. Kekkonen oli Maalaisliiton kansanedustajana ja ministerinä 1930-luvun punamultahallituksessa, jonka syntymistä on pidetty edellytyksenä talvisodan yhteishengelle. Yhteishengen rakentajana Kekkosen oma asema on kuitenkin varsin ristiriitainen, sillä 1938 hän yritti lakkauttaa Isänmaallisen Kansanliikkeen ja herätti jo tuolloin vastustusta oikeiston piirissä.⁴

Urho Kekkonen herättääkin edelleen ristiriitaisia tunteita, sillä hän teki uransa aikana useita ”takinkääntöjä”. Suomen ja Neuvostoliiton välisen Talvisodan (1939- 40) lopussa, hän vastusti rauhantekoa maaliskuussa 1940. Jatkosodan (1941- 44) aikana hän oli aluksi innokas sodan kannattaja, mutta kääntyi lopulta sotaa vastaan.

Toisen maailmansodan jälkeen Kekkonen liittoutui kommunistien kanssa, toimi aktiivisesti sotasyllisyysjutussa ja tukeutui Neuvostoliiton suosioon tavoitellessaan presidentinvirkaa 1950-luvulla. Seuraavana vuosikymmenenä Kekkonen sai viimein myös sosiaalidemokraatit taakseen ja siirtyi ainakin taktisesti vasemman puolen kulkijaksi. Konservatiivisissa piireissä, kuten kirkossa, puolustusvoimissa, oikeuslaitoksessa ja niitä lähellä olevassa Kansallisessa Kokoomuksessa, Kekkosen katsottiin toimivan puolueellisesti: Radikaalin vasemmiston puolesta konservatiivista oikeistoa vastaan.

⁴ Jakobson, Max, Tilinpäätös, s. 174, Otava Helsinki 2003

Suomi ja Neuvostoliitto solmivat ystävyys-yhteistyö-avunantosopimuksen toisen maailmansodan jälkeen 1948. Ystävyys-sopimuksen mukaan Suomen oli Saksan tai sen liittolaisten hyökätessä harjoitettava sotilasyhteistyötä Neuvostoliiton kanssa. Läntisen tulkinnan mukaan ystävyys olikin sotilaallinen liittosopimus, vaikka suomalaiset halusivat tämän kiistää. Ylläpitääkseen imagoa puolueettomasta valtiosta korostettiin sopimuksen muita kohtia, kuten ystävällismielistä politiikkaa NL:ää kohtaan. Neuvostoliitto suhtautui Suomen puolueettomuuspolitiikkaan tendenssimäisesti, aina sen mukaan minkä linjan NKP:n johto otti suhteessa Suomeen ja muihin kansainvälisiin kysymyksiin. NKP valvoi Suomessa Neuvostoliiton etuja KGB:n, suurlähetystövirkaileijoidensa ja Suomen Kommunistisen Puolueen avulla. Suomen asiat politisoituivat entisestään kun niiden hoitovastuu siirtyi 1960-luvulla ulkoasianministeriö MID:stä NKP:n kansainvälisen osaston vastuulle, jonka johdossa toimi politbyroon jäsen Arvid Pelše.⁵ Politbyroo oli NKP:n korkein elin, jonka päätöksiä NL:n hallitus toteutti.

Neuvostoliiton valtiollisen turvallisuuspoliisin KGB:n, (Komitet Gosudastvennoi Bezopasnosti) virkaileijat toimivat NL:n Helsingin suurlähetystön yhteydessä. KGB hoiti Neuvostoliiton ulkoista turvallisuutta ja tiedustelua, ja se toteutti Suomessa NKP:n antamia tehtäviä. Karkeasti ottaen KGB vastasi Yhdysvaltain tiedustelupalvelu CIA:ta (Central Intelligence Agency). Kylmän sodan aikainen tiedustelutoiminta oli vilkasta ja Suomi idän ja lännen rajamaana kiinnosti kumpaakin suurvaltaa.

Presidentti Kekkonen antaman esimerkin mukaisesti suomalaiset poliitikot solmivat henkilösuhteita KGB:n virkaileijoihin ja loivat nk. ”kotiryssä”-järjestelmän. Merkittävillä neuvostodiplomaatilla oli KGB tausta, ja varsinaisten lähetystövirkaileijoiden ja KGB-miesten välinen ero oli usein kuin veteen piirretty viiva. Suomalaiset pitivät yhteyttä myös CIA:han, johon presidentti Kekkonen kontaktit hoituivat Suojelupoliisin kautta. Yhdysvalloillekaan ei riittänyt Suomessa pelkkä korkeimman tason kontakti vaan yhteyttä pidettiin myös mm. Kokoomuksen johtoon.⁶

⁵ Seppinen, Jukka, Urho Kekkosen Suomen johtaja, s. 509, Gummerus Helsinki 2004

⁶ Ajankohtaisohjelma A-piste, Yle Tv 1, 11. helmikuuta 2005, Suomi ja kotijenkkit: vakoilua ja diplomatiaa

Kekkosen ajan poliittinen historia on ollut viimeaikoina ajankohtaista. Tapahtumista alkaa olla tarpeeksi aikaa, jotta niiden tutkimiseen tarvittava intohimoista ja tarkoituksenhakuisuudesta vapaa, objektiivisempi näkökulma nousisi paremmin esille. Tapahtumiin osaa ottaneet poliitikot tai muut keskeiset henkilöt ovat julkaisseet muistelmiaan, mutta monia asioita on vielä selvittämättä. Varsinkin kevään 1981 hallituskuvioissa on vielä paljon kysymysmerkkejä.

Kekkosen omasta toiminnasta on kirjoitettu kokonaisesityksiä, mutta Kokoomuspuolueen, Kekkosen ja NKP:n yhteinen historia on vielä vailla yhteenvetoa. Lasse Lehtinen teki tämän väitöskirjassaan SDP:n osalta vuonna 2002. Neuvostoliiton romahdus 1990-luvun alussa avasi hetkeksi Moskovian arkistot tutkijoiden käyttöön, mutta viime vuosina arkistoihin pääsy on vaikeutunut. Tämä on tehnyt tutkijoiden työn mutkikkaammaksi ja tutkijoiden on usein täytynyt tyytyä pelkästään kotimaisiin lähteisiin.

Keskeiseksi kysymykseksi tässä tutkimuksessa nousee myös suomettuminen. Mitä suomettuminen merkitsi ja miten se syntyi? Tutkimuksessa selvitetään 1970-luvun hallituspuolueiden osallisuutta suomettumiseen, ja miten oppositiossa olevat kokoomuslaiset ottivat siihen osaa.

Suomettumisen kausi ja siihen liittyvä poliittinen peli kaikkine sivujuonteineen ansaitsee perusteellista tutkimusta. Monet jo 1970-luvulla keskeisillä paikoilla vaikuttaneet henkilöt, ovat edelleen mukana yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Suomettumisen aikaiset poliittiset ylilyönnit, on usein selitetty vetoamalla maan tapaan, vaikka tätä tapaa ovat itse olleet luomassa samat henkilöt. Henkilökohtaisena motiivin lähteenä tämän aihepiirin tutkimiselle pidän 1980-luvun peruskoulua, jonka historianantuneilla me, Kekkosen ajan lapset, saimme oppia mitä merkitsee ”rauhanomainen rinnakkaiselo” tai ”hyvät ja luottamukselliset suhteet Neuvostoliittoon”.

Rakenteellisesti tämä tutkielma on kirjoitettu kronologiseen järjestykseen. Aikakauden tärkeimmät poliittiset tapahtumat kulkevat kehyksenä, ja tarkemmin käsitellään Kokoomuksen ja Kekkonen suhteita sekä Neuvostoliiton puuttumista Suomen sisäpolitiikkaan. Tutkielma on kirjoitettu lukijaystävälliseen tyyliin, jotta aihepiiri kiinnostaisi muitakin kuin historianopiskelijoita tai alan ammattilaisia. En katso tutkimuksen tieteellisen tason tästä valinnasta kärsivän, vaan uskon lisääntyvän historiakiinnostuksen palvelevan myös tiedeyhteisön etua.

1.2 Tutkimusongelma

Tutkimuksen päätavoite on selvittää Kansallisen Kokoomuksen toimintaa hallitusaseman saavuttamiseksi vuosina 1969 – 1981. Selvitän kehitystä puolueen sisällä, henkilökysymyksiä ja rintamalinjojen muodostumista suhteessa presidentti Kekkoeseen. Tärkeä osatekijä valtaan pääsemiseen 1970-luvun Suomessa oli myös NKP:n luottamuksen saavuttaminen. Tutkimuksessa kerrotaan kokoomuslaisten toiminasta puolueensa neuvostosuhteiden parantamiseksi.

1970-luvulla tehtiin useita hallitusratkaisuja, joissa presidentti Kekkosella oli aina keskeinen rooli. Miksi kansan vaaleissa osoittama tahdonilmaisu ei läpäissyt Kekkonen seulaa? Miksi muut puolueet eivät hyväksyneet Kokoomusta ja kuinka suuri itse asiassa oli NKP:n vaikutus Suomen hallituskokoonpanoihin? Entä oliko Urho Kekkosella ideologisia syitä vastustaa Kansallista Kokoomusta?

Oleelliseksi kysymykseksi nousee kehitys Kokoomuksen sisällä. Puolueen nuorisosiipi ja sen keskeltä nousseet vaikuttajat pyrkivät 1960-luvun lopulta lähtien muuttamaan Kokoomuksen linjaa lähemmäksi poliittista keskustaa. Tähän suunnitelmaan kuului myös lähentyminen presidentti Kekkoeseen ja sitä kautta puolueen saaminen yhä selkeämmin virallisen ulkopoliitiikan kannattajaksi. Tämä edellytti vanhojen oikeistolaisten ajamista oppositioon puolueen sisällä. Ketkä toimivat milläkin puolella ja mitä tapahtui puoluevaltuustossa ja eduskuntaryhmässä?

Yhteiskunnan vasemmistohenkisyys 1970-luvulla ajoi jopa perinteisten porvarillisten arvojen ja terminologian uudelleen tarkasteluun. Näin pyrittiin tasoittamaan tietä yhteistyölle vasemmiston ja presidentin kanssa. Eräät kokoomuslaiset pitivät yhteyttä Tehtaankadulle, Neuvostoliiton suurlähetystöön. Miksi tämä nk. remonttimiesten toiminta ei kuitenkaan johtanut konkreettisiin tuloksiin?

Kekkonen sai tukea vasemmalta jo valtaannousunsa yhteydessä. Vuonna 1966 tapahtunut SDP:n kääntyminen Kekkosen ulkopoliitiikan kannattajaksi lisäsi hänen kannatustaan poliittisessa vasemmistossa. Monet yhteiskunnalliset kannanotot ja kansanrintamahallitusten suosiminen profiloivat Kekkosta vasemmiston puolustajana. Hän nosti nuoria sosiaalidemokraatteja korkeisiin virkoihin, luotti neuvostojärjestelmän voimaan ja sen edustaman talousjärjestelmän kilpailukykyyn. Oliko Kekkonen pohjimmiltaan vasemmistolainen, ja oliko hänellä sen vuoksi antipatioita Kokoomuksen suuntaan?

Tutkimustyöni voidaan nähdä eräänlaisena kolmiyhtälönä, jonka summana on Kokoomuksen vaikea asema Kekkosen Suomessa: Presidentti Kekkonen, Neuvostoliiton kommunistinen puolue ynnä Kokoomuksen oma toiminta. Ajallisesti raja on tutkimuksen vuosien 1969 -1981 välimaastoon, ja päähuomio painottuu 1960 - 70 lukujen taitteeseen ja toisaalta 1970-luvun loppupuolelle.

Aikarajausta perustelen seuraavasti: Neuvostoliiton Suomen politiikassa alkoi 1960-luvun lopussa vahva ideologinen suuntaus, jonka aikana Suomen oli vaikeaa saada tunnustusta puolueettomuudelle. Vuoden 1968 presidentinvaaleissa Kokoomuksella oli Kekkosen aikana viimeisen kerran oma ehdokas, ja vaalikamppailua voidaan pitää merkittävänä vedenjakajana presidentin ja puolueen suhteissa. Kokoomuksen sisällä alkoi 1969 kehitys kohti ”kekkos-puoluetta,” ja sitä seurannut asettuminen poikkeuslain taakse 1973 oli näiden tapahtumien looginen jatkumo.

Urho Kekkonen oli korkeasta iästään huolimatta hyvässä kunnossa, ja Suomen kiistaton johtaja 1970-luvun alussa. Merkit muistihäiriöistä tai muusta fyysisestä rapistumisesta olivat vielä kaukana ja poliittiset vastustajat nujerrettu. Voitokas ja värikäs presidentinvaalikamppailu oli virkistänyt Kekkosta ja tuonut esiin vanhan taistelijan. Kekkonen olikin maininnut, ettei suinkaan jättäisi politiikkaa jos ei tulisi valituksi kolmannelle kaudelle, vaan palaisi korjaamaan säröjä joita vaalikamppailu idänsuhteisiin oli aiheuttanut.⁷

Näin ollen voidaan Kekkosen toimia kyseisinä vuosina pitää vielä täysin tarkoituksenmukaisina ja harkittuina poliittisina operaatioina. Päiväkirjamerkintöjen pohjalta voidaan tulkita Kekkosen joutuneen yhä enemmän erilaisten ”sanansaattajien” vaikutuksen alaiseksi 1970-luvun jälkipuolella.

Toinen tutkimuksen pääpainopiste ajoittuu 1970-luvun jälkipuoliskolle. Neuvostoliitto aktivoitui uudelleen ja ehdotti mm. yhteisiä sotaharjoituksia 1978. Remonttimiesten toiminta alkoi vihdoinkin tuottaa tulosta Kokoomuksen sisällä ja puolue asetti Kekkosen presidenttiehdokkaakseen vuoden 1978 vaaleissa. Kokoomus nousi toiseksi suurimmaksi puolueeksi 1979 eduskuntavaaleissa, mutta ei noussut hallituspuolueeksi. Kekkosen kunto heikkeni jatkuvasti ja hänen käytöksensä muuttui ailahtelevaksi. Lähdeaineiston perusteella esiin nousee useita kysymysmerkkejä näiden vuosien toiminnasta. Viimeisimpänä syksyn 1981 hallituskuviot ja yrityksiksi jääneet operaatiot Koiviston syrjäyttämiseksi ja Ahti Karjalaisen johtaman Keskustan ja Kokoomuksen varaan rakentuvan hallituksen nimittämiseksi.⁸

1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Kekkosen ja Kokoomuksen suhteista on kirjoitettu yksittäisten henkilöiden muistelmissa ja henkilökuvissa. Myös Kokoomuksen puoluehistoriaa on tutkittu monissa eri teoksissa. Hannu Rautakallio on tutkinut KGB:n ja NKP:n toimintaa Suomessa 1960-luvulla, mutta kokonaisvaltainen ja kattava Neuvostoliiton toimintaa suomessa kuvaava tutkimusteos on vielä antanut odottaa itseään. Sellainen olisi oman tutkimukseni kannalta lähdemateriaalina korvaamaton.

⁷ Virmavirta, Jarmo, Poliitiikan äänetön yhtiömies, s. 117, Otava Helsinki 1977.

⁸ Kangas, Lasse, Ahti Karjalainen tasavallan kakkosena, s. 234, Kirjayhtymä Helsinki 1984

Urho Kekkosen toiminnan tutkimusta on leimannut eräänlainen kiihkomielisyyys mikä on antanut leimansa myös tutkimustuloksille. Kriitikoiden mielestä Hannu Rautakallion tutkimukset ovat osin asenteellisia ja Kekkosen pyritään esittämään niissä lähes yksinomaan Neuvostoliiton ja oman edun tavoittelijana.

Juhani Suomen mittavaa työtä Urho Kekkosen henkilöhistorian saralla on puolestaan arvosteltu liiallisesta fundamentalismista. Suomen historiatulkintoja onkin tarkasteltava kriittisesti, sillä hänelle ominainen tapa selittää ja puolustaa Kekkosen tekemisiä parhain päin tulee esiin myös Kokoomuksen ja Kekkosen suhteita koskevassa kirjoituksessa. Juhani Suomen tulkinnan mukaan Kokoomuksen diskaamiseen ovat usein syyllisiä muut puolueet ja Neuvostoliitto, harvemmin itse Kekkosen. Suomi on keskittynyt tutkimuksissaan yksinomaan kotimaisiin lähteisiin ja jättänyt Moskovian arkistojen tutkimisen muille. Suomea on kritisoitu myös samaistumisesta tutkittavaan, mikä onkin näkynyt hänen halussaan asettua usein puolustamaan Urho Kekkosta tätä arvostelevassa historiakeskustelussa.

Uusimpana, yksiin kansiin koottuna tutkimusteoksena on mainittava Jukka Seppisen 2004 ilmestynyt *”Urho Kekkosen - Suomen johtaja”*. Seppinen on onnistunut kuvaamaan päähenkilöä kiitettävän objektiivisesti, mutta sortuu ehkä asenteellisuuteen Ahti Karjalaisen ja Johannes Virolaisen käsittelyssä. Oman tutkimukseni kannalta edellä mainittu arvostettujen tutkijoiden työ on tietenkin korvaamatonta lähdemateriaalia.

Olennaisena lähdeaineiston osana työni kannalta ovat Juhani Suomen toimittamat Kekkosen päiväkirjat. Valitettavasti Kekkosen kunto heikkeni 1970-luvun lopussa niin nopeasti, että viimeisten vuosien merkinnät koostuvat lähinnä kalareissuista ja lehtileikeistä. Juhani Suomen mukaan Kekkosen ei tarkoittanut päiväkirjojaan jälkipolville. Tätä on kuitenkin syytä epäillä, sillä päiväkirjat eivät sisällä juuri mitään moitteita Neuvostoliittoa kohtaan. Saattaa tietenkin olla, että kritiikkittömyys Neuvostoliittoa kohtaan on jo lähde sinänsä, ja kertoo omaa kieltään Kekkosen poliittisesta ajattelusta. Päiväkirjojen ja elämänkerran lisäksi olen käyttänyt muuta Kekkosen kirjallisuutta, jonka tarkempi erittely on lähdeluettelossa.

Kokoomuksen osalta lähdemateriaali on kirjavampi. Porvarillisen työn arkistossa Helsingin Vallilassa säilytettävä puolueen materiaali sisältää Kokoomuksen osalta tutkimustyöni keskeiset arkistolähteet: Puoluevaltuuston, eduskuntaryhmän ja puoluekokousten kokouspöytäkirjat. Arkistosta löytyy myös Harri Holkerin aineisto. Puoluevaltuustossa käytetyt puheenvuorot ovat usein varsin värikkäitä ja informatiivisuudessaan antoisia. Ajan henki ja mielialat välittyvät keskustelujen kautta kiitettävällä tavalla tämän tutkimuksen käyttöön. Holkerin kirjeenvaihto etenkin poikkeuslaki-taistelun ajalta on mielenkiintoista lähdemateriaalia.

Porvarillisen Työn Arkiston asiantunteva ja ystävällinen henkilökunta ansaitsee erityiskiitoksen. Kekkosen ja kokoomuslaisten välistä kirjeenvaihtoa olen käynyt läpi myös Urho Kekkosen Arkistossa Orimattilassa, missä vietetyt päivät olivat mieleenpainuvia. Palvelu oli erinomaista. SDP:n ja Kokoomuksen välinen suhdetoiminta oli 1970-luvulla lähes olematonta, joten muiden puolueiden arkistomateriaalin osalta olen keskittynyt vain Helsingin Töölössä sijaitsevaan Keskustan arkistoon.

Tutkimuksessa on käytetty lähteenä myös keskeisten kokoomuslaisten 1970-luvun toimijoiden haastatteluja. Eduskunnan varapuhemies Ilkka Kanervalle, ministeri Pertti Salolaiselle ja professori Jarmo Virmavirrälle kuuluu kiitos tämän tutkielman tekijältä. Kekkosen ja Keskustapuolueen osalta korvaamatonta tietoa ja näkökulmaa antoi ministeri Eino Uusitalon haastattelu. Haastattelujen ja muistelmien lähdekritiikissä on huomioitu, että 2000-luvun yleiset käsitykset Kekkosen ajasta ja Neuvostoliitosta ovat varsin erilaisia kuin vielä 1980-luvullakin vallinneet mielipiteet.

2. KONSERVATIIVIEN OPPOSITIO

2.1 Ajan henki

Toisen maailmansodan jälkeen 1960-lukua voidaan pitää ensimmäisenä ns. uuden ajan vuosikymmenenä. Edellinen vuosikymmen oli ollut jälleenrakennuksen ja uusien poliittisten suuntausten läpimurron aikaa eri puolella maailmaa. Neuvostoliiton hallitsemassa Itä-Euroopassa oli vähitellen hyväksytty vallitseva etupiirijako, jonka mukaan toisen maailmansodan loppuvaiheessa puna-armeijan miehittämät alueet jäivät sosialistisen järjestelmän hallitsemalle puolelle.

Kansan ja osin valtaapitävienkin voimien masinoimat kapinat Neuvostoliiton ylivaltaa vastaan 1950-luvulla oli nujerrettu rautaisilla otteilla Itä-Saksassa ja Unkarissa. Tšekkoslovakiassa yritettiin vielä 1968 rakentaa ihmiskasvoista sosialismia, mutta Neuvostoliiton ja muiden Varsovan liiton maiden sotilaallinen väliintulo lopetti uudistuspyrkimykset alkuunsa. Neuvostoliitossa Nikita Hrustsovin ajan jälkeen omaksuttu kovempi ulkopolitiikka näytti näin voimansa. Vallitseva sotilas- ja valtpoliittinen tasapaino haluttiin säilyttää myös lännen puolella, minkä vuoksi Tšekkoslovakian miehitystä pidettiin sosialistisen leirin sisäisenä asiana. Neuvostoliitto näytti ulospäin vahvalta ja tehokkaalta valtiolta.

Länsimaailman johtovaltiolla Yhdysvalloilla näytti menevän huonommin. Vietnamin sodasta oli muodostunut sen hallituksille kärsimystie, jonka kulkemiselle ei näkynyt loppua. Vaikka hallitus yritti perustella sodankäyntiä periamerikkalaisen vapauden lähetystyön, ja kommunismin leviämiseen johtavan dominoteorian avulla, kasvava miehistötappioiden määrä käänsi yleisen asenteen sotaan vastaan. Vietnamin sota oli myös ensimmäinen ns. tv-sota, jonka käänteitä ja raakuuksia kansalaiset saattoivat seurata uutislähetyksistä lähes reaaliajassa. Tämä käynnisti mielenosoituksia ja sodan vastainen rauhanliike levisi myös Eurooppaan.

Mutta ennen kaikkea sota vaikutti Yhdysvaltain ulkoiseen kuvaan mikä jo rotumellakoiden ja poliittisten murhien johdosta oli huonontunut merkittävästi. Yhdysvallat ei enää ollut se 1950-luvun onnena joka houkutti köyhää Eurooppaa. Absoluuttisen pahan Neuvostoliiton rinnalla oli nyt toinen imperialistinen supervaltta, jonka hyvä imago oli kadonnut Vietnamin viidakoihin.

Vaikka sodan vastaisuus ja ydinaseen pelko oli maailmanlaajuisia, uusi toisen maailmansodan jälkeen syntynyt sukupolvi ei tyytynyt ajamaan pelkästään rauhanasiaa. Nämä nk. suuret ikäluokat alkoivat kansoittaa yliopistoja ja muita oppilaitoksia, joiden resurssit suurten massojen opetukseen osoittautuivat rajalliseksi. Yliopisto ja muu opetuselämä oli jäänyt nopean henkisen ja kulttuurillisen murroksen jalkoihin. Ne eivät pystyneet nousevan nuorison mielestä vastaamaan ajan haasteisiin. Sodan ajan eläneen sukupolven ja heidän jälkeläistensä välinen henkinen kuilu oli valtava, ja sen aiheuttaman liikehdinnän vaikutukset alkoivat näkyä yhteiskunnan eri kerroksissa ja organisaatioissa.

Nuoriso eli totaalisen erilaisessa maailmassa kuin vanhempansa aikanaan. Popmusiikin, rennon pukeutumisen ja vapaan seksin sävyttämä nuorisokulttuuri, toi mukanaan kansainvälisyyttä joka kaatoi vanhoja raja-aitoja. Uuden ajan merkit näkyivät myös Suomessa. Vaikka opiskelijanuorison liikehdintä ja mielenosoitukset jäivät meillä keskieuropalaisia esikuviaan pienemmiksi, niiden perustana olivat samat sosiologiset tekijät. Nuoret kapinoivat hallitsevan sukupolven arvomaailmaa vastaan, liittyivät rauhanliikkeisiin ja kyseenalaistivat isänmaa-käsitettä tavalla, joka sai puolustuslaitoksen ja poliisin varpailleen.

Vanhaan luokkajakoon perustuneet poliittiset puolueet uudistuivat ja nuoriso näki itsensä pohjimmiltaan suurena yhtenevänä joukkona. Nuoret halusivat ottaa paikkansa auringossa ja päästä vahvasti mukaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Suomen poliittisessa elämässä tämä kehityskulku konkretisoitui etenkin Kansallisessa Kokoomus puolueessa, jota oli totuttu pitämään konservatiivisen ajattelun ja 1930-luvun henkisen perinnön viimeisenä etuvartiona.

2. 2 Puolueen tila

Kokoomus lukeutui keskisuuriin puolueisiin 1960-luvun lopulla. Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa vasemmisto voitti ja hallituspuolue Kokoomus menetti kuusi paikkaa, saaden vain 26 kansanedustajaa parlamenttiin. Samalla se jäi myös oppositioon, sillä Suomen sosialidemokraattinen puolue SDP, joka nyt nousi 55 paikallaan eduskunnan suurimmaksi puolueeksi, oli vihdoinkin hyväksynyt presidentti Kekkonen harjoittaman ulkopoliittikan ja alkoi rakentaa suhteita Moskovaan. Näin se lunasti ulkopoliittisen luottamuksen Kekkonen suunnitelmissa eikä esteitä hallitukseen pääsulle enää ollut.

Kun SDP:stä eronneiden perustama Työväen ja Pienviljelijöiden Sosialistinen liitto, TPSL, vielä lisäsi paikkamääräänsä seitsemään, oli näillä kahdella puolueella kommunistien tuella eduskunnassa parlamentaarinen enemmistö. Kekkonen kaavaili aluksi myös Kokoomusta hallitukseen, mutta puolueen kieltäytyttyä yhteistyöstä SKDL:n (kommunistien katojärjestö) kanssa, se sai jäädä oppositioon. Tuekseen hallitukseen vasemmisto sai Keskustapuolueen, joka myös oli hävinnyt vaaleissa neljä paikkaa. Suomi sai nyt eduskunnan enemmistöön nojautuvan, Rafael Paasion (SDP) vasemmistijohtoisen hallituksen jossa kommunistit olivat mukana ensi kertaa sitten 1940-luvun lopun jälkeen. Kansanvalta oli puhunut ja kansanrintama syntynyt.

Suomalaisen yhteiskunnan luisuminen kohti sosialismia oli yleisesti porvarillisen kansanosan ja erityisesti teollisuuden pääomapiirien huolenaiheena. Vasemmiston hyväksi muuttuneet poliittiset voimasuhteet vielä entisestään lisäsivät tätä ajattelua.⁹ Yhteiskunnan voimakas rakennemuutos, joka johti maaseudun tyhjentymiseen, pienyrittäjyyden inflaatioon ja maatalousvaltaisen maan kaupungistumiseen, merkitsi julkisen hallinnon nopeaa kasvua. Tälle sektorille syntyneisiin työpaikkoihin siirtyi paljon nuoria sosialidemokraattisia virkamiehiä, jotka alkoivat rakentaa ideologiansa mukaista valtiokeskeistä yhteiskuntaa.

⁹ Vesikansa, Jarkko, Salainen sisällissota, s 251-256, Otava Helsinki 2004

Nuoret vasemmistoradikaalit miehittivät televisioteatterin ja saivat äänensä kuulumaan kulttuurielämässä. Suomessa alkoi vasemmistolainen ja konservatiivisia arvoja kyseenalaistava henki näkyä ja kuulua yhteiskunnassa yhä laajemmin. Yleisradion pääjohtajaksi valittu Eino S. Repo nousi asemaansa Keskustapuolueen tuella, mutta osoittautui käytännön toimitissaan enemmän poliittista vasemmistoa kuin keskustaa lähellä olevaksi toimijaksi. Revon aikana yleisradioon hakeutui nuoria radikaaleja ja yhtiö alkoi toimittaa vasemmiston ja Neuvostoliiton politiikka myötäileviä, perinteisiä porvarillisia arvoja halveksivia ohjelmia. Tätä kehitystä katsottiin huolestuneena Kokoomuksessa ja porvarillisesti ajattelevan kansanosan keskuudessa.¹⁰

Kokoomuksen puoluekuva oli varsin epämuodikas jatkuvasti kansainvälistyvässä ja nuorekkaammassa ilmapiirissä. Vanhat arvot koti, uskonto ja isänmaa eivät enää koskettaneet nuortuvaa äänestäjäkuntaa. Puolueen kuva pääoman puolestapuhujana ei sopinut 1960-luvun työtaistelujen ja ammattiyhdistysliikkeen voimistumisen kyllästäjän ajan henkeen. Suomessa rakennettiin Ruotsin mallin mukaista pohjoismaista hyvinvointivaltiota sosiaaliturvineen ja korkeine veroineen. ”Jokainen on oman onnensa seppä”-ideologialla ei kalasteltu ääniä tällaisena aikana.

Suhteet presidentti Urho Kekkoseen olivat myös viilentyneet. Ahti Karjalaisen (Kesk.) porvarihallituksen (Karjalainen I, 1962–64) aikana Kokoomuksen puheenjohtaja Jussi Saukkosella oli ollut toimiva yhteistyösuhde Kekkoseen, mutta Johannes Virolaisen (Kesk.) tultua pääministeriksi 1964 (Virolainen I, 1964–66) suhtautumisessa Kekkoseen alkoi tuntua kitkaa. Virolainen halusi hallitusohjelmaan maininnan Paasikivi-Kekkosen linjasta, mitä osan kokoomuslaisista oli vaikea sulattaa. Kokoomuksessa puhuttiin mieluummin pelkästään Paasikiven linjasta. Neuvostoliiton mielistelystä syytetyn Kekkosen vastustus oli vielä voimissaan, vaikka puolue olikin tukenut häntä vuoden 1962 presidentinvaaleissa ns. Honka-liiton hajottua.¹¹

¹⁰ Kokoomuksen puoluekokous Turussa 1969, Pöytäkirjat, PTA

¹¹ Summanen, Reino, Paraatiov, Kokoomuksen hallitustie, s. 18-19, Kirjayhtymä Helsinki 1983

Kansanrintamahallituksen synnyttyä SDP:n ja Kokoomuksen vanha aseveliakseli oli katkennut. Nämä kaksi puoluetta olivat sotien jälkeen muodostaneet sen parlamentaarisen tukipylvään, johon nojaten kommunismin ja myös Kekkosen vastaista ”salaista sisällissotaa” oli harjoitettu. Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki-säätiön peitenimellä toiminut järjestö, oli teollisuuden ja elinkeinoelämän rahoittama organisaatio, joka kävi kulissien takaista taistelua suomalaisen äänestäjän sielusta kouluissa, työpaikoilla ja politiikassa. Järjestön johdon kauhukuva sosialistisesta Suomesta oli kuitenkin toteutumassa 1960-luvun lopulla: SDP kääntyi Väinö Tannerin puheenjohtajuuden jälkeen selkeästi vasemmalle, ja äänestäjät, suuri osa nousevaa nuorisoa sekä tasavallan presidentti, näyttivät uskovan sosialismin lopulliseen voittoon.¹²

Kun entinen Kekkosen kiivas vastustaja, SDP:n kansanedustaja Väinö Leskisen johti puolueensa ulkopoliittiseen täyskäännökseen, oli Kokoomus pelattu todelliseen paitsioon. Honkaliitosta oli aikaa vain muutama vuosi, mutta poliittinen tilanne kääntynyt pääläelleen: SDP oli vankasti Kekkosen takana ja ehdotti jopa poikkeuslakia tämän valitsemiseksi kolmannelle kaudelle presidentiksi.¹³ Neuvostoliitossa tämä ei jäänyt huomaamatta ja SDP:n ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen, NKP:n suhteet lähentyivät. Kokoomus asettui nyt sosialismin vastaisen taistelun etulinjaan, mutta saavuttaakseen äänestäjien suosion sen oli kyettävä uudistamaan itsensä.

2.3 Kokoomus, Kekkonen ja kommunistit

Kokoomuksen johto oli vaihtunut 1965 puoluekokouksessa. Munkkiniemen yhteiskoulun rehtori Jussi Saukkonen (s.1905) luovutti kovan painostuksen jälkeen paikkansa Juha Rihtniemelle, joka varsinaisessa äänestyksessä voitti tiukkana oikeistolaisena ja Kekkosen vastustajana tunnetun pankinjohtaja Tuure Junnilan. Pitkänlinjan talousmies Tuure Junnila (s.1910) oli entinen valtiovarainministeri, joka syytti Kekkosta erityisesti ulkopoliitiikan käyttämisestä aseena sisäpolitiikassa. Myös talousnäkemyksissä miesten välillä oli erimielisyyksiä jo 1950-luvulla.¹⁴

¹² Vesikansa 2004, s. 226

¹³ Lehtinen, Lasse, Aatosta jaloa ja alhaista mieltä, Sdp:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944-81, s. 464, WSOY Helsinki 2002

¹⁴ Holopainen, Anne, kulje omaa tietäsi ja anna ihmisten puhua. Tuure Junnilan suhtautuminen Urho Kekkoseen 1951-74, pro gradu, Oulun yliopisto 1998

Jussi Saukkonen olisi halunnut vielä jatkaa Kokoomuksen johdossa, mutta äänestyksessä Junnilaa vastaan todennäköisesti jäänyt kakkoseksi.¹⁵ Puolueen uudistusmieliset kannattivat modernimpaa linjaa johon Saukkosen profiili konservatiivisuuden henkilöitymänä ei enää sopinut.¹⁶ Oli luotava kuva nuorekkaasta ja dynaamisesta uudistusliikkeestä, sillä kommunisminvastainen taistelu ei enää tuottanut tulosta vetoamalla 1930-luvun retoriikkaan. Junnilan valinta puolestaan olisi merkinnyt tämän linjan jatkumista ja saattanut johtaa Kokoomuksen puolueena vain äärimmäisen oikeiston puolestapuhujaksi.

Juha Rihtniemi oli karismaattinen esiintyjä. Hän oli syntynyt Helsingissä 1927 ja astuessaan Kokoomuksen johtoon ainoastaan 38-vuotias. Euroopan nuorimpana konservatiivipuoluejohtajana Rihtniemi oli aikansa ”nuorisopoliitikko” ja aatteenmies sanan varsinaisessa merkityksessä. Hän oli upseerin poika ja oikeistokodin kasvatti.¹⁷ Historian kuriositeettina mainittakoon, että isä Elja Rihtniemi toimi Urho Kekkosen esimiehenä sisällissodassa 1918.

Juha Rihtniemi oli hyvä puhuja, joka tappioidenkin hetkillä onnistui valamaan uskoa puolueen parempaan tulevaisuuteen. Myös eduskunnassa hänen puheitaan jäätiin usein kuuntelemaan läpi puoluekentän. Harri Holkerin mukaan Rihtniemi oli ennen kaikkea hengenluoja ja agitaattori, joka pursui ideoita. Näitä ideoita ja visioita Holkeri ja muut Kokoomuksen uudet johtajat pyrkivät tasoittamaan ja siirtämään käytännön politiikkaan.¹⁸ Puoluesihteeriksi valitun 28 vuotiaan Harri Holkerin kanssa Rihtniemi muodosti toimivan aisaparin. Holkeri oli pitkänlinjan puolueaktiivi ja poliisin poikana pedantti organisaattori. Holkeri pyrki toiminnassaan äärimmäiseen rehellisyyteen ja sanoissaan avoimeen suoruuteen. Tässä suhteessa hän erosi esimiehestään, sillä Rihtniemi oli poliittinen peluri joka neuvoi Holkeria aina lupaamaan, mutta täyttämään lupaukset viiveellä. Näin vastapuoli saataisiin kahdesti tyytyväiseksi, kun ensimmäisellä kerralla lupaa ja toisella täyttää.¹⁹ Näillä kahdella toisistaan eroavilla toimintamalleilla saattoi olla ratkaisevia merkityksiä Kokoomuksen hankkiessa luottamusta.

¹⁵ Holopainen, Kauko, Harri Holkeri-Kahden presidentin mies, s. 55-56. Kirjayhtymä Helsinki 1989

¹⁶ Summanen 1983 s. 21-22.

¹⁷ Korjus, Jaakko, Juha Rihtniemi-legenda jo eläessään, WSOY Helsinki 1975

¹⁸ Holopainen Kauko, Harri Holkeri Kahden presidentin mies, s. 83-84, Kirjayhtymä Helsinki 1989

¹⁹ Helsingin Sanomien kuukausiliite, marraskuu 1988, nro 2 s. 18.

Uudella Kokoomusjohdolla oli edessään mittava työ puolueen saamiseksi takaisin hallitusvastuuseen. Keskeiseksi tekijäsi havaittiin yhteistyön välttämättömyys. Oli luovuttava perinteisen ehdottomasta kommunismin vastaisuudesta, johon kuului koko kommunistisen aatteen ja liikkeen laillisuuden periaatteellinen kieltäminen. Toinen merkittävä tekijä oli suhteet ja suhtautuminen tasavallan presidenttiin, jonka henkilö ja toiminta edelleen tuntui olevan kokoomuslaisille ongelma. Suhteet Neuvostoliittoon eivät vielä tässä vaiheessa näytä olleen Kokoomuksessa yhtä tärkeällä sijalla kahteen edellä mainittuun instanssiin verrattuna. Suhtautuminen Suomen kommunistiseen puolueeseen kuitenkin liittyi olennaisesti Kokoomuksen ja NKP:n väliseen problematiikkaan.

Portit Kokoomuksen ja SKP:n ”rauhanomaisemmalle rinnakkaiselolle” avasivat lopulta kommunistit itse. SKP alkoi osoittaa salonkikelpoisuuden merkkejä saman kansainvälistymisen aallon mainingeissa joka kosketi muutakin poliittista elämää. Kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä käynnistyi 1960-luvun puolivälissä kehitys, joka tähtäsi kansallisten kommunistipuolueiden itsenäisempään asemaan ja laajamittaisempaan yhteistyöhön muiden puolueiden kanssa. Tämän nk. eurokommunismen kärkimaita olivat mm. Italia ja Ranska. Puolueiden välisissä tapaamisissa Suomen kommunisteilla oli merkittävä asema suunnannäyttäjänä, sillä se oli länsimaiden ainoa kommunistinen hallituspuolue.²⁰

SKP:n sisällä käytiinkin ankaraa valtataistelua eurokommunismien ja Neuvostoliiton tukeman vanhakantaisen luokkajakoon ja vallankumousihanteisiin nojaavan linjan välillä. Myös hallitusyhteistyö aiheutti kiistaa nk. sivistyneistön ja työläiskommunistien välillä. Vanhempi polvi syytti puolueen aseman marxilais-leninismien liikkeenä joutuneen vaaraan. Paradoksaalista myöhemmän kehityksen valossa on se tosiseikka, että juuri sivistyneistön piiristä versonut taistolaisliike julistautui myöhemmin oikean kommunismin edustajaksi ja sai kritiikilleen Moskovan tuen.²¹

²⁰ Aarne Saarin Kivimies, Peltoniemi, Pentti, toim. s. 152-155, Otava Helsinki 1995.

²¹ Seppinen 2004, s. 488-498

Tämä kehitys ja myöhempi Prahan tapahtumien jälkeinen kahtiajako heikensi SKP:tä ja madalsi enemmistökommunistien, sosiaalidemokraattien ja porvarillisten voimien välisen yhteistyön kynnystä. Merkittävin tekijä oli kuitenkin vallankumoukseen tähtäävän väkivaltapykälän poistaminen SKP:n puolueohjelmasta 1969. Tämä teki kommunismista laillisesti tasavertaisen kilpailijan demokraattisessa järjestelmässä poliittisten aatteiden välillä. Käytännössä NKP:n pelote Neuvostoliiton mahdollisella väliintulolla kuitenkin lisäsi kommunistien painoarvoa suomalaisessa yhteiskunnassa enemmän kuin parlamentin voimasuhteiden mukaan oli mahdollista.

Kommunismi herätti keskustelua Kokoomuksessa. Prahan tapahtumien jälkeen syksyllä 1968 Kokoomuksen puoluevaltuustossa keskusteltiin vähemmistökommunistien kannasta, jonka mukaan sosialismiin siirtymiselle on olemassa useita erilaisia teitä.²² Enemmistökommunistien uusi asenne parlamentaariseen demokratiaan ei jäänyt Kokoomuksessa huomioimatta, vaan Rihtniemi otti keväällä 1969 ennen Turun puoluekokousta kannan, jonka mukaan Kokoomuksen ja kommunistien hallitusyhteistyölle ei enää ollut periaatteellisia esteitä.²³

Kansanrintamahallituksen nimittäminen ja Kokoomuksen johdon vaihtuminen vei puolueen ja presidentti Kekkonen suhteet eräänlaiseen suvantovaiheeseen. Kekkonen asettui voimakkaasti tukemaan syntynyttä hallitusratkaisua ja kommunistien asemaa sen osana. Presidentin kannanottoja tukivat mielipidetiedustelut, joiden perusteella suurin osa kansasta oli syntyneeseen hallitusratkaisuun tyytyväinen.²⁴

Kuuluisassa Ostrobotnian puheessaan 1967 Kekkonen kehui jo kommunistien isänmaallisuutta mikä sai monen kokoomuslaisen ja porvarillisen kansanosan edustajan miettimään suhdettaan vasemmistoa myötäilevään presidenttiin. Jälkeenpäin on tulkittu Kekkonen taktiikkana olleen kommunistien ”kesyttäminen” integroimalla heidät yhteiskuntaan. Osittain tähän uskottiin myös Kokoomuksessa.²⁵

²² Kokoomuksen puoluevaltuuston keskustelupöytäkirja 18. syyskuuta 1968, PTA

²³ Helsingin Sanomat 12. huhtikuuta 1969.

²⁴ Vesikansa 2004, s. 251-252.

²⁵ Pertti Salolaisen haastattelu 15. maaliskuuta 2005

Jussi Saukkosen puheenjohtajakaudella Kokoomuksen olleessa hallituspuolue, suhteet presidenttiin olivat tiiviit ja asialliset, mutta varsinaista ystävyyssuhdetta ei Saukkosen ja Kekkonen välille näytä kehittyneen. Juhani Suomen mukaan Saukkosen vakaa ja harkitseva tyyli tehdä politiikka oli kuitenkin Kekkoselle mieleinen, ja hän piti Saukkosta luotettavana poliitikkona.²⁶ Kekkonen kuitenkin arvosteli toistuvasti Saukkosta ja Kokoomusta etenkin siitä, ettei Kekkonen ulkopolitiikka arvostelemaa sanomalehti Uuden Suomen kirjoittelua kyetty hillitsemään.²⁷ Asetelman teki vaikeaksi se, että Saukkonen oli itse eräänlaisena takuumiehenä Kekkonen ulkopolitiikan kokoomuslaiselle hyväksynnälle.

Suurimman työn Kekkonen ja Kokoomuksen suhteiden eteen teki kuitenkin Päiviö Hetemäki, joka oli Kekkoselle kaikkein läheisin ja luotetuin kokoomuslainen poliitikko. Päiviö Hetemäki oli Kokoomuksen entinen kansanedustaja, ministeri ja vaikutusvaltainen taustatekijä. Hän vietti parhaat nuoruusvuotensa rintamalla, missä kunnostautui lopulta pataljoonan komentajana Tali-Ihantalan taistelussa 1944. Politiikkaan varatuomari Hetemäki lähti heti sodan jälkeen ja sai aseveliakselin tukemana laajan kannatuksen yli puoluerajojen.²⁸

Päiviö Hetemäki ymmärsi varhain Neuvostoliiton hyödyn Suomen teollisuudelle ja toimi välittäjänä näiden välillä. Hän kuului Kekkonen perhetuttaviin 1960-luvun alusta alkaen ja vieraili usein Tamminiemessä aina 1970-luvun lopulle saakka. Kekkonen ja Hetemäki viihtyivät yhdessä vaikka Sylvi Kekkonen arvostelikin miehelleen Hetemäkeä epäluotettavaksi. Sylvi Kekkonen mielestä Hetemäki pyrki liehittämään presidenttiä eikä paljastanut todellisia ajatuksiaan.²⁹ Hetemäki teki Kekkonen eteen lujasti töitä. Hän toimi välittäjänä henkilösuhteissa ja ”paimensi” mm. kokoomusnuoria Kekkonen ulkopolitiikan taakse.³⁰ Tuure Junnilan ja Hetemäen etäännyminen oli alkanut miesten kilpailuasetelmasta 1950-luvulla. Hetemäen hyvät suhteet Kekkoseen eivät varmaankaan parantaneet heidän välejänsä.³¹ Hetemäen kriittisyys puoluettaan kohtaan näyttääkin kasvaneen merkittävästi 1960-luvun lopulla.³²

²⁶ Verkko uutiset 22. marraskuuta 1996, Juhani Suomen haastattelu, www.verkkouutiset.fi

²⁷ Seppinen, Jukka, Urho Kekkonen Suomen johtaja, s. 416-419, Gummerus Jyväskylä 2004

²⁸ Jakobson, Max, Pelon ja toivon aika, s. 66-67, Otava Helsinki 2001

²⁹ Mattsson, Anne, Sylvi Kekkonen elämäkerta, s. 138-142. Art House Helsinki 2000

³⁰ Summanen 1983, s. 18-19

³¹ Jakobson 2001, s. 243

³² Suomi, Juhani, Taistelu puolueettomuudesta, Urho Kekkonen 1968-72, s. 49-50, Otava Helsinki 1996

Päiviö Hetemäellä, joka 1960-luvun alussa oli siirtynyt päivänpolitiikasta Suomen työnantajain keskusliiton johtajaksi, oli laajat suhteet elinkeinoelämään. Näitä suhteita hän käytti hyväkseen pyrkiessään lisäämään pääomapiirien ja presidentin välistä luottamusta. Hän tasoitti myös tietä Suomen lännettymiselle ja onnistui sinnikkäällä taustatyöllään saamaan Kekkosen OECD-ratkaisun kannalle.³³

Yhtä toimivaa suhdetta ei kuitenkaan muodostunut Kokoomuksen uuden johdon ja Kekkosen välille. Osasyynä tähän saattaa olla juuri Rihtniemen henkilö. Rihtniemi oli nopea liikkeissään ja Kekkonen piti häntä tämän vuoksi ailahtelevana. Rihtniemi oli vakavasti ehdolla ministeriksi Karjalaisen hallitukseen 1962, mutta Jussi Saukkosen mukaan nimenomaan Kekkonen esti Rihtniemen nimittämisen.³⁴ Osasyynä saattoi olla Neuvostoliiton suurlähetystöneuvos Genikhovin lausunto, jonka mukaan Rihtniemi lukeutui Suomessa fasisteihin.³⁵

Neuvostoliiton jatkuvasti kokoomusvastaisempi asenne alkoi ilmeisesti vaikuttaa yhä enemmän presidentti Kekkoseen 1960-luvun lopulla. Muutamit yritykset Rihtniemen ja Kekkosen suhteiden parantamiseksi eivät johtaneet suurempiin tuloksiin. Rihtniemi yritettiin 1966 vaalitappion jälkeen vaihtaa kansanedustaja Pekka Haarlaan, joka profiloitui nimenomaan Kekkosen vankkana kannattajana. Päiviö Hetemäen ”löytämän” Pekka Haarlan tekemä yritys sai julkisuutta ja korosti Rihtniemen vajavaisia suhteita Tamminiemeen.³⁶ Kekkonen ei itse näytä Haarlaa juuri arvostaneen, vaan piti tätä ”naivina ja tyhmänä miehenä”.³⁷

Varsinaiseksi koetinkiveksi Kokoomuksen ja presidentin suhteelle muodostui vuoden 1968 presidentinvaalit joissa Kokoomus Kekkosen toiveiden vastaisesti asetti ehdokkaakseen pankinjohtaja Matti Virkkusen. Kaikki muut puolueet Suomen maaseudunpuoluetta lukuun ottamatta ryhmittäivät Kekkosen taakse. Kekkonen halusi ilmeisesti itse valita vastaehdokkaansa, ja oli viestittänyt Kokoomukselle hyväksyvänsä kaupunginjohtaja Lauri Ahon tai Jussi Saukkosen.³⁸

³³ Jakobson, Max, Vallanvaihto, s. 83, Otava Helsinki 1992

³⁴ Verkko uutiset 22. marraskuuta 1996, Juhani Suomen haastattelu, www.verkkouutiset.fi

³⁵ Aikoja ja tapauksia Ahti Karjalaisen elämästä, Rumpunen, Kauko toim. WSOY Helsinki 1997

³⁶ Holopainen 1989, s. 59-61.

³⁷ Urho Kekkosen päiväkirjat 1969-74, Suomi, Juhani, toim. s. 51, Otava Helsinki 2003

³⁸ Ilaskivi, Raimo, Kolme elämää, s. 121-122, Otava Helsinki 1991

Nämä kuitenkin kieltäytyivät ehdokkuudesta ja Päiviö Hetemäki suosittelee Kokoomusta asettumaan Kekkonen kannalle. Raimo Ilaskiven ja Tuure Junnilan pankkiyhteyksien kautta Matti Virkkunen onnistuttiin lopulta taivuttelemaan Kokoomuksen presidenttiehdokkaaksi.³⁹

Virkkusen ehdokkuuden varmistuttua, pettynyt Päiviö Hetemäen käynnisti teollisuuden tuella uuden operaation Rihtniemen syrjäyttämiseksi.⁴⁰ Itse vaalitaistelusta muodostui Virkkusen ehdokkuuden järjestäneiden poliitikkojen linjan mukainen spektaakkeli jossa Kekkonen politiikkaa ja osin henkilöäkin lyötiin olan takaa. Virkkunen itse esiintyi maltillisesti, mutta muu vaalityöhön osallistunut väki koostui suurelta osin varsin ”kiihko-oikeistolaisista” voimista. Kampanjan keskeiseksi teesiksi nousi ”suomalaisen elämänmuodon” puolustus kommunismia ja sosialismia vastaan, mikä johti vastakkainasetteluun vasemmiston tukeman Kekkonen välillä. Myös Moskovassa reagoitiin, sillä kommunismin vastaisuutta pidettiin myös NL:n vastaisuutena.

Vaalin tuloksena Kekkonen valittiin kolmannelle virkakaudelle ylivoimaisesti 201 valitsijamiehen turvin. Virkkusen sai 66 ja, Suomen Maaseudun Puolueen Veikko Vennamo, 33 valitsijamiestä. Ylivoimainen voitto ei kuitenkaan täysin tyydyttänyt Kekkonen, joka koki pienenkin protestin oman politiikkansa epäonnistumisena. Kekkonen tähtäsi kansalaismielipiteen täydelliseen muutokseen suhteessa Neuvostoliittoon ja kommunisteihin. Kokoomuksen ulkopoliittisen luotettavuuden hän katsoi menetetyksi ja tilitti tuntojaan Päiviö Hetemäelle. Hetemäki puolestaan pelasi kaksilla korteilla kaavaillen jälleen Rihtniemen erottamista, mitä Kekkonen piti mahdottomana.⁴¹ Virkkusen ehdokkuudessa hän kuitenkin piti positiivisena sitä, että se vei huomiota Kekkonen kärkevämmin arvostevalta SMP:n Veikko Vennamolta.⁴²

³⁹ Ilaskivi 1999, s. 121-122

⁴⁰ Salminen, Juhani, Eripurasta yksituumaisuuteen, s. 203, Gummerus Jyväskylä 1999

⁴¹ Urho Kekkonen päiväkirjat 1963-68, Suomi, Juhani, toim. s. 381, Otava Helsinki 2002

⁴² Suomi 1996, s. 15-17.

Kokoomuksessa oltiin vaalien jälkeen oudossa tilanteessa, sillä puolue oli lisännyt kannatustaan, mutta samalla ottanut aatteellista takapakkia. Vaaleista oli muodostunut konservatiivisten aatteiden vastaisku, mikä oli kaikkea muuta kuin Rihtniemi, Holkeri ja muut uudistusmieliset olivat puolueen julkisuuskuvan kannalta toivoneet. Tämän lisäksi suhteet presidenttiin eivät kiivaan vaalikamppailun tuloksena ainakaan parantuneet, pikemminkin päinvastoin. Myös teollisuuden pääomapiirien havaittiin jo itse asiassa ryhmittyneen Kekkosen taakse idänkaupan stabiliteetin turvaamiseksi.⁴³ Kekkosta vaalit sen sijaan piristivät. Ne nostivat esiin vanhan taistelijan, joka lupasikin vaalitaistelun myrskyissä palata päivänpolitiikkaan mikäli putoaisi presidentin paikalta.⁴⁴

2.4 Kokoomuksen NKP – suhteiden tausta

”Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden tulee rakentua molempien valtioiden suvereniteetin ja tasavertaisuuden kunnioittamisen ja toisen osapuolen sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatteille”⁴⁵

Neuvostoliiton asema maailmanpolitiikassa oli vahva 1960-luvun lopulla. Leonid Brezhnevin omaksuma kovempi ulkopolitiikka saavutti nk. ideologisen vaiheen viimeistään 1968, kun Tsekkoslovakiaissa yritettiin rakentaa vapaamielisempää sosialismia. Brezhnev suunnitteli jopa Stalinin maineenpalautusta, mutta hanke kaatui muiden sosialistimaiden vastustukseen.⁴⁶ Tankkien vyöryessä Prahan kaduille monet vannoutuneet sosialistit ja kommunistit päivittivät asennettaan Neuvostoliittoon. Länsimaiden ”olankohautukset” vahvistivat käsitystä vallitsevasta etupiirijaosta jonka itäiselle puoliskolle Suomikin, ainakin sotilaspoliittisesti kuului. Myös presidentti Kekkosen usko maailmanpolitiikan rauhanomaiseen kehitykseen ja Suomen puolueettomuuden tulevaisuuteen näytti horjuvan.⁴⁷

⁴³ Vesikansa 2004, s. 257.

⁴⁴ Virnavirta, Jarmo, Poliitiikan äänetön yhtiömies, s. 117, Otava Helsinki 1977

⁴⁵ Kokoomuksen politiikan lähiajan suunta, puoluekokouspöytäkirjat 1969, liite 5, PTA

⁴⁶ Vihavainen, Timo, Neuvostoliiton historia-luentosarja 29. marraskuuta 2005, Helsingin yliopisto

⁴⁷ Suomi 1996, s. 147-151.

Kokoomuksessa etsittiin lähempää kontaktia Neuvostoliiton edustajiin pitkin 1960-lukua, vaikka Prahan tapahtumat ja sen seuraukset nähtiinkin uutena esimerkkinä kommunismin vastaisen taistelun tärkeydestä.⁴⁸ Noottikriisin 1961 jälkeen tapahtuneen eräänlaisen ”tosiasioden tunnustamisen” jälkeen Kokoomus oli muiden puolueiden tapaan kehittänyt suhteitaan Neuvostoliittoon presidentti Kekkonen antaman esimerkin mukaisesti. Kekkonen oli aloittanut läheisen kanssakäymisen NL:n kanssa, sen tiedustelupalvelu KGB:n välityksellä jo 1940-luvulla. Tämä oli yleisesti tiedetty asia poliittisissa piireissä, mutta suurelta yleisöltä se kuitenkin säilyi lähes salassa. Erityisesti Kokoomuksessa oltiin varovaisia, sillä tiedettiin puolueen oikeiston herkkä suhtautuminen kaikkeen mikä liittyi Neuvostoliittoon.⁴⁹

Keskeisinä toimijoina Neuvostoliiton puolelta Suomessa vaikuttivat KGB upseerit Albert Akulov, Mihail Kotov ja Viktor Vladimirov, joista jälkimmäinen erinomaisen suomenkielen taitonsa ansiosta hankki laajan ”ystäväverkoston” Suomen politiikan huipulta. Myös Päiviö Hetemäki oli solminut varsin läheiset suhteet Vladimiroviin jo 1950-luvulla. Vladimirov ylistääkin Hetemäkeä estoitta muistelmissaan.⁵⁰ Hetemäki esitteli Vladimiroville Kokoomuksen puheenjohtaja Jussi Saukkosen, joka aloitti vierailut Tehtaankadulla 1960-luvun alussa. Eräänlainen Kokoomuksen neuvostosuhteiden pioneeri oli myös puoluevirkailija Veikko Tavastila, mutta hänen kontaktinsa pidettiin 1960-luvulla salassa puolueen eduskuntaryhmältä.⁵¹ Vuosikymmenen lopulla Hetemäki esitteli KGB:n edustajille myös puoluesihteerin Harri Holkerin.⁵² Puoluejohtaja Rihtniemi jäi kuitenkin vaille henkilökohtaista kontaktia.⁵³

Jussi Saukkonen ei kuitenkaan miellyttänyt venäläisiä, mistä on todisteena muutamia neuvostodiplomaattien kommentteja. Honkaliiton kaaduttua suurlähettiläs Zaharov kyseli Saukkoselta, miksei Kokoomus tukenut Kekkosta jo alusta alkaen ja mitä puolueella on Kekkosta vastaan. Kun Saukkonen vastasi, ettei hän arvostele presidenttiä vieraan valtion maaperällä oli seurauksena suuttumus ja Saukkonen pitkäaikainen karanteeni Tehtaankadulta.⁵⁴

⁴⁸ Kokoomuksen puoluevaltuuston keskustelupöytäkirja 18. syyskuuta 1968, PTA

⁴⁹ Holopainen 1989, s. 97

⁵⁰ Vladimirov, Viktor, Näin se oli. s. 233-234, Otava Helsinki 1993

⁵¹ Holopainen 1989, s. 97-98

⁵² Lehtilä, Hannu, Mainettaan parempi, valtioneuvos Harri Holkeri, s. 70, Otava Helsinki 2001

⁵³ Rentola, Kimmo, Vallankumouksen aave, s. 420-425, Otava Helsinki 2005

⁵⁴ Vihavainen, Timo, Kansakunta rähmällä, s. 86, Otava Helsinki 1991

Toinen paljon puhuva episodi sattui kesällä 1965 Saukkosen jo väistyttyä puheenjohtajan tehtävistä. Pääministeri Virolaisen ja ulkoministeri Karjalaisen oltua matkoilla, Ahvenenmaalle järjestettyyn Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysjuhlaan lähetettiin hallituksen edustajana opetusministeri Saukkonen. Tuohtunut uusi suurlähettiläs Kovalev antoi Virolaiselle jälkeinpäin haukut siitä, tämä että oli lähettänyt juhlaan hallituksen edustajana kokoomuslaisen Saukkosen.⁵⁵

Saukkonen ei miellyttänyt myöskään Viktor Vladimirovia. Vladimirov valittaa Saukkosen jääneen hänelle etäiseksi ja analysoi Saukkosen ”luonteeltaan melko umpimieliseksi mieheksi, jota oli vaikea saada avoimeen ja välittömään keskusteluun”. Saukkonen oli Vladimirovin mielestä liian varovainen ja jyrkän kommunismin vastainen, mikä ei auttanut suhteiden luomisessa Vladimirovin toivomalle tasolle. Avoimeen keskusteluun Vladimirov sen sijaan pääsi puoluesihteerin Niilo Honkalan kanssa joka ”monissa tapauksissa täydensi sitä, minkä varovainen Saukkonen jätti sanomatta”.⁵⁶ Jotain Kokoomuksen ja Tehtaankadun suhteista kertoo sekin, ettei Vladimirov mainitse 416 sivua kattavassa muistelmateoksessaan kertaakaan Juha Rihtniemeä.

Juha Rihtniemelle tehtiinkin Neuvostoliiton taholta suoranaista kiusaa. Vuonna 1967 eduskunnan ulkoasianvaliokunnan Moskovian matkan yhteydessä, hänelle myönnettiin viisumi vasta kaksi tuntia ennen lähtöä ja koko matka uhkasi peruuntua.⁵⁷

Kokoomuksen neuvostosuhteiden eteen tehtiin silti työtä hartiaavoimin ja jopa Ahti Karjalainen yritti kirkastaa Kokoomuksen kuvaa suurlähettiläs Kovaleville.⁵⁸ Erityisen herkässä tilassa suhteet olivat Tšekkoslovakian miehityksen aikana ja Rihtniemeen vedottiin, ettei tämä ryhtyisi julkisuudessa vaatimaan eduskunnan ulkoasianvaliokuntaa koolle ja näin ärsyttäisi Neuvostoliittoa.⁵⁹

⁵⁵ Kinnunen, Karolus. Urho, Ahti ja Johannes, sirpaleita Kekkosen kaudelta, s. 100, Gummerus Helsinki 2001

⁵⁶ Vladimirov 1993, s. 234-235

⁵⁷ Urho Kekkosen päiväkirjat 1963-68 Suomi, Juhani, toim. s. 332

⁵⁸ Rautkallio, Hannu, Neuvostovallan asialla, Nkp:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla, s. 116-117, Gummerus Helsinki 1993

⁵⁹ Rumpunen 1997, s. 248

Vetoomuksista huolimatta Rihtniemi tuomitsi myöhemmin miehityksen. Tämän johdosta suurlähettiläs Kovalev arvosteli Kokoomuksen toimintaa Tavastilalle ja Saukkoselle Pekka Haarlan järjestämässä tapaamisessa. Prahan tapahtumat näyttävät poistaneen turhat harhaluulot NL:n hyväntahtoisuudesta Veikko Tavastilalta, joka alkoi syksystä 1968 lähtien raportoida Suojelupoliisille (Supo) keskusteluistaan neuvostoliittolaisten kanssa.⁶⁰

Neuvostoliiton intresseihin Suomessa kuului niiden poliittisten voimien tukeminen, jotka kannattivat Urho Kekkosta tasavallan presidentiksi vuonna 1968. Merkittävän pohjan tälle politiikalle loi Suomen asioiden käsittelyn siirtyminen MID:sta (Neuvostoliiton ulkoministeriö) puolueen eli NKP:n vastuulle. Tämä toi ulkopoliittikkaan uuden ideologisen ja aikaisempaa tavoitteellisemman sisällön. Neuvostoliiton tavoitteena oli luoda Suomesta eräänlainen ”asteittaisen sosialismiin siirtymisen” malliesimerkki. Tätä päämäärää silmälläpitäen Suomen politiikassa vaikuttivat yhtä aikaa sekä Vladimirovin KGB, että Kovalevin ja myöhemmin Beljakovin johtama Neuvostoliiton suurlähetystö.⁶¹

Kommunistien yhteiskuntakelpoisuus, sosialidemokraattien ulkopoliittinen kääntyminen, kansanrintamahallituksen synty ja Kokoomuksen paitsioasema tukivat Neuvostoliiton suunnitelmaa. Kun Kekkonen näytti uskovan ”kehityksen kulkevan kohti jonkin asteista sosialismia”⁶² ja lupasi Brezhneville suosivansa kansanrintamahallituksia myös jatkossa,⁶³ NKP alkoi tukea yhä voimakkaammin tämän suuntaista kehitystä ja kyseenalaisti lopulta Suomen puolueettomuuden 1960-luvun lopulla.⁶⁴ Puolueettomuuttaan korostava Suomi oli huono esimerkki muille Neuvostoliiton etupiirissä oleville maille. Lisää kitkaa aiheutti Suomen samanaikainen lähentyminen läntistä talousyhteistyötä OECD:n ja suunnitelmaksi jääneen pohjoismaisen talousyhteistyö NORDEK-hankkeen puitteissa. Näihin hankkeisiin Neuvostoliitto osoitti kielteisen kantansa varsin selkeästi.⁶⁵

⁶⁰ Rentola 2005, s. 26

⁶¹ Rentola 2005

⁶² Vesikansa 2004 s. 226.

⁶³ Seppinen, Jukka, Ahti Karjalainen, poliittinen elämäkerta, s. 337 Otava Helsinki 1997

⁶⁴ Seppinen 2004. s. 517-521

⁶⁵ Salminen, Juhani, Eripurasta yksituumaisuuteen, s. 288 Gummerus Jyväskylä 1999

Yhdysvalat puolestaan alkoi samoihin aikoihin suhtautua Suomeen myönteisemmin, jouduttuaan Ruotsin pääministeri Olof Palmen taholta pisteliään kritiikin kohteeksi Vietnamin sodan johdosta. Yhdysvallat halusi tukea Suomen imagoa puolueettomana maana joka ei polta siltojaan itään eikä länteen. Tämä luonnollisesti ärsytti Neuvostoliittoa.⁶⁶

Suomen asiat otettiin nyt tarkempaan syyniin Neuvostoliitossa. Kansainvälisistä asioista vastaavan NKP:n osaston Suomen asioiden hoitajana kunnostautuivat erityisesti Boris Ponomarev, V. G. Fjodorov ja pian Neuvostoliiton Suomen suurlähettilääksi siirtyvä A. S. Beljakov. Beljakovin strategia Suomessa tähtäsi lähes vallankumoukselliseen toimintaan, mikä ajoi hänet lopulta törmäyskurssille presidentti Kekkonen kanssa.

Voidaankin olettaa NKP:n tehneen väärän tilannearvion Suomesta 1960-luvun lopulla: Yhteiskunnan sosialisointi näytti etenevän ja siihen uskottiin myös porvaristossa.⁶⁷ Kommunistien hajaannus, Kekkonen ajama puolueettomuuspolitiikka ja lopulta akateemisen nuorison ryhmittyminen myös oikealle taistolaisia vastaan, asettivat kuitenkin sulkuja tai hidasteita NKP:n suunnitelmille.⁶⁸

Viimeistään vuoden 1970 eduskuntavaalit osoittivat, ettei Suomen kansa ollut sittenkään valmiina sosialismiin. Tämä ei kuitenkaan pysäyttänyt NKP byrokratian rattaita, sillä jo valmiit suunnitelmat Suomen siirtämiseksi osaksi sosialistista järjestelmää oli päätetty kaikesta huolimatta panna täytäntöön. Vaalituloksilla ei ollutkaan juuri käytännön merkitystä, sillä Kekkonen oli luvannut pitää kommunistit hallituksissa vaalituloksista riippumatta. Kansalaismielipiteen kunnioittaminen ei kuulunut NKP:n perinteisiin.

⁶⁶ Rentola, Kimmo, Uhkakuvien historia-luentosarja 30. maaliskuuta 2005 Helsingin yliopisto

⁶⁷ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 18. huhtikuuta 1969, PTA

⁶⁸ Vesikansa 2004, s. 275.

3. KANSA VALITSEE KOKOOMUKSEN

3.1 Vuoden 1970 eduskuntavaalit

Vuoden 1970 eduskuntavaalien lähtöasetelmat selkiytyivät Kokoomuksen osalta Turun puoluekokouksessa huhtikuussa 1969. Puolueen sisällä pitkään kyteneet muutospaineet nousivat kokouksen keskeiseksi teemaksi. Nyt haettiin muutosta vanhaan 1930-luvun henkeen perustuvaan arvopohjaan, suhtautumiseen kommunisteihin, Kekkoseen ja Neuvostoliittoon. Turun puoluekokouksen päätöksillä ja kokouksessa käydyllä keskustelulla onkin erityinen paikkansa Kokoomuksen - ja sitä kautta koko Suomen poliittisessa historiassa. Kokouksen tuloksena vaalikampanjaan lähti nuorekkaampi Kokoomus, joka ensikertaa onnistui esiintymään yleispuolueena ja nousikin vaaleissa SDP:n jälkeen toiseksi suurimmaksi puolueeksi.

Jo 1960-luvun puolivälissä alkanut Kokoomuksen nuorennusleikkaus oli jäänyt väliaikaisesti vuoden 1968 presidentinvaalikampanjan jalkoihin. Vaalien aikana konservatiiviset painotukset vahvistivat Kokoomuksen perinteistä ”kypäräpappi-imagoa. Turun puoluekokouksessa nuoremmat kokousedustajat käyttivätkin tilaisuutta hyväkseen ja esittivät lukuisia puheenvuoroja puolueen linjan ja imagon uudistamiseksi. Näin kokouksesta muodostui eräänlainen nuorten revanssi, joka pitkässä juoksussa osoittautui puolueen vaalimenestyksen kannalta tärkeäksi.⁶⁹

Keskeisinä vaikuttajina uudistuslinjan eteen tekivät töitä nk. remonttimiehet joihin kuuluivat mm. Ilkka Suominen, Jarmo Virmavirta, Juha Vikatmaa ja Pertti Salolainen. Remonttimiehet saivat nimensä 1970 vaalikampanjaan tehdystä tv-ohjelman insertistä, jossa kyseiset nuoret kansanedustajaehdokkaat olivat pukeutuneet työhaalareihin. Kyse oli koko maan kattavasta vaaliorganisaatiosta jonka päällimmäinen tarkoitus oli nuorten ehdokkaiden läpimurto ja Kokoomuksen linjan uudistaminen.⁷⁰

⁶⁹ Kokoomuksen puoluekokous 1969, pöytäkirjat, PTA

⁷⁰ Jarmo Virmavirran haastattelu 1.maaliskuuta 2005.

Vaalikampanjaa käyvien remonttimiesten rinnalle muodostui politiikkaa pohtiva ryhmä joka jatkoi toimintaansa vielä 1970-luvulla. Ideologisesti ryhmän johtavana poliitikkona voidaan pitää Juha Vikatmaata. Kokoomuksen nuoren ja vanhan polven väliset erot näkyivät politiikan painotuksissa suhteessa kansainvälisyyteen, sosiaalisiin kysymyksiin, Kekkoseen ja Neuvostoliittoon. Erityisesti uutta ajattelua edusti yksilökeskeisyyden korostus vanhaa, kaikki isänmaalle-ajattelua vastaan.⁷¹

Kokoomuksesta haluttiin ensisijaisesti individualistien puolue, mikä aikaa myöten toteutuikin ja muovasi siitä esim. Keskustapuolueeseen verrattuna, varsin epäyhtenäisen poliittisen liikkeen. Nuoret painottivat myös porvariyhteistyön tärkeyttä jota pidettiin edellytyksenä kommunismin ja sosialismin vastaisen taistelun onnistumiselle. Porvariyhteistyön edellytyksenä taas oli presidentti Kekkosen luottamuksen saavuttaminen, sillä Kekkosen uskottiin kyllä viime kädessä pakottavan Keskustapuolueen hallitusyhteistyöhön myös Kokoomuksen kanssa.

Kekkoseen liittyi olennaisesti myös Moskovian luottamuksen saavuttaminen ja sitä kautta tapahtuva ulkopoliittinen rehabilitointi. Vaikka nuorten linja ei talouspolitiikan osalta poikennut paljoa vanhemman polven kannoista, tiettyä lähentymistä ajan vasemmistopainotteiseen henkeen edusti suhtautuminen valtioon. Valtio nähtiin instituutiona joka mahdollisti vapaan yksilön kehityksen ja sitä kautta vahvistaisi yksilön valinnanmahdollisuuksia.⁷² Valtio oli siis etenkin perussivistyksen ja tasavertaisten lähtökohtien turvaajana enemmänkin liittolainen kuin vihollinen. Pohjoismainen kansankoti-ajattelu alkoi näin itää Kokoomuksessakin.

Puoluekokouksessa remonttimiesten ajatukset saivatkin kannatusta, vaikka Tuure Junnilan ja Yrjö Soinin kannanotoissa kuuluva vanhoillisten ääni esitti huolensa Kokoomuksen tulevaisuudesta. Erityisesti keskustelua herätti Rihtniemen jo ennen kokousta Helsingin Sanomissa ottama uusi kanta kommunisteihin, jonka mukaan periaatteellista estettä Kokoomuksen ja kommunistien hallitusyhteistyölle ei ole sen jälkeen kun SKP poisti puolueohjelmastaan väkivaltapykälän.

⁷¹ Vares, Vesa, Kaksi askelta edellä, Kokoomuksen nuorten liiton historia 1928-96, s. 75, WSOY Helsinki 1999

⁷² Vares 1999, s. 76-77.

Pitkähkön puheenvuoron käyttäneen yhteiskuntatieteiden ylioppilas Ilari Rantalan mielestä Kokoomus huomaamattaan tukee kommunismia vetoamalla 1930-luvun arvoihin. Kokoomusta uhkasi Rantalan mukaan eristys, ellei suhtautuminen vasemmistoon muutu yhteistyölle otolliseksi. Rantala puolusti voimakkaasti kommunistien yhteiskuntakelpoisuutta ja kehui näiden myönteistä suhtautumista Kokoomusnuoriin. Tukea kannoilleen Rantala sai puoluesihteeriltä Harri Holkerilta.⁷³

Erityisen suuren huomion sai Yleisradion ohjelmapolitiikka, mikä Eino S. Revon johtajaksi tulon jälkeen oli muodostunut varsin vasemmistolaiseksi ja perinteisiä arvoja rienaavaksi. ”Yleisradiotoiminnan perusteena on oltava vain tosiasioihin nojautuvan maailmankuvan antaminen. Ohjelmien on oltava asiallisia ja puolueettomia. Yhteiskuntamme rakentaviin laitoksiin ja eri yhteisöihin kohdistunut yksipuolinen arvostelu, siveellisyyttä loukkaava ja moraalialentava ohjelma, vasemmistoradikalismien ihannoitinta ja vallankumoukseen tähtäävät ohjelmat on lopetettava”, todettiin kokouksen yleisradiotoimintaa koskevassa julkilausumassa.⁷⁴

Nuorten linjan mukaisia kansainvälisiä tavoitteita kehitysyhteistyöstä ja YK-politiikasta saatiin kirjattua Kokoomuksen lähiajan tavoitteisiin, mutta ulkopoliittiset ja presidentti Kekkoseen liittyvät tavoitteet jäivät vielä puolitiehen. Vaikka yysopimuksen merkitys tunnustettiin, Kokoomus ei kirjannut vielä ulkopoliittikkaa käsittelevään ohjelmaansa mainintaa Paasikivi-Kekkosen linjasta.⁷⁵ Tämä ei varmaankaan jäänyt Tamminiemessä huomaamatta. Tähän ilmeisesti vaikutti Rihtniemen verrattain vähäinen kiinnostus ulkopoliittikkaan, ja hän antoi vastuun ulkopoliittisista kannanotoista usein alaisilleen puoluejohtajissa.⁷⁶ Kokoomuksen lähiajan suuntaa käsittelevän ohjelmajulistuksen ulkopoliittikkaa koskevassa osiossa kiinnitettiin silti huomiota puolueettomuuteen. Puolueettomuudella ja sen johdonmukaisuutta korostavalla ulkopoliittikalla, katsottiin olevan kansan enemmistön, eikä vain jonkun tai joidenkin poliittisten ryhmien tuki.⁷⁷

⁷³ Kokoomuksen puoluekokous 1969, keskustelupöytäkirja, PTA

⁷⁴ Kokoomuksen puoluekokous 1969, julkilausumat, PTA

⁷⁵ Kokoomuksen politiikan lähiajan suunta, puoluekokouksen pöytäkirjat 1969, liite 5, PTA

⁷⁶ Summanen 1983, s. 25

⁷⁷ Summanen 1983, s. 25

Tämä oli selvä piikki vasemmalle ja Keskustapuolueelle, jotka pyrkivät leimaamaan Kokoomusta ulkopoliittisesti kelvottomaksi. Valmistautuminen vuoden 1970 eduskuntavaaleihin oli siis täydessä käynnissä jo Turun puoluekokouksessa. Sosialismin pelko leijui ilmassa ja vaaleista haluttiinkin tehdä valinta sosialisoinnin ja Kokoomuksen edustaman markkinaliberalismin välillä. Porvarillisen enemmistön saaminen eduskuntaan asetettiin pää tavoitteeksi, mutta pelättiin SMP:n vaa'an kieli- asemaa mikä näin osattiinkin ennustaa oikein. SMP:tä pidettiin ongelmana ja siksi toivottiin menestystä myös Keskustapuolueelle.⁷⁸

3.2 Vaalitulos

Turun puoluekokouksen jälkeen eduskuntavaalikamppailuun näyttää lähteneen ainakin ulkoisesti yhtenäinen Kokoomus. Rihtniemen ”käden ojennus” vasemmalle oli hyväksytty kokoomuslaisten suurimman osan keskuudessa ja menestyksekkäs presidentinvaali vain vuotta aikaisemmin oli jo siivittänyt puolueen kannatuksen uuteen nousuun.

Tammikuussa 1970 Rihtniemi tarkasteli poliittista tilannetta ennen vaaleja puoluevaltuuston kokouksessa: Sosiaalidemokraattien katsottiin ryhmittyvän yhä selkeämmin vasemmalle ja profiloituvan selvästi sosialistiseksi puolueeksi. Erityisesti SDP:n nuoret, Ulf Sundqvistin johdolla ajoivat sosialismia ja halusivat syventää puolueensa neuvostosuhteita. Tästä Rihtniemi veti johtopäätöksen, että ellei poliittisten voimasuhteiden muutosta eduskunnassa aikaansaada, ”niin seuraavan vaalikauden aikana ryhdytään yhteiskunnan perusteiden muuttamiseen”.⁷⁹ Sosialismin pelko näyttää siis olleen todellinen ja vakavasti otettava uhka ainakin Kokoomuksen mielestä ennen 1970 vaaleja. Iskulauseeksi otettiinkin osuvasti, ”*Kansa näkee jo punaista*”.

⁷⁸ Kokoomuksen puoluekokouksen keskustelupöytäkirja 1969, PTA

⁷⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 8. tammikuuta 1970, PTA

Keskustapuolueen tilanne nähtiin ongelmalliseksi. Sen sisällä näytti vaikuttavan kaksi erilaista linjaa, joista ns. ryhmä 70 tuki kansanrintamayhteistyötä. Puheenjohtaja Virolaisen takana oli sitä vastoin enemmän porvarillisesti ajattelevia keskustalaisia. Ahti Karjalaisen katsottiin olevan lähempänä kansanrintaman kannattajia, sillä hän oli tukenut kyseistä hallitusratkaisua jo 1966 toisin kuin puheenjohtaja Johannes Virolainen. Virolaisen aseman tulkittiin keskustapuolueen sisällä heikentyneen, mikä saattoi merkitä vaikeuksia porvarihteistyölle eduskuntavaalien jälkeen.⁸⁰

Veikko Vennamon johtaman SMP:n vaalityö herätti myös huomiota. Rihtniemi korosti puhetilaisuuksien merkitystä etenkin syrjäseuduilla, missä Vennamo jo kiersi ahkerasti ja keräsi ”unohdetun kansan ääniä”. Rihtniemi kannusti kokoomuslaisia kiertämään ahkerasti maakunnissa eikä keskittymään pelkästään suurempiin asutuskeskuksiin.⁸¹ Rihtniemi itse matkusteli ahkerasti eripuolella Suomea ja sairastui vaalikamppailun aikana vakavasti ylirasitukseen.⁸²

Vaalien tärkeimmäksi kohderyhmäksi muodostuivat nuoret äänestäjät myös muiden kuin Kokoomuksen osalta. Yleinen äänioikeus oli laskettu 21 vuodesta 20:neen ja suuret ikäluokat olivat näin äänestysissä ensi kertaa eduskuntavaaleissa. Kamppailu nuorten sieluista oli kovaa ja Kokoomus oli tässä kamppailussa ajan yleisdemokraattisen hengen vuoksi altavastaajan asemassa. Oman kortensa kekoon kantoi myös SYT, suomalaisen yhteiskunnan tuki – säätiö, joka mm. Kansallispankin pääjohtaja Martti Virkkusen järjestämällä rahoituksella kävi kulissien takaista kamppailua Kokoomuksen ja muiden porvaripuolueiden hyväksi.⁸³

Remonttimiehiin kuulunut Pertti Salolainen kuvailee vaalikamppailua ”kovaksi taisteluksi nuorten sieluista”. Yleisradion Lontoon kirjeenvaihtajana tunnetuksi tulleen Salolaisen mukaan 1960-luvun loppu oli vasemmiston ylivallan aikaa ja näin raskasta valtavirtaa vastaan kamppailua porvarillisesti ajatteleville. Näin ollen ”Kokoomukseen liittyminen ei ollut mitään opportunistia etenkään nuorison keskuudessa.”⁸⁴

⁸⁰ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 8. tammikuuta 1970, PTA

⁸¹ Ibid.

⁸² Korjus 1975, s. 196

⁸³ Vesikansa 2004, s 264

⁸⁴ Pertti Salolaisen haastattelu

Pertti Salolaisen mukaan 1960–70-lukujen SDP oli käytännössä sosialistinen puolue ja sen keskeiset johtajat pyrkivät sosialisimaan Suomen. Salolaisen omassa vaalikampanjassa näkyivät ajankohtaan nähden varsin modernit ajatukset ympäristön suojelusta ja pyrkimykset Kokoomuksen puoluekuvan nuorentamisesta. Kampanja tuotti tulosta ja Salolainen valittiin vaikeasta Helsingin vaalipiiristä eduskuntaan. Uusine ajatuksineen Salolainen näyttää kuitenkin jääneen melko yksin lähes 20 vuotta vanhempien puoluetovereidensa seurassa. Varsin perustellusti hän toteaaakin olleensa ”eduskunnan ensimmäinen vihreä.”⁸⁵

Vaikka Kokoomuksessa pelättiin jatkuvasti kohenevan taloustilanteen nostavan hallituksen suosiota juuri ennen vaaleja,⁸⁶ oli vaalitulos silti puolueen kannalta erittäin hyvä. Kokoomus sai 11 lisäpaikkaa ja nousi 37 edustajallaan Keskustapuolueen ohii maan toiseksi suurimmaksi puolueeksi. Keskustapuolue olikin vaalien suurin häviöjä ja se menetti peräti 13 paikkaa jääden Kokoomuksen taakse 36 kansanedustajan voimin. Yleisen radikalismien hengessä, Johannes Virolainen oli juuri ennen vaaleja alkanut ajaa mies ja ääni – periaatteelle perustuvaa korkeakoulujen hallintouudistusta, mikä herätti suurta vastustusta ja antoi oppositiolle hyvän vaaliaseen. SDP menetti kolme paikkaa, mutta säilytti suurimman puolueen asemansa 52 edustajallaan.

Vähemmistösosiaalidemokraattien TPSL putosi eduskunnasta ja SKDL menetti viisi paikkaa. Vaalien suurin yllättäjä oli kuitenkin SMP, joka sai puheenjohtajansa Veikko Vennamon seuraksi 17 edustajaa lisää eduskuntaan. SMP onnistui kanavoimaan pientilallisten katkeruuden ääniksi eduskuntavaaleissa. Tehometsätalous oli vienyt syrjäseuduilta talvielinkeinon, mikä johti maaseudun osittaiseen autioitumiseen. Kun Maalaisliitto oli vaihtanut nimensä Keskustapuolueeksi, Vennamon poliittinen vainu löysi ”unohdetun kansan” korpien kätköistä omaksi kannattajakunnakseen. Yli puoluerajojen vuoden 1970 eduskuntavaalien vaalin voittajia olivat nuoret, sillä eduskuntaan tuli 6 alle 25-vuotiasta ja 20 alle 35-vuotiasta kansanedustajaa. Monet myöhemmin tunnetut nimet, kuten Keskustapuolueen Paavo Värynen, SDP:n Ulf Sundqvist, Matti Ahde sekä Erkki Tuomioja tulivat ensi kertaa valituiksi. Suuret ikäluokat aloittivat valtakautensa suomalaisessa politiikassa.

⁸⁵ Pertti Salolaisen haastattelu

⁸⁶ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 8. tammikuuta 1970, PTA

Kokoomukselle vaalitulokset oli selvä voitto ja tunnelmat olivat juhlat. Hallitukseen menoa pidettiin ilmeisen todennäköisenä, sillä ministerin paikoista puhuttiin jo ennen varsinaisten neuvottelujen alkamista.⁸⁷ Optimismi olikin perusteltua, sillä äänestäjien selvä protesti vallitsevaa yleisvasemmistolaisuutta vastaan oli tapahtunut. SDP:ssä puolestaan uskottiin, että monet asevelisocialistit äänestivät Kokoomusta, osoittaen näin pettymyksensä sosiaalidemokraattien yhteistyöhön kommunistien kanssa.⁸⁸

Pientalonpoikien asiaa ajaneen TPSL:n katoaminen eduskunnasta selitettiin Vennamon menestyksellä.⁸⁹ Voimakkaammin vaalitulokseen reagoi Kekkonen, joka kommentoi vaalitulosta sietämättömäksi⁹⁰ ja saikin vaalituloksen selvittyä lievän sydäninfarktin.⁹¹

3.3 Kekkonen, NKP:n vai kansan tahto?

Kekkonen vieraili Moskovassa juuri ennen vaaleja helmikuussa 1970. Keskusteluissa, joissa oli mukana koko Neuvostoliiton ylin johto aina Brezhneviä myöten, NL toi esiin kriittisen suhtautumisensa pohjoismaiseen tulliunioniin tähänneestä NORDEK-hankkeesta sekä Suomen OECD lähentelystä. Neuvostojohto antoi Kekkonen ymmärtää, että Suomen liukuminen syvemmälle läntiseen talousyhteistyöhön ei ole Neuvostoliiton etujen mukaista. Tämä oli vastoin NKP:n ideologista linjaa, jonka tarkoituksena oli valmistella Suomea kohti sosialismia. Minkäänlaista markkinatalotta vahvistavaa kehitystä ei saisi nyt päästää hidastamaan näitä pyrkimyksiä. NL oli ehdottanut Suomelle myös säännöllisiä neuvotteluja hallitustasolla, mikä oli kuitenkin diplomaattisin sanakääntein saatu Suomen puolelta torjutuksi.⁹²

Neuvostoliiton kasvavasta painostuksesta huolestunut Kekkonen yritti vakuutella Suomen ulkopolitiikan jatkuvuutta, edessä olevista talousyhteistyö ratkaisista huolimatta.⁹³ Vaalitulos lisäsi Kekkonen huolta entisestään, sillä Kokoomuksen menestystä ei katsottu Neuvostoliitossa hyvällä. Jo ennen vaaleja kommunistien vieraana ollut NKP:n valtuuskunta oli huomauttanut oikeistovoimien pyrkivän muuttamaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteita.

⁸⁷ Korjus 1975, s. 200

⁸⁸ Lehtinen 2002, s. 493

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Urho Kekkonen päiväkirjat 1969-74, Suomi, Juhani, toim. s. 100, Otava Helsinki 2003

⁹¹ Suomi 1996, s. 367

⁹² Urho Kekkonen vuosikirjat nro: 114, tammi-helmikuu 1969, UKA

⁹³ Salminen 1996, s. 288

Lisää epäluottamusta ilmeisesti aiheuttivat Tuure Junnilan lausunnot vaalituloksesta ”merkkinä lännelle Suomen ulkopolitiikan todellisesta suunnasta”.⁹⁴ Junnilan arvo NL:n kokoomuskielteisyyden perusteena näyttääkin kasvaneen merkittävästi 1960-luvun lopulla. Heti vaalien jälkeen Moskova ilmoittikin huolensa Suomen tilanteesta ja kykynsä tarvittaviin toimenpiteisiin mikäli sen etuja ei Suomessa oteta huomioon.⁹⁵ Moskovasta ilmoitettiin, ettei NL tule olemaan missään yhteistyössä Kokoomuksen kanssa. Tilanne oli osattu ennakoida Kokoomuksessa ja Rihtniemi oli etsinyt tilaisuutta vieraillla Moskovassa ennen eduskuntavaaleja.⁹⁶ Kutsua Moskovaan tai edes toukokuiseen voitonpäivän juhlaan Tehtaankadulle ei tullut vaalien jälkeenkään. Neuvostoliiton suurlähetystöstä ilmoitettiin, että ainoastaan Päiviö Hetemäki on se kokoomuslainen, jonka kanssa Neuvostoliitto haluaa olla tekemisissä.⁹⁷

Kekkonen oli näin ajettu nurkkaan, josta ulos päästäkseen hänen täytyi sivuuttaa joko Suomen kansan tai Neuvostoliiton tahto vaalien jälkeisessä hallitusratkaisussa. Kansanrintamahallituksen suosio ei itse asiassa ollut juuri laskenut mielipidetiedustelujen mukaan,⁹⁸ mutta suomalaiset olivat selvästi kyllästyneet yleiseen vasemmistoradikalismiin sävyttämään ilmapiiriin. Kokoomuksen kannatus kertookin tietystä turvallisuuden ja vakauden kaipuusta johon Kokoomuksen nuorentunut ja yleispuoluemaisempi imago toi myönteisen lisänsä. Hallituksen tulkinnanvarainen suosio antoi Kekkoselle tietyn takaportin perustella tukeaan kansanrintamalle sille tappiollisiksi käynneistä vaaleista huolimatta.

Kun otetaan huomioon Neuvostoliiton ehdottoman kielteinen kanta muille kuin kansanrintamahallituksille ja Kekkonen omat lupailut Brezhneville niiden suosimisesta, ei Kekkoselle jäänyt oikeastaan vaihtoehtoja. Antamalla periksi NKP:n ideologisille pyrkimyksille, hän sai pelivaraa ja saattoi jatkaa länsi-integraatioon tähtäävää politiikkaansa. Tämä politiikka oli kommunistien hallitusvastuusta huolimatta aloitettu jo muutamaa vuotta aikaisemmin.

⁹⁴ Suomi 1996, s. 364

⁹⁵ Urho Kekkonen päiväkirjat 1969-74, Suomi, Juhani toim. s. 101, Otava Helsinki 2003

⁹⁶ Suomi 1996, s. 364-369

⁹⁷ Suomi 1996, s. 370

⁹⁸ Seppinen 2004, s. 570

Vaikka odotukset olivatkin korkealla, Kokoomuksessa osattiin jo ennakoida tulevat vaikeudet. Remonttимиesten kärkinimet valittiin eduskuntaan lähes kokonaisuudessaan, Pertti Salolainen, Ilkka Suominen ja Juha Vikatmaa heistä tunnetuimpina. Salolaisen mukaan Kekkosen halu pitää Kokoomus voitosta huolimatta oppositiossa oli ilmeinen. Syvää paheksuntaa osoitti hänen halunsa liehitellä remonttимиesten pahinta vastakohtaa eli nuoria vasemmistoradikaaleja. Antero Jyrängin valintaa presidentinlinnan kansliapäälliköksi vain muutama viikko vaalien, jälkeen pidettiin osoituksena tästä toiminnasta ja eräänlaisena näpöytyksenä, vaaleissa hyvin menestyneelle oikeistolle.⁹⁹

Tulevien hallitusneuvottelujen kannalta remonttимиesten ajatukset Kokoomuksen, Kekkosen ja NKP:n lähentymisestä olivatkin ennen aikaisia ja varsinainen hallituspoliittinen pohdinta alkoi vasta myöhemmin.¹⁰⁰ Kuten todettua, odotuksia hallitusovien avautumisesta oli ilmassa ja puheenjohtaja Rihtniemi saikin 8. huhtikuuta 1970 Kekkoselta tehtäväksi tunnustella, ”olisiko vallitsevissa oloissa mahdollisuutta parlamentaarisen enemmistöhallituksen muodostamiseen”. Rihtniemen oma usko pääministeriyyteen ei kuitenkaan näytä olleen kovin suuri, sillä jo uuden eduskunnan puhemiesvaalin yhteydessä hän oli epäillyt Aarne Saariselle, että hallitustunnustelijan tehtävä tulisi olemaan pelkkä muodollisuus.¹⁰¹

3.4 Hallitusneuvottelut

Ennakkoasetelmista huolimatta Rihtniemi lähti määrätietoisesti liikkeelle. Hän tarjosi lähtökohtaisesti yhteistyötä kaikille puolueille, myös kommunisteille edellisenä keväänä otetun kannan mukaisesti. Hallitusohjelman keskeiset teemat vaikuttivat varsin konsensushenkisiltä alueellisten tuloerojen tasoituksineen ja kasvupolitiikan turvaamisineen. Ulkopolitiikan perusdogmina oli Paasikivi-Kekkosen linja mitä nimeä Kokoomus nyt ensi kertaa käytti virallisesti. Kättä siis ojennettiin niin oikealle kuin vasemmalle, mutta myös tasavallan presidentille, sillä ainakaan yhteistyökyvyttömyys syytöksiin Rihtniemi ei halunnut yritystään kaataa.¹⁰²

⁹⁹ Pertti Salolaisen haastattelu

¹⁰⁰ Jarmo Virmavirran haastattelu

¹⁰¹ Peltoniemi 1995, s. 196

¹⁰² Korjus 1975, s.201

Rihtiemi asetti muut puolueet kiusalliseen tilanteeseen, sillä näin ne joutuivat ottamaan ensin kantaa hallitusohjelmaan. Hallituksen kokoonpano ratkaistaisiin Rihtiemen mukaan sen jälkeen, kun oli selvää ketkä haluavat ajaa samansuuntaista politiikkaa.¹⁰³ Vaaleissa rökäletappion kärsinyt keskustapuolue kuitenkin ilmoitti haluavansa jäädä oppositioon, mikä ilmeisesti oli aito toivomus myös kentällä.¹⁰⁴ Jatkuvan hallitusvastuun pelättiin syövän puolueen kannatuksen olemattomiin ja hallitusyhteistyötä kommunistien kanssa pidettiin suurena virheenä.¹⁰⁵

Virolaisen mukaan vaalitulokset olivat selvä epäluottamuslause kansanrintamalle ja demokraattisessa maassa tämä tulisi ottaa huomioon. ”Jos voittajia ei päästetä hallitukseen, on kansan protesti ensi kerralla vieläkin rajumpi”, totesi Virolainen keskustapuolueen puoluevaltuustolle.¹⁰⁶ Virolainen kertookin ”melkein polvillaan rukoilleensa Kekkosta päästämään puolueen oppositioon”.¹⁰⁷ SDP ja kommunistit ilmoittivat periaatteessa kieltäytyvänsä yhteistyöstä Kokoomuksen kanssa. SMP:n kanssa yhteistyötä ei näytä halunneen kukaan, vaikka Vennamo vakuutteli kommunisteille uskovansa sosialismiin ja olevansa Paasikivi-Kekkonen linjalla.¹⁰⁸

Kokoomuksen kanssa SMP:n oli vaikea mennä hallitukseen, sillä sen vaalivoitto perustui niin selkeästi ”herravihaan” ja köyhälistön asiainajoon, että jopa Vennamon kaltaisen pelimiehen olisi ollut työlästä selittää kannattajilleen yhteistyötä Kokoomuksen kanssa. Vennamo piti kuitenkin tätäkin porttia auki ja kehui SMP:n pelastaneen Suomen porvareille.¹⁰⁹ Kieltävät vastaukset saatuaan Rihtiemi vieraili Tamminiemessä 10. huhtikuuta ja ilmoitti Kekkoselle luopuvansa tehtävästä. Seuraavaksi SDP:n Rafael Paasio yritti neuvotella Keskustapuolueen kanssa hallitusta vanhalta kansanrintamapohjalta, mutta Keskustapuolue toisti halunsa jäädä oppositioon. Tämä sulkee pois teorian Keskustapuolueen taktiikasta pudottaa Kokoomus pois hallituksenmuodostajan asemasta.

¹⁰³ Korjus 1975, s. 201

¹⁰⁴ Eino Uusitalon haastattelu 4. helmikuuta 2005

¹⁰⁵ Virolainen, Johannes, Valtioneuvos muistelee, s. 238, Otava Helsinki 2000

¹⁰⁶ Keskustapuolueen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 27. huhtikuuta 1970, KA

¹⁰⁷ Virolainen 2000, s. 238

¹⁰⁸ Suomi 1996, s. 393

¹⁰⁹ Urho Kekkonen päiväkirjat 1969-74, Suomi, Juhani, toim. s. 107, Otava Helsinki 2003

Paasionkin epäonnistuttua Kekkonen kutsui yllättäen Rihtniemen uudelleen Tamminiemeen ja antoi nyt tehtäväksi tunnustella, olisiko vaalien voittajien ja muiden yhteistyön suostuvien puolueiden välillä mahdollista muodostaa hallitus. Kekkonen oli keskustellut KGB:n Vladimir Stepanovin kanssa Suomen hallitusneuvotteluista ja kertonut aikovansa ehdottaa Rihtniemelle myös pelkästään Kokoomuslaisen vähemmistöhallituksen kokoamista. Stepanov oli pitänyt ajatusta hyvänä, sillä Kekkonen mukaan hallitus kaatuisi pian, minkä jälkeen olisi helpompi taivutella Keskustapuolue kansanrintamaan tai nimittää vasemmistolainen vähemmistöhallitus.¹¹⁰

Tämä spekulointi on varsin mielenkiintoinen yksityiskohta: Kekkonen saattoi aluksi pyrkiä ottamaan huomioon sekä Neuvostoliiton vaatimukset että Kokoomuksen tahdon ja onnistui myymään ajatuksensa Stepanoville. Näin kansalle olisi näytetty, että vaalituloksilla on vielä merkitystä ja Kokoomus olisi hyödyntänyt vaalivoittoonsa. Hallitus oli todennäköisesti kaatunut jo ensimmäiseen luottamuslause äänestykseen ja Kokoomus näin ryvettänyt itsensä.

Ensitöikseen Kekkonen tiedusteli Rihtniemen kantaa NORDEK-hankkeeseen mitä Neuvostoliitto tunnetusti vastusti. Rihtniemen katsottua hankkeen kuolleeksi, vastaus tyydytti Kekkoa joka tämän jälkeen lupautui Stepanoville hallituksen ulkopoliittiseksi takuumieheksi.¹¹¹ Tätä Kekkonen ei kuitenkaan jostain syystä halunnut paljastaa Keskustapuolueen puheenjohtaja Johannes Virolaiselle, vaan sanoi, ettei uskaltaisi taata hallituksen toimintakykyä, ”niin kauan kuin Kokoomuksessa on Junnilan kaltaisia ulkopoliittisia öykkäreitä.”¹¹²

Hallitustunnustelija Rihtniemi yritti jälleen saada Keskustapuoluetta ja SDP:tä mukaan ja aluksi näyttikin lupaavalta. Liberaalinen kansanpuolue, Ruotsalainen kansanpuolue ja SMP olivat mukana keskusteluissa. Sosiaalidemokraatit sitovat kuitenkin itsensä kommunisteihin varmistaakseen asemansa ammattiyhdistysliikkeen sisäisessä valtataistelussa, mikä toisen vasemmistopuolueen ollessa hallituksessa olisi ollut hankalaa.

¹¹⁰ Urho Kekkonen päiväkirjat 1969-74, Suomi, Juhani, toim. s. 105, Otava Helsinki 2003

¹¹¹ Rentola 2005, s. 177.

¹¹² Virolainen 2000, s. 238.

Kun ainoaksi enemmistöhallitus–vaihtoehdoksi jäi porvarikoalitio SMP:n tuella, Keskustapuolue vetäytyi nopeasti hankkeesta vaikka mm Etelä-Pohjanmaan piiri ja oikeistolaisempi osa puolueen johtoa tunsivat vetoa porvarihteistyöhön.¹¹³ Kekkonen joka vieroksui Keskustapuolueen oikeistopiirejä, varoitti uusista yöpakkasista, mikäli puolue lähtisi mukaan kyseiseen hallitukseen.¹¹⁴ Tämä oli viimeinen ”niitti” Keskustapuolueelle ja se ilmoitti Rihtniemelle jäävänsä oppositioon. Näin Rihtniemellä jäi vaihtoehdoksi Kokoomuksen, RKP:n, SMP:n, Kristillisen liiton ja LKP:n varaan rakentuva vähemmistöhallitus.

Suureksi yllätykseksi nämä suostuivatkin hallitusneuvotteluihin ja koalitio näytti syntyvän. Hallituksen ulkopoliittiseksi takuumieheksi olisi nimitetty RKP:n Jan-Magnus Jansson ulkoministerin paikalle. Ohjelmaluonnoksen runko ja ministerilista mukanaan Holkeri ja Rihtniemi menivät 15. toukokuuta Tamminiemeen Kekkosen puheille ja esittivät vähemmistöhallituksen nimittämistä. Kekkonen oli yllätetty. Hän ei ollut ottanut huomioon tätä vaihtoehtoa, vaan uskonut etteivät kansanpuolueet lähtisi hallitukseen Kokoomuksen kanssa. Hän oli uskonut tilanteen kehittyvän siten, että Kokoomus jäisi yksin ja antanut sitten Rihtniemen muodostaa kokoomuslaisen vähemmistöhallituksen kuten oli jo huhtikuussa Stepanoville kaavaillut.

Kekkonen ei antanut Rihtniemelle hallituksenmuodostajan tehtävää. Hän selitti laajentuneen vähemmistöhallituksen tulevien vaikeuksien koituvan vahingoksi siihen osallistuville puolueille. Sisäpoliittisesti tilannetta hankaloitti SAK ja STK kielteinen asennoituminen. Ne halusivat taata työmarkkinarauhan, minkä oikeistohallituksen nimittämisen pelättiin rikkovan. Ahti Karjalainen kertoi Kekkoselle Stepanovin kielteisen suhtautumisen laajentuneeseen vähemmistöhallitukseen, mikä viimeistään sai Kekkosen pyörtämään kantansa. Lähestyvän Moskovan matkan valossa Kekkonen ei uskaltanut toteuttaa kokoomusjohtoista hallitusta, vaan nimitti 14. toukokuuta 1970 Teuvo Auran johtaman virkamieshallituksen.

¹¹³ Keskustapuolueen puoluevaltuuston keskustelupöytäkirja 27. huhtikuuta 1970, KA

¹¹⁴ Urho Kekkosen päiväkirjat 1969-74, Suomi, Juhani, toim. s. 109-110, Otava Helsinki 2003

Kekkonen selitteli asiaa televisiossa, mutta asioiden todellinen tila kyllä tiedettiin poliittisissa piireissä. Rihtniemi aikoi oikaista Kekkosen sanomisia julkisesti, mutta Holkeri sai hänet jättämään asian sikseen. Amerikkalaisille diplomaateille Holkeri kuvasi tapahtunutta harhautukseksi ja hänen luottamuksensa Kekkoseen koki pahan kolauksen, vaikka hän myöhemmin esiintyikin vahvasti Kekkosen miehenä.¹¹⁵

Hallitusovien sulkeutuminen aiheutti Kokoomuksessa vaalikrapulan. Voitonriemu ja sitä seurannut optimismi hallitukseen pääsystä, vaihtuivat apeuteen ja syiden etsimiseen. Vaalivoittoa ei pystytty hyödyntämään ja nuorten joukoissa keskeisenä tavoitteena ollut valtaaanpääsy jäi toteuttamatta. Remonttimiesten keskuudessa syntynyt tilanne johti syväanalyysiin. Rihtniemi kytki itsensä nyt entistä läheisemmin remonttimiehiin ja yhdessä pohdittiin Kokoomuksen asemaa. Puoluejohto alkoi käyttää remonttimiehiä työkalunaan Kokoomuksen luottamuksen parantamiseksi ja puoluehallitukseen tuli vahva remonttimiesten edustus. Yleisenä käsityksenä puoluejohdolle alkoi hahmottua, ettei hallitukseen mennä ilman Kekkosen ja Neuvostoliiton hyväksyntää.¹¹⁶

Hallitusneuvotteluilla näyttää olleen kaksijakoinen vaikutus Kokoomuksen sisällä, sillä suhteet tasavallan presidenttiin näyttävät sekä lähentyneen, että loitonneen entisestään. Rihtniemi tulkitsi tunnustelijantehtävänsä luottamuksen osoituksena sekä henkilökohtaisesti, että osoituksena myös Kokoomuksen luottamuksesta. Kevään 1970 tapahtumien jälkeen moni kokoomuslainen näki silti Kekkosen pääsyllisenä siihen, ettei hallitukseen vaalivoitosta huolimatta päästy. Puoluejohto halusi kaikesta huolimatta rakentaa suhteitaan Tamminiemeen ja Kokoomus alkoi vuonna 1970 käyttää Paasikiven rinnalla myös Kekkosen nimeä, puhuttaessa Suomen ulkopolitiikan linjasta.¹¹⁷

*”Kansallisen Kokoomuksen puoluekokous toteaa yksimielisenä, ettei vaalien jälkeen nimitetty presidenttihakitus ole vaalien tuloksen mukainen. Puoluekokous kiirehtii paluuta normaaliin parlamentaariseen hallitukseen ja sen edellyttämään poliittiseen vastuunalaisuuteen joka kansanvallan periaatteiden mukaan kuuluu eduskunnalle ja siellä edustettuina oleville puolueille.”*¹¹⁸

¹¹⁵ Rentola 2005, s.183

¹¹⁶ Jarmo Virmavirran haastattelu

¹¹⁷ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokous 22. huhtikuuta 1970, Liite 6, PTA

¹¹⁸ Kokoomuksen ylimääräisen puoluekokouksen pöytäkirja, julkilausumat, PTA

Vuoden 1970 vaalien jälkeisiä hallitusneuvotteluja ja niiden tulosta voidaan hyvällä syyllä pitää ensimmäisenä merkinä suomettumisen ajan syvimmän vaiheen alkamisesta. Demokraattiseen järjestelmään perustuvaa, parlamentin voimasuhteet huomioon ottavaa hallitusratkaisua ei tehty, vaan kansan vaaleissa osoittama tahto sivuutettiin kylmästi. Tasavallan presidentti oli sidottu Neuvostoliiton painostukseen, mutta myös hänen omat poliittiset kantansa alkoivat suosia vasemmistoa ja etäännyttivät hänet vanhasta poliittisesta kodistaan Keskustapuolueesta. Pelko Kekkonen siirtymisestä lopullisesti vasemmalle näyttää kuitenkin olleen suurempi oikealla kuin usko siihen vasemmalla, sillä esim. vähemmistökommunistien johtaja Taisto Sinisalo valitti Kekkonen olevan jatkuvasti jarruna sosialismin kehitykselle.¹¹⁹

On otettava myös huomioon yöpakkaskauden muisto syksyltä 1958, jolloin NL monin eri tavoin esitti tyytymättömyytensä silloiseen hallituskokoonpanoon. Kekkonen ja Keskustapuolueen johto pelkäsivät Neuvostoliiton taholta samankaltaista reaktiota, ellei Suomen hallitusratkaisu muodostuisi sille mieleiseksi. Keskustapuolueen kansanedustajana toimineen Eino Uusitalon mukaan tunnelmat olivat hyvin samankaltaiset keväällä 1970, kun Neuvostoliitto kiristi jälleen otettaan Suomesta.¹²⁰

Vuoden 1970 vaalien jälkeen Kekkonen kaavaili aluksi kokoomuslaista vähemmistöhallitusta, mutta sellaisen näyttäessä mahdolliselta, ei kuitenkaan uskaltanut sitä nimittää. Valtapoliittisessa asetelmassa Kokoomuksen paitsio sopi hyvin Keskustapuolueelle, sillä se kykeni käyttämään hallituksessa koko porvarillisen kansanosan mandaattia pitämällä Kokoomusta oppositiossa. Tämä on otettava huomioon etenkin Eino Uusitalon tähän tutkimukseen antamista kommentteissa, joissa luonnollisesti väheksytään Keskustapuolueen roolia Kokoomuksen diskaajana.

Poliittisen vasemmiston puolella SDP oli 1970-luvun alussa ennen Kalevi Sorsan puheenjohtajuutta selvästi sosialistinen puolue, joka etenkin nuoremman polvensa voimin lähentyi kommunisteja ja Neuvostoliittoa.¹²¹

¹¹⁹ Rautkallio 1993, s. 240

¹²⁰ Eino Uusitalon haastattelu

¹²¹ Rentola 2005

Näin Kokoomuksen paitsioasema ja kansanrintaman jatko sopi täydellisesti sen tavoitteisiin yhä laajamittaisemmasta sosialismista. SKP puolestaan oli 1970-luvun alussa käymistilassa sisäisten erimielisyyksien johdosta. Näkyvän ja kuuluvan nuorisonsa ansiosta vähemmistöön jäänyt jyrkempi linja kuitenkin näytti voimakkaammalta mitä se todellisuudessa oli. Neuvostoliiton painostus ja mahdollinen ”kädenojennus sosialismin toteuttamiseksi” näytti realistiselta Aleksei Beljakovin siirryttyä Suomen suurlähettilääksi.

4. KOKOOMUS ETSII LUOTTAMUSTA

4.1 Suomettuminen

*”Suomalaisen politiikan harjoittamisen perusteena ovat suhteet Neuvostoliittoon ja istuvaan tasavallan presidenttiin.”*¹²²

Suomettuminen eli *Finnlandisierung*, on käsite joka levisi politiikan sanastoon Länsi-Saksan sanomalehdistöstä.¹²³ Käsitteellä tarkoitetaan Suomessa yöpakkasten 1958 tai viimeistään noottikriisiin 1962 jälkeen alkanutta kehitystä, jonka seurauksena Neuvostoliiton etu ja tahto alettiin ottaa voimakkaasti huomioon. Suomettuneella valtiolla oli käsitteen mukaan kaikki ulkoiset itsenäisen valtion tunnusmerkit, mutta todellisuudessa se oli tiukassa Neuvostoliiton ohjauksessa. Neuvostoliitto pyrkiin vaikuttamaan Suomen sisäpolitiikkaan jo Paasikiven aikana, mutta 1960-luvulta lähtien alistuminen Neuvostoliiton tahdolle muodostui osaksi poliittista kulttuuria. Noottikriisin jälkeen Kekkosen vastustaminen merkitsi Suomessa samaa kuin Neuvostoliiton vastustaminen, totesi Neuvostoliiton johtaja Nikita Hruštšov.¹²⁴ Näin Suomen politiikkaan syntyi vanhat puoluerajat ylittävä ”Kekkos-puolue” Ranskan gaullistien tapaan.

¹²² Koivisto, Jukka, Miten Kansallinen Kokoomus päätyi tukemaan presidentti Kekkosen toimikautta poikkeuslailla tammikuussa 1973, lainaus Kokoomuksen varapuheenjohtaja Jouni Mykkäsen puheesta 1972, s.34-35, pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1984

¹²³ Teräväinen, Erkki, Lavastettu rinnakkaiselo, Suomen ulkopoliittika johtavassa länsisaksalaislehdistössä 1955-62, tohtorin väitöskirja, Helsingin yliopisto 2003

¹²⁴ Vihavainen 1991, s. 85

Suomettumisen ajan tutkimusta on leimannut tietynlainen puolustelu. Monet aikalaispoliitikot ovat korostaneet sitä vaihtoehdottomuutta, minkä Neuvostoliiton jatkuva painostus aiheutti. Yleinen historian tutkimuksen metodi puolestaan varoittaa tutkijoita sortumasta ns. anakronismeihin. Tämän ohjesäännön mukaan tutkijan oman yhteiskunnan ajankohtaiset ajatusmallit, on syytä unohtaa mennyttä aikaa tutkittaessa.¹²⁵ Samankaltaisia argumentteja ovat esittäneet myös tähän tutkimukseen haastatellut aikalaispoliitikot.¹²⁶ Suomettumisen ajan poliittista toimintaa tutkittaessa on kuitenkin tiedossa, että vaihtoehtoja Neuvostoliiton mielistelylle oli olemassa. Mutta siitä maksettava hinta merkitsi poliittista paitsiota.

Suomettumista syvensivät etenkin ne poliitikot, jotka pyrkivät edesauttamaan omaa poliittista urakehitystään Neuvostoliiton tuella. Neuvostoliiton edun huomioon ottamisesta tai sen tahdon ennakoimisesta tuli osalle suomalaisista poliitikoista niin suuri hyve, että vieraan vallan edustajille paljastettiin valtakunnan sisäisiä asioita ja mustamaalattiin poliittisia kilpailijoita jopa oman puolueen sisältä.¹²⁷

Urho Kekkonen käytti Neuvostoliitossa saavuttamaansa suosiota hyväkseen jo 1940-luvulta lähtien ja oli omalla esimerkillään edesauttamassa kuvattua kehitystä. KGB-virkailija Albert Akulovin mukaan Kekkoselle annettiin erityinen lupa uhata Neuvostoliiton väliintulolla, mikäli hän sen tarpeelliseksi näkee.¹²⁸

Vähitellen suomettuminen levisi politiikan salongeista yhteiskunnan eri instituutioihin. Kulttuurielämä, Yleisradio, sekä sitoutunut sanomalehdistö, *Uutta Suomea* ja muita oikeistolaisia lehtiä lukuun ottamatta, olivat 1970-luvulla suomettuneita.¹²⁹ Yleisradio sensuroi televisiosta neuvostovastaisena pidettyjä elokuvia ja sen uutistoimitukset välittivät valikoitua tietoa Neuvostoliiton ja muun itäblokin oloista.¹³⁰

¹²⁵ Kalela, Jorma, *Historia ja historian tutkimus*, s. 83-85, Gaudeamus Helsinki 2000

¹²⁶ Eino Uusitalon ja Ilkka Kanervan haastattelut

¹²⁷ Pihlajamäki, Veikko, *Kohtalona K-linja*, s. 101-120, WSOY Helsinki 1995

¹²⁸ Lehtinen 2002, s. 332

¹²⁹ Salminen, Esko, *Vaikenewa valtiomahti. Neuvostoliitto/Venäjä Suomen sanomalehdistössä 1968-91*, Edita Helsinki 1996

¹³⁰ Kankkonen, Peter, *Suomettuva Suomi, Raportti rappion politiikasta*, s. 67-81, Lautapaino Oy Lauttakylä 1976

Sanomalehti Uusi Suomi puolestaan oli Kokoomuksen äänenkannattaja, ja sen päätoimittaja Pentti Poukka kunnostautui Kekkosen vastustajana. Lehti arvosteli usein Kekkosen toimia ja käsitteli Neuvostoliiton asioita ajankohtaan nähden varsin kriittisesti. Yleensä itänaapurista annettiin kaunisteltua, jopa valheellista tietoa ja sen kulttuurielämää ihannoitiin lähes estoitta. *Suomen Sosialidemokraatti* kirjoitti tutkimuksen mukaan vuonna 1973 lähes 100 prosenttisesti Neuvostoliiton oloja kaunistelevia artikkeleita.¹³¹

Kokoomuksen puheenjohtaja Harri Holkeri ei onnistunut vaientamaan Uutta Suomea, sillä taloudellisten kytkentöjen vuoksi se noudatti kirjoittelussaan tiettyä poliittista linjaa.¹³² Myös kirjakustantamot olivat valtiovallan tarkkailun alaisena suomettumisen aikana ja eräitä kansainvälisesti merkittäviä teoksia ei Suomessa julkaistu, vaan ne sensuroitiin neuvostovastaisina.¹³³

Keskustapuolue ja etenkin sen sisällä vaikuttanut nk. *K-linja* sisäisti uuden poliittisen kulttuurin perusteellisesti. K-linja oli käytännössä presidentti Kekkosen johtama toimintaryhmä ja se pyrki ulkopoliitiikassaan edelleen kehittämään Suomen ja Neuvostoliiton välistä ystävyyttä. KGB:n Viktor Vladimirov muisteleeikin lämmöllä K-linjalaisia ja kuvaa heitä ja itseään ”yhtenäisen hengenheimolaisten kollektiiviksi”.¹³⁴

K-linjan merkittäviä jäseniä olivat mm. puoluesihteerit Arvo Korsimo, Ahti Karjalainen ja myöhemmin mm. Eino Uusitalo ja Paavo Väyrynen. Myös presidentin poika Matti Kekkonen oli lähellä K-linjaa, ja välitti isälleen tietoja Keskustapuolueen sisältä. Matti Kekkosen tavoin K-linjaan liittyi nuoria radikaalimpia keskustapuoluelaisia, ja yhteiskunnalliselta ajattelultaan sekä sisäpoliittisissa tavoitteissaan K-linja oli lähempänä vasemmistoa kuin porvarillisia arvoja.¹³⁵

¹³¹ Vihavainen 1991, s. 102

¹³² Suomi, Juhani, Liennytyksen akanvirrassa, Urho Kekkonen 1972-76, s. 625, Otava Helsinki 1998

¹³³ Vihavainen 1991

¹³⁴ Vladimirov 1993, s.372

¹³⁵ Vihavainen 1991, s. 69-76

Oikeistolaisempi osa Keskustapuoluetta ei antanut täyttä tukeaan K-linjalle. Se kritisoi Neuvostoliiton mielistelyä, läheisiä NKP-suhteita ja hallitusyhteistyötä kommunistien kanssa. Kekkosen painostuksella Keskustapuolue saatiin silti toistuvasti mukaan hallitukseen, vaikka jatkuvat vaalitappiot söivät sen kannatusta ja kenttäväki kaipasi oppositioon. K-linjan hegemonian puolueessa voidaan katsoa alkaneen 1964, kun puheenjohtaja V. J. Sukselainen vaihdettiin Johannes Virolaiseen Kekkosen käynnistämässä operaatiossa.¹³⁶

V.J. Sukselainen oli joutunut Neuvostoliiton epäsuosioon tavattuaan Tukholmassa virolaisia emigrantteja. Kekkosen Suomessa tuli noudattaa erityistä varovaisuutta kaikessa mikä liittyi Neuvostoliittoon ja sen alistamiin kansakuntiin. Sukselainen menetti Kekkosen ja NKP:n luottamuksen ja hänen poliittinen uransa oli vaarassa. Liian itsenäiseksi osoittautuneen Virolaisen valinta oli kuitenkin K-linjalle virhe ja hänen kaatamisensa aloitettiin 1970-luvun puolivälissä.¹³⁷

Keskustapuolueen neuvostoystävällisyys meni varsin pitkälle ja johti ylilyönteihin. K-linjaan kuuluva Eino Uusitalo ehdotti puheessaan Keskustapuolueen ja NKP:n juhlatapaamisessa 1974, että vuoden 1944 välirauhan solmimispäivä nimettäisiin Suomen toiseksi itsenäisyyspäiväksi. Puoluevirkailija Sauli Pyyluoman kirjoittama ja Ahti Karjalaisen hyväksymään puheeseen sisältyvä ehdotus oli liikaa jopa suomettuneessa Suomessa ja Uusitalo joutui vaikeuksiin kotimaakunnassaan Etelä-Pohjanmaalla. Sotaveteraanit ja perinteisesti oikeistolaisempi pohjalainen kenttäväki eivät kuunnelleet Uusitalon ehdotusta hyvällä. Hän sai kokea uhkauksia ja joutui jättämään paikkansa eduskuntaryhmän puheenjohtajana.¹³⁸

¹³⁶ Seppinen 2004, s. 433-441

¹³⁷ Seppinen 2004, s. 433-441, 822-829

¹³⁸ Uusitalo, Eino, Jälkipeli, Henkilöitä ja tapahtumia Kekkosen kaudelta, s. 166-169, Kirjayhtymä Helsinki 1983

Kommunisteille Neuvostoliiton mielistely oli luonnollista, sillä SKP oli perustamisestaan 1918 alkaen eräänlainen NKP:n ”piirijärjestö”. Prahan tapahtumia seurannut kommunistien jako maltilliseen enemmistöön ja neuvostomielisiin ”taistolaisiin”(vähemmistön johtaja Taisto Sinisalo) lisäsi kritiikkiä, ja osa enemmistönä puolueessa olevista eurokommunisteista asetti NL:n aseman ”ihannevaltiona” kyseenalaiseksi. *Tiedonantaja*-lehti jatkoi neuvostovastaisten ilmentymien raportointia ja sen asema NKP:n ”vahtikoirana” Suomessa herätti huolestuneisuutta.¹³⁹

Suomen suurimpana puolueena SDP:n rooli suomettumisen kehityksessä oli merkittävä. Sen harjoittama itsesensuuri ja yleisen neuvostomielisyyden levittäminen on usein jäänyt Kekkosen, Keskustapuolueen ja kommunistien varjoon, sillä historiallisesti Neuvostoliitto piti sosiaalidemokratiaa kommunismin päävihollisena. Suomalainen sosiaalidemokratia 1970-luvulla muodostaa kuitenkin täydellisen poikkeuksen, ja siksi SDP:n toimintaa suomettumisen ydinkaudella on syytä kerrata myös tässä tutkimuksessa. SDP:n nousu Moskovon suosioon syvensi Kokoomuksen paitsiota, sillä enemmistöhallituksiin oli nyt aina tarjolla kaksi suurta Kekkoselle ja NKP:lle mieleistä puoluetta: SDP ja Keskustapuolue.

Vuonna 1968 SDP teki virallisen vierailun Moskovaan ja solmi läheiset suhteet NKP:n kanssa. Puolueet totesivat monet tavoitteensa samansuuntaisiksi ja päättivät kehittää suhteitaan läheisemmiksi. Neuvostoliittolaisten mukaan SDP:n poliittinen kehitys vastasi täysin kommunistien etuja.¹⁴⁰ Neuvostomielisyydestä tuli viimeistään tässä vaiheessa hyve myös sosiaalidemokraateille ja SDP oli vahvasti virallisen ulkopoliitiikan takana. Kekkosen nimittäminen puolueen ehdokkaaksi presidentinvaaleissa ja hallitusyhteistyö kommunistien kanssa olivat riittävä näyttö NKP:lle. Vaikka puoluejohto kannatti täysin Paasikiven-Kekkosen linjaa, SDP:n nuorison taholta esiintyi halua mennä Kekkostakin pidemmälle suhteessa Neuvostoliittoon.¹⁴¹

¹³⁹ Seppinen 2004, s. 760-763

¹⁴⁰ NKP ja Suomi, Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955-68, Rautkallio, Hannu, Tšernous, V.N, toim. s. 156-159, Tammi Helsinki 1992

¹⁴¹ Vihavainen 1991, s. 118

Niin kutsutun uuden ulkopolitiikan harrastajat Jaakko Blomberg, Jaakko Kalela ja Paavo Lipponen arvostelivat terävästi porvariston miehittämää ulkoministeriötä ja pyrkivät lanseeraamaan ulkopolitiikkaan vasemmistolaisia, neuvostoystävällisempiä sävyjä. Heidän ajatuksenaan oli mm. armeijan supistaminen niin pieneksi, että Suomen sotilaallinen puolustus hoidettaisiin käytännössä neuvostojoukkojen avulla.¹⁴²

Kekkonen nimittikin Kalelan pian neuvonantajakseen presidentinlinnaan ja Blomberg puolestaan löysi paikkansa ulkoministeriöstä, missä SDP vankisti asemiaan. Lipponen hoiti SDP:n kansainvälisiä suhteita ja alkoi myöhemmin epäsuorasti arvostella Kekkosen ulkopolitiikkaa.¹⁴³

Nuoret ajoivat voimakkaasti SDP:tä sosialistiselle neuvostomielisyyslinjalle ja osaa sosiaalidemokraattista puoluetta tämä toiminta kauhistutti siinä määrin, että kommunistien ohjelmajulistuksia muistuttavia nuorten aloitteita alettiin toimittaa suojelupoliisille.¹⁴⁴ Kaikkia SDP:n äänestäjiäkään uusi linja ei miellyttänyt ja Neuvostoliiton suosiman Väinö Leskisen sotaveteraaneja parhaavat puheet aiheuttivat katkeruutta.¹⁴⁵ Leskinen putosikin eduskunnasta 1970 ja puolueen ytimeen nousi lähes tuntemattomuudesta Kalevi Sorsa joka valittiin SDP:n puoluesihteeriksi vuonna 1969.

Akateemisesti koulutettu ja kielitaitoinen Sorsa saavutti nopeasti Kekkosen ja Neuvostoliiton luottamuksen ja solmi ystävyyssuhteet KGB:n kanssa. Sorsan suosio SDP:ssä kasvoi, ja hän kohosi 1975 puoluesihteeristä puheenjohtajaksi ja syrjäytti Ahti Karjalaisen Kekkosen lähimpänä huippupoliitikkona. Sorsan ja Kekkosen yhteistyö sujui hyvin ja SDP alkoi valloittaa Keskustapuolueen paikkaa ns. valtionhoitajapuolueena.¹⁴⁶ Neuvostoliittokin oli tyytyväinen Kalevi Sorsaan: KGB-upseeri Viktor Vladimirov ylistää Sorsaa muistelmissaan ja toteaa suhteiden SDP:n kanssa olleen jopa kommunisteja läheisemmät.¹⁴⁷

¹⁴² Vihavainen 1991, s. 118

¹⁴³ Lehtinen 2002, s. 612

¹⁴⁴ Rentola 2005, s. 145

¹⁴⁵ Vihavainen 1991, s. 82

¹⁴⁶ Seppinen 2004, s. 669-674

¹⁴⁷ Vladimirov 1993, s. 274

Varsinainen ihannevaltio Neuvostoliiton sijaan SDP:lle oli kuitenkin pohjoismainen Ruotsi. Äärivasemmiston saatua SDP:ssä yhä enemmän valtaa, esimerkiksi alettiin hakea myös kommunistileirin ”mallioppilaasta” Itä-Saksasta (DDR=Deutsche Demokratische Republik). Sodan jälkeen kahtia jaetun Saksan valtiot olivat vielä vailla kansainvälistä tunnustusta, eikä Suomen ja niiden välisiä diplomaattisuhteita voitu solmia ennen kuin suurvallat ratkaisisivat asian omalta osaltaan. Suomen kannalta asia oli erityisen vaikea, sillä yya-sopimuksen mukaisesti Suomen tuli torjua ennen kaikkea Saksan mahdollisesti muodostama sotilaallinen uhka yhdessä Neuvostoliiton kanssa.

Neuvostoliitto kannusti Suomea tunnustamaan Itä-Saksan. Vuonna 1968 Kekkonen neuvotteli asiasta Moskovassa ja ehdotti, että NL antaisi vastineeksi Suomelle takaisin osan Karjalaa.¹⁴⁸ Suomi pyrki tämän lisäksi Saksojen tunnustamisen yhteydessä saamaan tunnustuksen omalle puolueettomuudelleen. Neuvostoliiton hyväksyttyä Länsi-Saksan (BRD=Bundesrepublik Deutschland) valtiona 1971, Suomi tunnusti molemmat Saksat, mutta ei saanut siitä haluamaansa ulkopoliittista hyötyä.

SDP:n nuorempi polvi työskenteli aktiivisesti DDR:n tunnustamisen hyväksi. Neuvostoliitto oli kehottanut SDP:tä ajamaan asiaa jo 1968, puolueen Moskovon vierailun yhteydessä.¹⁴⁹ Vasemmiston hallitsemassa Suomi-DDR-seurassa perustettiin komitea DDR:n valtiolliseksi tunnustamiseksi 13. tammikuuta 1970. Komiteassa oli mukana myös Kokoomuksen Juuso Häikiö, jonka motiivina professori Seppo Hentilän mukaan oli omien neuvostosuhteidensa parantaminen. Komitean johtoon valittiin kansanedustaja Kuuno Honkonen (SKDL) ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) lakimies Tarja Halonen. SAK:n puheenjohtajana 1970-luvulla toimineen Niilo Hämäläisen mukaan, Halonen valittiin tehtävään hänen ehdotuksestaan ”aivan yllättäen ja sattumalta”.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Suomi 1996, s. 59-60

¹⁴⁹ Rautkallio-Tšernous 1992, s.156

¹⁵⁰ Hentilä, Seppo, Harppi-Saksan haarukassa, DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa, s. 192-193 ja 293, SKS Helsinki 2004. Niilo Hämäläisen kertomuksen uskottavuuden asettaa kyseenalaiseksi se, että se on annettu 30 vuotta myöhemmin Tarja Halosen toimiessa tasavallan presidenttinä. Suomettumisen kulttuuriin kuului, että sosialistimaiden ihmisoikeusrikkomuksista vaiettiin vaikka samanaikaisesti kiinnitettiin suurta huomiota esim. Chilen oikeistohallituksen vastaaviin rikoksiin. Sosialistileirin arvostelu ei edistänyt poliittista uraa Suomessa. Halonen joka valittiin 1974 pääministeri Sorsan eduskuntasihteeriksi ja 1979 kansanedustajaksi, profiloitui myöhemmin nimenomaan ihmisoikeuksien puolustajana.

Itä-Saksasta kopioitu peruskoulu oli yksi SDP:n suurhankkeista. Ulf Sundqvistin opetusministerikaudella kiinnitettiin erityistä huomiota koulukirjojen sisältöön, joiden informaatiota Neuvostoliitosta pidettiin liian vähäisenä.¹⁵¹ Sundqvist olikin DDR:n johdossa varsin suosittu suomalainen, sillä hän esiintyi ehdottoman marxilaisena ja ilmoitti itäsaksalaisille haluavansa sosialismia myös Suomessa. Toinen DDR:n suosima nuori suomalainen sosiaalidemokraatti oli kansanedustaja Matti Ahde.¹⁵²

SDP:n nuorten keskuudesta nousi politiikan taivaalle uusia tähtiä. Marxilaiseksi itsensä julistanut Erkki Liikanen vaikutti aluksi Teiniliitossa ja nousi 1972 eduskuntaan.¹⁵³ Liikanen ajoi yhdessä kommunistien kanssa ns. rauhanlakia, jolla Neuvostoliiton arvostelu olisi kriminalisoitu. Lailla olisi ylläpidetty sanomalehtisensuuria, eli valvottu neuvostovastaisena pidettyä kirjoittelua.¹⁵⁴

Vaikka lakia ei koskaan säädetty, SDP:n johtajat siivosivat oman lehtensä neuvostovastaisuudesta. Puolueen pää-äänenkannattajan, *Suomen Sosialidemokraatin* pitkäaikainen kolumnisti Simo Juntunen erotettiin lehdestä presidentti Kekkosen vaatimuksesta. Juntunen oli arvostellut Kekkosta historian vääristelystä II maailmansodan osalta ja kirjoitellut hänen toimintaansa arvostelevia kolumneja. Suomettumisen ajan historiatalkkinan mukaan, Suomi oli itse syyllinen talvi- ja jatkosotaan 1930-luvun ”vastuuttoman” ulkopoliitiikan vuoksi. Juntunen jatkoi pakinoitaan *Suomen Kuvalehdessä* mikä lopetti Kekkosen ja kuvalehden monivuotisen yhteistyön.¹⁵⁵

¹⁵¹ Pernaa, Ville, Tehtävänä Neuvostoliitto, opetusministeriön Neuvostoliittoinstituutin roolit Suomen politiikassa 1944-1992, s. 186-189. Otava Helsinki 2002

¹⁵² Hentilä 2004, s. 181-187

¹⁵³ Helsingin Sanomat kuukausiliite, marraskuu 2004, s. 33

¹⁵⁴ Vihavainen 1991, s. 133-135

¹⁵⁵ Vihavainen 1991, s. 125-126

SDP:ssä vastustettiin myös EEC-sopimusta, (European Economic Community) sillä sen katsottiin olevan ristiriidassa yya- sopimuksen kanssa.¹⁵⁶ Neuvostoliiton suosioon päässyt Kalevi Sorsa kertoikin suurlähettiläs Stepanoville SDP:n haluavan ohittaa Keskustapuoleen neuvostosuhteissaan.¹⁵⁷ Moskovassa Suomen suurimman puolueen kehitystä seurattiin tyytyväisyydellä ja sosiaalidemokraattien kautta Suomen politiikkaan uskottiin tulevan piirteitä, joita sinne ei Kekkosen kautta ollut vielä saatu.¹⁵⁸

Maaperä näytti otolliselta jo kesällä 1970, kun Neuvostoliiton uusi suurlähettiläs Aleksei Beljakov saapui Suomeen tarkoituksenaan siirtää Suomi sosialistiseen järjestelmään. Tämä oli osa NKP:n suunnitelmaa, johon SDP:n ja kommunistien hallitusyhteistyö kuului olennaisena osana.¹⁵⁹ Pertti Salolaisen mukaan Suomea ei enää ulkomailla pidetty normaalina länsimaisena valtiona, vaan esim. yhdysvaltalaisen ja brittien mielestä Suomi oli eräänlaisessa välitilassa.¹⁶⁰ KGB:n virkamiehet kertoivatkin uusille tulokkaille, kuinka Suomessa voi tehdä melkein mitä vain: Kokonaisia puolueita voidaan asettaa paitsioon jos NL:n etu niin vaatii.¹⁶¹ Tästä paitsiosta halusi ulos etenkin Kokoomus, joka alkoi toimia Kekkosen ja NKP:n luottamuksen saavuttamiseksi. Kokoomuslaiset päättivät olla aktiivisia ja seurasivat muiden puolueiden jalanjälkiä Neuvostoliiton suurlähetystöön Helsingin Tehtaankadulle.

4.2 NKP:n suunnitelmat

Kokoomuksen tilanne oli hankala vuoden 1970 keväällä. Puolue oli menestynyt vaaleissa, mutta jäänyt hallituksen ulkopuolelle. Kuten edellä on kuvattu, tunnelma oli apea ja puoluejohdossa pohdittiin ulospääsyä jatkuvasta paitsiosta. Poliitikassa hallitsi ns. ”yleisdemokraattinen rintama,” joka kattoi poliittisen pelikentän keskustasta vasemmistoon. Kokoomukselle ei ollut sijaa tällä areenalla, vaan se istui tukevasti poliittisen vallan vaihtopenkillä.

¹⁵⁶ Lehtinen 2002, s. 522

¹⁵⁷ Lehtinen 2002, s. 605

¹⁵⁸ Rentola 2005, s.138

¹⁵⁹ Rentola 2005

¹⁶⁰ Pertti Salolaisen haastattelu

¹⁶¹ Rentola 2005, s. 165

Teuvo Auran virkamieshallituksen jälkeen kesällä 1970 Kekkonen ”runnasi” Ahti Karjalaisen johdolla vanhan kansanrintamapohjan kokoon niin, että porvaripuolueilla oli ministeripaikkojen enemmistö. Jukka Seppisen mukaan Karjalaisen valinnan syynä oli hänen suosionsa Neuvostoliitossa. Kun NL aloitti painostuksensa 1969, ei Kekkonen uskaltanut sivuuttaa Karjalaista. Johannes Virolainen muistelee Kekkosen olleen hallituksen nimittämisen jälkeen ”hysterisessä tilassa”.¹⁶²

Ulkoministeriksi Karjalaisen hallitukseen Kekkonen nosti eduskunnasta pudonneen toisen Moskovian suosikin, SDP:n Väinö Leskisen. Karjalaisen hallitus oli kaatua kommunistien lähtöön keväällä 1971, mutta jatkoi toimintaansa syksyyn asti ns. b-versiona sosiaalidemokraateilla täydennettynä.

Vuonna 1970 Suomessa vietettiin ajan hengessä Neuvostoliiton perustajan V. I. Leninin syntymän 100-vuotisjuhlaa. Lenin haluttiin virallisen linjan mukaisesti nähdä lähes kansallissankarina ja hänen rooliaan Suomen itsenäisyyden tunnustajana korostettiin. Kekkonen ylisti puheissaan Leniniä, ja nuorille järjestettiin Lenin-aiheisia tietokilpailuja. Helsingin Alppilaan rakennettiin Lenin-puisto. Hallitusoven ollessa vielä keväällä auki Kokoomuskin halusi huomioida suuren kommunistin merkkipäivän. Kokoomusnuorten johtajan, kansaedustaja Ilkka Suomisen johdolla järjestettiin erityinen Lenin-symposiumi, sillä olihan UNESCO julistanut koko vuoden 1970 kansainväliseksi Lenin-juhlavuodeksi.¹⁶³

Puolueen nuorempi polvi, joiden ääntä remonttimiehet kuuntelivat, pyrki ohjaamaan määrätietoisesti Kokoomusta kohti virallista ulkopoliittista linjaa. Neuvostoliiton mielistelyyn oli syytäkin, mikäli remonttimiehet halusivat jatkaa oikeaksi katsomallaan tiellä. KGB:n Akulov oli varoittanut kokoomuslaisia Neuvostoliiton arvostelusta ja todennut sen johtavan vääjäämättä jo syntyneiden kontaktien katkeamiseen.¹⁶⁴ Vakuutena Kokoomuksen ulkopoliittisesta hovikelpoisuudesta Akuloville toimitettiin erillinen muistio puolueen ulkopoliittisesta linjasta.¹⁶⁵

¹⁶² Seppinen 2004, s. 597

¹⁶³ Vihavainen 1991, s. 188

¹⁶⁴ Rentola 2005, s. 165

¹⁶⁵ Holopainen 1989, s. 98

Moniin merkittäviin suomalaisiin poliitikkoihin yhteyttä pitänyt, Leningradissa 1930 syntynyt Albert Akulov toimi Suomessa lähetystövirikailijana eripituisia jaksoja 1950-luvulta lähtien. Hän pääsi lämpimiin väleihin erityisesti Kokoomuksen remonttimiesten, mutta myös Holkerin, Hetemäen ja Tavastilan kanssa. Heidän politiikassaan Akulovia miellytti ”jonkin asteinen myöntyminen valtion ohjaukseen talouselämässä ja suunnittelussa”. Akulov näyttää tulleenkin kokoomuslaisten kanssa selvästi paremmin toimeen kuin tuleva esimiehensä suurlähettiläs Aleksei Beljakov.¹⁶⁶

Suurlähettiläs Beljakovin saapuessa Suomeen kesällä 1970 Kokoomuksen ja Kekkonen välit olivat jälleen tulehtuneet. Eduskunnan ulkoasianvaliokunnan ja presidentin välisessä tapaamisessa Kekkonen ripitti Rihtniemeä ja Holkeria julkisesti Tuure Junnilan puheista. Junnila oli arvostellut Kekkosta siitä, että tämä kävi Moskovon vierailunsa aikana keskusteluja ainoastaan venäläisen tulkin välityksellä. Näin keskustelun sisällöstä tiesivät ainoastaan Kekkonen ja neuvostoliittolaiset, mikä Junnilan mielestä oli varsin arveluttavaa.¹⁶⁷

Aleksei Beljakov oli syntyjään (1917) siperialainen ja taustaltaan pitkänlinjan ”puoluekoulun” kasvatti. Hän oli toiminut Suomessa liittoutuneiden valvontakomission puheenjohtajana olleen Andrei Zdanovin avustajana ja kohosi 1950-luvulla NKP:n keskuskomitean ytimeen Otto Ville Kuusisen avustajakaartiin. Kuusinen oli Suomesta ennen sotaa paennut kommunisti, joka säästyi Stalinin 1930-luvun vainoista ja kohosi Neuvostoliiton poliittiselle huipulle. Beljakov erikoistui ulkopoliitiikkaan ja Suomen asioihin. Hän toimi 1960-luvulla NKP:n kansainvälisellä osastolla ja oli tiukan ideologian kommunisti eikä ns. puoluemiehenä varsinainen diplomaatti. Beljakov oli käytökseltään karkea ja meni yleensä suoraan asioihin.¹⁶⁸ Poliittiselle vasemmistolle Beljakovin tyyli tuli tutuksi jo Moskovon vierailuilla ja kommunistien sisäisissä ristiriidoissa hän suorastaan määräsi, että puolueen on pysyttävä yhtenäisenä. Erityisesti hän kantoi huolta kommunistien ja sosialidemokraattien hallitusyhteistyöstä ja saikin SDP:n Väinö Leskiseltä takuut yhteistyön jatkosta vuoden 1970 vaalien jälkeen.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Akulov, Albert, *Vuodet Tehtaankadulla*, s. 163-164, Otava Helsinki 1996

¹⁶⁷ Tuomioja, Erkki, *Kukkaisvallasta Kekkosvaltaan*, s. 144, Tammi Helsinki 1993

¹⁶⁸ Rentola 2005

¹⁶⁹ Peltoniemi 1995, s. 175-176

NKP:n tarkoituksena oli esim. lakkojen avulla aikaansaada Suomessa tilanne, joka johtaisi sosialistiseen järjestelmään siirtymiseen. Oikeiston vaalivoitto oli sotkenut hyvin alkaneen kehityksen ja kansanrintamayhteistyö oli vaikeuksissa. Beljakovin johdolla asiat piti panna järjestykseen ja SKP:lle informoitiinkin hänen saapuneen Suomeen ensisijaisesti NKP:n työntekijänä ja vasta toissijaisesti diplomaattina. Beljakov yritti johtaa Suomen kommunisteja, mutta sai puolelleen vain vähemmistön.¹⁷⁰

Keskustapuolueen johdolle Beljakovin diplomatia näyttää sitä vastoin tulleen yllätyksenä. Kohta nimittämisensä jälkeen suurlähettiläs tapasi Keskustapuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtajan Eino Uusitalon ja pääministeri Ahti Karjalaisen tämän virka-asunnossa Helsingin Kesärannassa. Ilta sujui aluksi rattoisasti ja puheita pidettiin. Loppuillasta Beljakov alkoi puhua hyvin aggressiivisesti ja kehumaan neuvostojärjestelmää. Suomen olisi hänen mukaansa hyvä ajoissa siirtyä sosialismiin, sillä se tulisi lopulta voittamaan ideologisen taistelun markkinatalouden kanssa. Uusitalon yllätykseksi Neuvostoliiton myötäilijänä pidetty Karjalainen nousi puolustamaan Suomen yhteiskuntajärjestelmää ja vakuutti, ettei Suomi tule siitä luopumaan. Beljakov suuttui ja ilta päättyi ikävissä tunnelmissa. Uusitalo raportoi asiasta Kekkoselle joka totesi samantapaisia viestejä tulleen muistakin lähteistä.¹⁷¹

Syksyyn 1970 mennessä Suopo, (suojelupoliisi) oikeistososiaalidemokraatti Väinö Puskalan tiedusteluverkosto ja porvareiden SYT- säätiö toimittivat presidentille lisää tietoja, joiden mukaan SKP:n vähemmistö järjesti yleislakkoa Beljakovin tuella.¹⁷² Kekkosella olikin nyt ongelmia, sillä kesällä 1970 tehdyllä Moskovan vierailulla hän oli vaivoin saanut hankittua ”jonkin asteisen” hyväksynnän Suomen puolueettomuudelle rinnastamalla sen yya-sopimuksen jatkamiseen. Neuvostosuhteiden uskottiin olevan vakaassa tilassa, mutta nyt tilanne näytti jälleen kiristyvän suurlähettiläs Beljakovin toiminnan tuloksena. Myös Päiviö Hetemäki varoitti Kekkosta NKP:n suunnitelmista ammattiyhdistysliikkeestä saamiensa tietojen perusteella.¹⁷³

¹⁷⁰ Vesikansa 2004, s. 264-268

¹⁷¹ Eino Uusitalon haastattelu

¹⁷² Vesikansa 2004, s. 269

¹⁷³ Urho Kekkosen vuosikirjat nro:121, tammi-helmikuu 1970, UKA

Syksyllä presidentin myötävaikutuksella tehtiin laaja työehtoja koskeva nk. UKK-sopimus, mutta kommunistien toiminta ammattiyhdistysliikkeessä uhkasi vesittää koko paketin. Vaikutusvaltainen Metalliliitto asettui sopimusta vastaan Beljakovin hääriessä taustalla. Vuodenvaihte 1970 -71 ei rauhoittanut tilannetta. SKP:n vähemmistön yllyttämänä Metalliliitto aloitti keväällä seitsemän viikkoa kestäneen lakon. Tämä lakko oli osa Beljakovin ja SKP:n vähemmistön strategiaa, jonka mukaan yhteiskunnalliset levottomuudet ja kärjistynyt työmarkkinatilanne aikaansaisivat kehityksen joka johtaisi asteittaiseen sosialismiin siirtymiseen.

Suunnitelmaan kuului myös vasemmistolaisen politiikan nouseminen Suomen presidentiksi, sillä yleisenä käsityksenä oli, ettei Kekkonen enää asetu ehdolle vuoden 1974 vaaleissa. Beljakov kaavaili presidentiksi kansandemokraattia tai jopa kommunistia. Henkilöistäkin keskusteltiin ja Aarne Saarisen nimi oli esillä. Realistisempaa vaihtoehtona nähtiin kuitenkin vasemmistososiaalidemokraatin valitseminen, joista NKP:lle kaikkein mieleisin oli ulkoministeri Väinö Leskinen.¹⁷⁴

Kokoomuksen johtajat tapasivat Beljakovin Päiviö Hetemäen kotona järjestetyillä päivällisillä tammikuussa 1971. Isännän lisäksi paikalla olivat Veikko Tavastila, ex-puheenjohtaja Jussi Saukkonen, useita yritysjohtajia sekä Harri Holkeri. KGB:tä edustivat Akulov ja Vladimirov. Kokoomuksen tulevalle johtajalle, Holkerille tapaaminen oli eräänlainen tulikaste, sillä puheenjohtaja Juha Rihtniemi oli juuri kuollut vaalikampanjan aikana saatuun sydänsairauteen.

Tapaaminen muodostui lähes edellä kuvatun Kesärannan illan toisinnoksi ja Beljakov esiintyi jälleen aggressiivisesti. Hän tyrmäsi Suomen puolueettomuuden ja totesi, ettei Kokoomus voi olla virallisen ulkopoliitikan takana sillä se ei tukenut presidentinvaaleissa Kekkosta.¹⁷⁵ Kun Holkeri ja Tavastila väittivät vastaan, juopunut suurlähettiläs suuttui ja hänet jouduttiin Akulovin ja Vladimirovin avustuksella poistamaan paikalta. Tavastila raportoi jälleen Supolle ja Hetemäki puolestaan Kekkoselle, joka kehotti kokoomuslaisia ”jatkamaan harjoituksia”.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Rentola 2005

¹⁷⁵ Salminen, Juhani, Eripuraisuudesta yksituumaisuuteen, s.334, Gummerus Helsinki 1999

¹⁷⁶ Holopainen 1989,s.112

Beljakovin lähtölaskenta pois Suomesta oli kuitenkin jo alkanut presidentti Kekkonen puututtua asiaan joulukuussa 1970. Neuvostoliiton varaulkoministeri Juri Kuznetsovin ja Kekkonen tapaamisen tuloksena KGB:n päällikkö Juri Andropov raportoi NKP:n keskuskomitealle uudenvuoden aattona 1971 vakavista ongelmista, joita Beljakovin toiminta Suomessa oli saanut aikaan. Tilanne ei kehittynyt suotuisasti Neuvostoliiton näkökulmasta vaan Kekkonen, porvarit ja sosiaalidemokraatit olivat Andropovin mukaan yhdistämässä voimiaan ja pyrkivät eristämään SKP:n kokonaan poliittisesta päätöksenteosta.¹⁷⁷

Kommunistien sisäisessä valtataistelussa vaaka näytti kallistuvan hetkellisesti vähemmistön eduksi. NKP tuki voimakkaasti Sinisalon johtamaa vähemmistöä, ja Aarne Saarisen enemmistö uhkasi jäädä jalkoihin. Vähemmistö ajoi kovaa vallankumouksellista linjaa, kun taas enemmistö olisi halunnut pysyä hallituksessa ja edetä maltillisesti yhteiskunnan epäkohtia korjaillen. Vaikka itse puolueessa vähemmistön asema oli näkyvä ja kuuluva, koko suomalaisen yhteiskunnan kannalta Aarne Saarisen johtaman suuntauksen toiminta 1970–71 oli historiallisesti merkittävämpi. Kommunistien sisäinen valtataistelu koitui sekä SKP:n itsensä että NKP:n Suomen strategian tappioksi. Kimmo Rentolan mukaan kommunistien hajanaisuus juuri ratkaisevalla hetkellä vei pohjan sosialismiin siirtymiseltä.¹⁷⁸

Kimmo Rentolan mukaan Neuvostoliiton Suomen politiikassa vaikutti myös tiedustelupalvelu KGB:n ja kommunistisen puolueen, NKP:n välinen kilpailu ja linjaristiriita. KGB ajoi maltillisempaa, kansainvälisen liennytyksen mukaista politiikkaa, johon eivät kuuluneet yhteiskunnalliset levottomuudet. Myös presidenttikysymyksessä KGB:llä oli oma kestosuosikkinsa, pääministeri Ahti Karjalainen. NKP suosi puolestaan kansandemokraatteja tai neuvostomielisiä sosiaalidemokraatteja. Kevättalvella 1971 liennytyshenkisen ulkopoliitiikan suosio kasvoi Neuvostoliiton johdossa ja se hyväksyttiin NKP:n 24. edustajakokouksessa vallitsevaksi viralliseksi linjaksi.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Seppinen 2004, s. 613

¹⁷⁸ Rentola 2005

¹⁷⁹ Rentola 2005, s. 407

Beljakov oli suurine suunnitelmineen ratkaisevasti myöhässä ja hänen tehtävänsä jäi suorittamatta. Pääministeri Ahti Karjalainen suoritti virallisen vierailun Neuvostoliittoon huhtikuussa 1971, ja sai valtionpäämiehen tasoisen vastaanoton. KGB:n linja oli voittanut ja Karjalaista tuettiin suomen presidentiksi. Tässä vaiheessa Aleksei Beljakov oli jo Moskovassa, sillä helmikuussa alkaneelta sairauslomaltaan hän ei enää koskaan palannut asemapaikalleen Suomeen. Kun Aarne Saarinen tiedusteli Beljakovin kohtaloa NKP:n Suomen osaston virkailija Stefan Smirnovilta, tämä kertoi Beljakovin valinnan osoittautuneen virheeksi josta Kekkonen huomautti ja jonka Neuvostoliitto sitten korjasi.¹⁸⁰

Viime aikoina eräät tutkijat ovat nimittäneet 1970-luvun alkua ns. ”uusiksi vaaran vuosiksi” verraten tilannetta 1940-luvun loppuun, jolloin Neuvostoliiton painostus ja suomalaisten kommunistien yhteiskunnallinen, vallankumoukseen tähtäävä liikehdintä oli voimakkaimmillaan.¹⁸¹ Näissä tutkimuksissa on ollut tiettyä sensaatiohakuisuutta, ja siksi Kimmo Rentolan kokonaisvaltainen esitys vuosien 1970–71 tapahtumista vaikuttaa uskottavammalta. Neuvostoliitto oli suurvalta ja Suomi sen rinnalla niin pieni tekijä, että siihen kohdistunut poliittinen mielenkiinto mahdollisti samanaikaisesti monia eri strategioita.¹⁸²

Myös useat aikalaispoliitikot ovat pitäneet 1970-luvun vallankumous-uhkaa liioitteluna, eivätkä usko, että tilanne olisi koskaan kehittynyt niin pitkälle, että Suomi olisi siirtynyt sosialistiseen järjestelmään. SDP:n vasemmistoon lukeutuvan Erkki Tuomiojan mukaan vallankumous ei ollut näköpiirissä.¹⁸³ Porvaripuolta edustavat puolestaan korostavat, että vahvan vasemmistohegemonian ansiosta yhteiskunnan rakenteet olivat kovilla, mutta eivät näe todellista vallankumousuhkaa olleen olemassa edes kuumana lakkokeväänä 1971.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Peltoniemi 1995, s. 205.

¹⁸¹ Esim. Seppinen 2004

¹⁸² Rentola 2005

¹⁸³ Tuomiojan arvio Jukka Seppisen kirjasta Urho Kekkonen Suomen johtaja 28. maaliskuuta 2006, www.tuomioja.org

¹⁸⁴ Pertti Salolaisen, Eino Uusitalon, ja Jarmo Virmavirran haastattelut

4.3 Porvariyhteistyötä ja avunantoa

Länsi-Euroopan talouslama 1970-luvun alussa heijastui myös Suomeen ja aiheutti laajaa työttömyyttä. Palkansaajajärjestöt olivat tyytymättömiä hintojen nousuun ja maataloustuottajat pitivät tulojaan liian alhaisina. Riita kärjistyi hallituksessa SDP:n ja Keskustapuolueen välillä ja Karjalaisen hallitus jätti eronpyyntönsä syksyllä 1971. Kekkonen myötävaikutti hallituksen eroon asettamalla Karjalaiselle kolmen päivän takarajan hallituskriisin ratkeamiselle. On väitetty, että Karjalaisen pääministerinä nauttima arvostus Moskovassa ärsytti Kekkosta ja hän halusi katkaista tämän kuningastien.¹⁸⁵

Voidakseen palauttaa ennen vuotta 1970 hallinneen kansanrintamapohjan edessä olevan EEC-ratkaisun tueksi, Kekkonen hajotti eduskunnan ja määräsi uudet vaalit tammikuuksi 1972. Vaalit eivät kuitenkaan muuttaneet voimasuhteita Kekkosen toivomalla tavalla vaan porvarienemmistö säilyi ja jopa vahvistui kristillisten saatua kolme lisäpaikkaa. Keskustapuolueen menetettyä jälleen yhden eduskuntapaikan, se jäi omasta tahdostaan oppositioon. Kun EEC:tä vastustavat kommunistit eivät suostuneet kansanrintamaan, Kekkonen kääntyi SDP:n puoleen ja nimitti Rafael Paasion vähemmistöhallituksen pääministeriksi.

Kokoomus menetti 1972 vaaleissa kolme paikkaa, mutta säilytti asemansa suurimpana porvaripuolueena. Vaalikamppailuun ei ehditty valmistautua kunnolla, ja sen katsottiin osin epäonnistuneen. Holkerin mukaan tulonjakopolitiikan ympärille keskittynyt vaalien perusasetelma ei suosinut yleispuolue Kokoomusta.¹⁸⁶ Kun äänestäjien antama luottamus kuitenkin oli kohtuullinen, remonttimiehet lähtivät hakemaan luottamusta myös Tehtaankadulta. ”Tarkoitus oli kertoa itse keitä me olemme”, kertoo Kokoomuksen tiedotuspäällikkönä toiminut Jarmo Virmavirta. Ensin selvitettiin, kuka Neuvostoliiton lähetystössä seuraa Kokoomuksen asioita. Sen jälkeen kontaktit syntyivät varsin nopeasti niin, että vuoden 1972 lopulla ne olivat jo varsin toimivat.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Seppinen 2004, s. 658-659

¹⁸⁶ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 21. tammikuuta 1972, PTA

¹⁸⁷ Jarmo Virmavirran haastattelu

KGB yhteyksissä aktiivisia Jarmo Virravirran lisäksi olivat kansanedustaja Juha Vikatmaa ja myöhemmin nuorisopoliitikko Ilkka Kanerva.¹⁸⁸ Kanerva oli Vikatmaan ohella neuvostosuhteissaan kenties aktiivisin kokoomuslainen ja hänen toimintansa johti myöhemmin törmäyskurssille puolueen oikeiston kanssa. Jo tammikuun 1972 puoluevaltuuston kokouksessa kansanedustaja Sami Suominen syytti Kanervaa ja Vikatmaata ”laimennettujen marxilaiscocktailien sekoittelijoiksi”.¹⁸⁹

Puoluesihteri Veikko Tavastila jatkoi jo 1960-luvulla alkanutta yhteydenpitoaan KGB:hen ja presidentti Kekkoseen, johon tutustui myös Juha Vikatmaa. Kokoomuslaisten ennakkoluuloton toiminta herätti hämmennystä myös vasemmistossa. Entinen kommunisti Arvo Poika Tuominen varoitti Tavastilaa ja Virravirtaa sinisilmäisyydestä suhtautumisessa neuvostoliittolaisiin, mutta kokoomuslaiset uskoivat osaavansa olla varuillaan.¹⁹⁰ Läheistä kontaktia etsittiin myös Tamminiemestä, mutta Päiviö Hetemäen lisäksi varsinaiseen ystävyys-suhteeseen Kekkosen kanssa pääsi ainoastaan Erkki Huurtamo.¹⁹¹

Kaikki kokoomuslaiset eivät katsoneet suhteita Kekkoseen poliittisen toimintansa edellytykseksi. Eduskunnan luontokerhon juuri perustanut Pertti Salolainen, harmistui siinä määrin Kekkosen Pohjois-Ruotsiin tekemästä karhunkaatoretkestä, että lähetti presidentille metsästystä arvostelevan kirjeen. Kekkosen ei moitteista mieltynyt, vaan torui Salolaista asiaan puuttumisesta tälle lähettämässään myllykirjeessä.¹⁹² Sinänsä pieni yksityiskohta kertoo paljon Kokoomuksen ja presidentin välisestä suhteesta: Kiusaa tehtiin puolin ja toisin. Paremminkin Pertti Salolainen menestyi idänsuhteissaan ja keskusteli monien muiden poliitikkojen tavoin Albert Akulovin kanssa.¹⁹³ Salolaisen mukaan yleinen ajatus poliittisissa piireissä oli, että suurvallan kanssa täytyi seurustella, mutta kaikki eivät tätä taitoa hallinneet. ”Tehtaankadun ja Kekkosen liehakointiin en osallistunut millään tavalla. Se oli Kanervan touhuja”, Salolainen kertoo.¹⁹⁴

¹⁸⁸ Jarmo Virravirran haastattelu

¹⁸⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 21. tammikuuta 1972, PTA

¹⁹⁰ Jarmo Virravirran haastattelu

¹⁹¹ Eino Uusitalon haastattelu. Erkki Huurtamo oli ministerinä 1960-luvun puolivälin porvarihallituksessa Kekkosen kokoomuslaisena luottomiehenä.

¹⁹² Pertti Salolaisen haastattelu

¹⁹³ Rentola 2005, s. 422

¹⁹⁴ Pertti Salolaisen haastattelu

Sosialidemokraattien vallan kasvaessa Kokoomuksen Nuorten Liiton piirissä alkoi orastaa ajatus porvariyhteistyöstä ja suunnitelmasta Kokoomuksen ja Keskustapuolueen yhdistämiseksi. Nuorten piiristä nousseet remonttimiehet alkoivat toteuttaa tätä suunnitelmaa käytännössä ja saivat myös osan Keskustapuolueen K-linjasta innostumaan ajatuksesta. Tarkoituksena oli ainakin aluksi luoda vaaliliittoja ja myöhemmin yhdistää puolueet. Työnimenä oli aluksi URP, eli Uusi Rekisteröity Puolue ja myöhemmin K80-liike.¹⁹⁵

Kokoomuksen puolelta aktiivisia toimijoita K80- yhteistyössä olivat erityisesti Juha Vikatmaa ja Jarmo Virnavirta sekä nuorten johtoon 1972 valittu Ilkka Kanerva. Keskustapuolueesta mukana olivat puoluesihteerit Mikko Immonen, Sauli Pyyluoma sekä myöhemmin kansanedustaja Paavo Värynen.¹⁹⁶ Mukana oli myös Liberaalisen kansanpuolueen poliitikkoja. Kaikki Keskustapuolueesta mukana olleet kuuluivat Kekkosta tukevaan K-linjaan ja nimenomaan ulkopoliittinen ajattelu ja suhde Kekkoseen erotti porvariyhteistyötä kannattavat kokoomuslaiset oman puolueensa konservatiivisemmasta osasta. Ulkopoliittikka liittyi sisäpolitiikkaan ja sai paradoksaalisesti oikeistopuolueen oikeistolaisimman osan vastustamaan porvariyhteistyötä.

Ulkopolitiikassa kunnostautui erityisesti turkulainen Ilkka Kanerva. Kanerva toimi Kokoomuksen Nuorten Liiton puheenjohtajana 1972 -76 ja valittiin eduskuntaan vuoden 1975 vaaleissa. Jo syksyllä 1972 Kanerva teki matkan suomalais-neuvostoliittolaiselle ystävyysleirille Odessaan, ja pyrki määrätietoisesti solmimaan Kokoomukselle suhteita NKP:n nuorisojärjestöihin. Kanerva osallistui myös aktiivisesti Itä-Berliinissä järjestetyille nuorisofestivaaleille 1973, mikä ärsytti monia kokoomuslaisia.¹⁹⁷ Festivaalit olivat periaatteessa Neuvostoliiton propagandanäyttämö kylmän sodan aikana, ja ne järjestettiin myös Helsingissä 1962.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Vares 1999, s. 151-152

¹⁹⁶ Jarmo Virnavirran haastattelu

¹⁹⁷ Vares 1999, s.210-211

¹⁹⁸ Krekola, Joni, Helsingin nuorisofestivaalit ja niiden vaikutus Suomessa 1960-62, pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1994

Ilkka Kanervan mielestä oli tärkeää, että kokoomuslaiset olivat festivaaleilla itse kertomassa keitä he ovat, kuin että sen olisi tehnyt joku toinen. Festivaaleille osallistuivat monet muutkin suomalaiset poliittiset nuorisojärjestöt, eikä heitä haluttu päästää mustamaalaamaan Kokoomusta.¹⁹⁹ Ilkka Kanervan poliittiset ajatukset herättivät tunteita puolesta ja vastaan. Hän ottikin usein yhteen niiden kokoomuslaisten kanssa jotka syyttivät häntä liiasta Neuvostoliiton - ja Kekkonen myötäilystä. Kuvaavaa onkin, että Kanerva teki pro gradu-tutkielmansa Tuure Junnilan ulkopoliittisesta ajattelusta.²⁰⁰

Kokoomusnuorten toiminta ei sinänsä ollut poikkeavaa 1970-luvun Suomessa, sillä Keskustapuolueen ja sosiaalidemokraattien nuorisojärjestöt olivat jo aikaisemmin avanneet läheiset suhteensa NKP:n nuorisojärjestöön Komsomoliin. Kommunistien pioneerijärjestöjen neuvostosuhteet olivat itsestäänselvyys.²⁰¹ Kokoomuslaiset halusivat murtaa tämänkin paitsioasetelman ja rakentaa luottamusta myös nuorisoliikkeiden tasolla. Mitä suurempi luottamus Neuvostoliitossa, sitä matalampi hallituskynnys myös Tamminiemessä, ajateltiin. Kekkonen panikin nuorten kokoomuslaisten kuuliaisuuden merkille ja kertoi Komsomol-asiasta suurlähettiläs Vladimir Stepanoville.²⁰²

Kanervan toiminta meni monien mielestä liian pitkälle. Kansainvälisillä nuorisofestivaaleilla Itä-Berliinissä 1973, Kanerva raportoi festivaaleilla SKDL:n edustajana olleen Ilkka-Christian Björklundin mukaan muiden porvaripuolueiden edustajien kanssa käymänsä keskustelut välittömästi neuvostoliittolaisille. Kanervan aktiivisuus herätti Björklundin mukaan hilpeyttä neuvostoliittolaisten keskuudessa.²⁰³

¹⁹⁹ Ilkka Kanervan haastattelu 30. marraskuuta 2005

²⁰⁰ Kanerva, Ilkka, Tuure Junnilan idänpolitiikka, Pro gradu-tutkielma, Turun yliopisto 1980

²⁰¹ Vares 1999, s.216

²⁰² Urho Kekkonen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 93, Otava Helsinki 2004

²⁰³ Kylävaara, Ilkka, Taistolaisuuden musta kirja, s. 203, Tammi Helsinki 2004

Ilkka Kanerva itse kertoo asettuneensa Kekkosen ulkopoliittiselle linjalle 1970-luvun alussa pidetyssä Turun porvariparlamentissa. Kanervan johdolla laadittiin erityinen ”Nootti Kansalliselle kokoomukselle”, jossa puoluejohdolle painotettiin Paasikivi-Kekkosen linjan kannattamisen välttämättömyyttä yhteistyösuhteen luomiseksi tasavallan presidenttiin. Tämä oli turvallinen linja myös suhteessa Neuvostoliittoon ja Kanerva näkeekin Paasikivi-Kekkosen-linjan vanhasuomalaisen myöntäväisyyspolitiikan historiallisena jatkeena. ”Historiallinen kokemus ja taktinen tarve johtivat minut tälle linjalle”, kertoo Kanerva.²⁰⁴

Kanervalla oli 1970-luvulla tapana vieraila Tamminiemessä muutaman kerran vuodessa keskustelemassa politiikasta ja ajankohtaisista asioista. Kekkonen rohkaisi Kokoomusnuoria itsenäisempään esiintymiseen ja oli tyytyväinen Kanervan toimintaan. Jälkeenpäin Kanerva on ihmetellyt, miksi kontakteja Neuvostoliiton lähetystöön ja nuorisojärjestöihin on pidetty luonnottomina, vaikka samankaltaisia ystävyysuhteita solmittiin myös Britanniaan ja Yhdysvaltoihin.²⁰⁵ Tapaamisissa puhuttiin yleensä pelkkää päivänpolitiikkaa, mutta jonkin verran myös Kokoomuksen hallitukseen pääsystä. Pyrkimys oli saavuttaa se tilanne, että puoluetta pidettäisiin hovikelpoisena.²⁰⁶

Neuvostoliiton ja Suomen ystävyysuhteita pidettiin joka tapauksessa etusijalla ja myös Kokoomuksessa haluttiin kansalaisten ymmärtävän niiden merkityksen. Puoluesihtööri Veikko Tavastila kiinnitti huomiota koulujen opetustarjontaan ja ehdotti huhtikuussa 1972 yya-opetuksen ottamista pakolliseksi peruskoulussa. Tavastilan mukaan olisi tärkeää, että kasvava nuoriso olisi tietoinen sen sopimuksen sisällöstä, joka ratkaisevasti vaikuttaa Suomen ja Neuvostoliiton välisen kanssakäymisen perusteisiin.²⁰⁷

²⁰⁴ Ilkka Kanervan haastattelu

²⁰⁵ Turun Sanomat 26. syyskuuta 2004

²⁰⁶ Ilkka Kanervan haastattelu

²⁰⁷ Helsingin Sanomat 7. huhtikuuta 1972

Taistelu Kokoomuksen asemasta ja linjasta oli kovaa ja vaati veronsa. Juha Rihtniemen sairastuminen ja ennenaikainen kuolema aiheuttivat puolueessa hetkellisen johtajuuskriisiin, mikä laukesi keväällä 1971 Harri Holkerin valintaan Kokoomuksen puheenjohtajaksi. Valinta ei sujunut kitkatta, sillä aluksi Holkeri katsoi olevansa itse tehtävään liian kokematon ja kannatti paikalle Päiviö Hetemäkeä. Hetemäen kieltäytyttyä Holkeri suostui ehdolle, mutta sai neuvostomyötäilystä ja kekkoslaisuudesta häntä syyttävät oikeistolaiset taakseen vasta tekemällä Raimo Ilaskivestä eduskuntaryhmän puheenjohtajan.²⁰⁸ Myöskään nuorten piirissä Holkerin valinta ei aluksi ollut itsestäänselvyys, mutta Ilkka Suomisen tuella hän sai näiden äänet puolelleen.²⁰⁹

Holkeri joutuikin henkisesti raskaaseen tehtävään pitäessään puoluetta kasassa 1970-luvun alussa. Erityisesti Juha Vikatmaan toiminta oli puoluejohdon mielestä liian itsenäistä ja Holkeria ärsytti tämän ohi puoluejohdon tapahtuva yhteydenpito Kekkoseen ja Tehtaankadulle.²¹⁰ Ilkka Kanervan mukaan Vikatmaan ongelma oli se, että hän tuli politiikkaan puolue-elämän ulkopuolelta yliopistomaailmasta, eikä tämän vuoksi tuntenut kaikkia politiikan pelisääntöjä. Vikatmaa piti Holkeria liian passiivisena ja vaati kovempia otteita Kokoomuksen antikekkoslaisia vastaan.²¹¹

Holkerin ja Vikatmaan valtataistelu kiristyi ja asetti puolueen yhtenäisyyden koetukselle.²¹² Vikatmaa sukkuloi Kokoomuksen, Kekkosen ja KGB:n välillä ja teki työtä niin kiihkeästi, että hänen henkinen tasapainonsa järkkäyi. Hän raportoi Kokoomuksen sisäisiä keskusteluja Keskustapuolueen edustajille ja koetti intohimoisesti saada aikaan porvariyhteistyötä. Juha Vikatmaa väsyi, ja ajautui henkilökohtaiseen loppuratkaisuun syksyllä 1974.²¹³ Ajan henki johti helposti ylilyönteihin. Kun Neuvostoliiton mahtiasema näytti muuttumattomalta, oli kyettävä pelaamaan jaetuilla korteilla. Jarmo Virmavirran mukaan suomettumisen ajan ylilyöntejä voidaan Kokoomuksen osalta luonnehtia eräänlaiseksi oireiluksi, minkä liian pitkälle jatkuneen oppositioaseman luoma ahdistus aiheutti.²¹⁴

²⁰⁸ Holopainen 1989, s. 86-87

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Holopainen 1989, s. 94-95

²¹¹ Ilkka Kanervan haastattelu

²¹² Summanen 1983, s. 59

²¹³ Holopainen 1989, s. 94-95

²¹⁴ Jarmo Virmavirran haastattelu

Kokoomuksen ja Keskustapuolueen yhdistymishankkeet elivät läpi 1970-luvun. Kokoomuslaisten osalta suurempi into alkoi kuitenkin hiipua K80-liikkeen kehityttyä Ahti Karjalaisen vaaliorganisaatioksi.²¹⁵ Kun Kekkonen oli ilmoittanut, ettei asettuisi enää ehdolle tasavallan presidentiksi 1974 vaaleissa, yleisesti perintöprinssinä pidetyn Ahti Karjalaisen tukijoukot lähtivät liikkeelle. Kokoomuslaisista aktiivisimpana toimi Juha Vikatmaa, jonka ajatuksena oli oppositioasemasta ulosmurtautuminen Karjalaisen presidenttiyden avulla.

Karjalaisen tueksi ryhmittyi huomattavia teollisuusjohtajia, mutta myös jotkut kommunistit pitivät häntä hyvänä vaihtoehtona hyvien NKP- suhteiden vuoksi. Karjalaisen pääministerivierailu Moskovaan keväällä 1971 teki mm. Aarne Saariseen suuren vaikutuksen. Suomalaisille ei jäänyt epäselväksi kenet Neuvostoliitto halusi Kekkosen seuraajaksi.²¹⁶

Harri Holkeri, Raimo Ilaskivi, Jouni Mykkänen ja Karjalainen sopivat jatkuvasta yhteydenpidosta syyskuussa 1971. Karjalainen kehotti Kokoomusta olemaan tiiviissä yhteydessä KGB:n Viktor Vladimiroviin, jotta puolueen yleispoliittinen asema Suomessa parantuisi.²¹⁷ Vuosikymmenen puolivälistä lähtien Karjalaisen alkoholiongelmien söivät hänen uskottavuuttaan ja kannatus laski gallup-kyselyissä. Kun poliittinen eliitti näki hänen mahdollisuutensa menneen, Karjalainen katkeroitui tietyille kokoomuslaisille ja käänsi katseensa taistolaisiin.²¹⁸

Presidentti Kekkosta K80 liikkeen toiminta ei miellyttänyt, sillä hän alkoi vähitellen pitää Ahti Karjalaista kilpailijanaan ja pyörittää luopumispäätöstään.²¹⁹ Ilkka Kanervan mukaan Kekkosella ei ollut mitään porvaripuolueiden yhteistyö kaavailua vastaan, mutta Karjalaisen vastustajat antoivat hänelle väärän kuvan K80/URP:n päämääristä etenkin 1970-luvun puolivälin jälkeen²²⁰

²¹⁵ Pertti Salolaisen haastattelu

²¹⁶ Peltoniemi 1995, s. 223-225

²¹⁷ Rumpunen 1997, s. 270

²¹⁸ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 270, Otava Helsinki 2004

²¹⁹ Summanen 1983, s. 64-65

²²⁰ Ilkka Kanervan haastattelu

Kekkosen jatkoajan näyttäessä varmalta 1972, K80-liikkeen päätehtäväksi kokoomuslaisten osalta muodostui Suomen talouden länsiyhteyden takaavan EEC ratkaisun varmistaminen. EEC (European Economic Community) oli pääsyynä myös Päiviö Hetemäen viileään suhtautumiseen Karjalaisen ehdokkuuteen, sillä hän uskoi Urho Kekkosen jatkoon olevan paras tae talousratkaisun läpiviennille. Kommunistit ja osa SDP:tä vastustivat EEC:tä ja Moskovan kielteinen kanta oli yleisesti tiedossa. Jotta EEC onnistuisi, Kokoomus oli saatava Kekkosen uudelleenvalinnan taakse.²²¹

Myös remonttimiesten omat rivit rakoilivat. Tyhjiin lupauksiin pettynyt Pertti Salolainen alkoi ottaa etäisyyttä K80-yhteistyöhön 1970-luvun puolivälissä. Jo keväällä 1971 Salolainen esitti epäilyjä Keskustapuolueen aikeista Kokoomuksen suhteen, ja katsoi Keskustapuolueen haluavan pitää Kokoomusta taktisessa paitsiossa.²²²

Remonttimiesten sisällä alkoi toimia kaksi eri linjaa, joista Ilkka Suominen ryhmä keskittyi käytännön politiikkaan ja toinen, Vikatmaan johtama ryhmittyminen teki avauksia vasemmalle ja näki Urho Kekkosen presidenttiyden ja hyvät neuvostosuhteet itseisarvona. Ilkka Suominen katsoo yhtenäisen remonttimiesliikkeen päättyneen jo 1970 vaaleihin.²²³

Kokoomus olisi ilmeisesti ollut valmis asettumaan Kekkosen taakse jo 1974, mutta ongelmaksi muodostui se, ettei Kekkonen enää halunnut vaaleja.

Pitäen kiinni vuonna 1968 antamastaan lupauksestaan olla asettumasta enää ehdolle, Kekkonen edellytti poikkeusmenettelyä. Näin sai alkunsa tapahtumasarja, joka johti jo kolme kertaa tasavallan presidentiksi valitun Kekkosen uudelleenvalintaan eduskunnan säätämällä poikkeuslailla. EEC-ratkaisu kytkettiin presidenttipeliin, Neuvostoliitto puuttui jälleen asioihin ja suomalainen parlamentarismi sivuutettiin tavalla, joka jätti trauman maamme poliittiseen historiaan.

²²¹ Summanen 1983, s. 41

²²² Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 17. toukokuuta 1971, PTA

²²³ Holopainen 1989, s. 92

4.4. Kokoomus, Kekkonen ja EEC

Vuosi 1972 oli merkittävä Kokoomuksen ja Kekkonen suhteissa. Päiviö Hetemäki onnistui pitkämielisellä taustatyöllään järjestämään presidentti Kekkonen ja puheenjohtaja Holkerin välisen epävirallisen tapaamisen. Kekkonen oli ilmeisesti rinnastanut vanhasta tottumuksesta entisen puoluesihteerin vilkasliikkeiseen Rihtniemeen, eikä Holkerille ollut syntynyt tilaisuutta esitellä Kekkoselle ajatuksiaan. Kekkonen ja Juha Rihtniemen välille ei muodostunut toimivaa keskusteluyhteyttä, mutta Holkerin henkilö saattoi sopia Kekkoselle paremmin. Vuonna 1972 aloitettiin myös keskustelu poikkeuslaista ja Kokoomus siirtyi ensikertaa Urho Kekkonen tukijaksi.

Alkuvuodesta 1972 järjestetyssä Holkerin ja Kekkonen tapaamisessa, olivat läsnä Päiviö Hetemäki, Erkki Huurtamo ja Jussi Saukkonen. Isäntänä toimi vuorineuvos Erik Tuomas - Kettunen, jonka huvilalla tapaaminen järjestettiin. Holkeri piti aluksi esitelmän Kokoomuksen tuesta Paasikivi-Kekkonen ulkopoliittiselle linjalle ja kertoi, että Kokoomuksessa on monia jotka toivovat Kekkonen vielä jatkavan presidenttinä vuoden 1974 jälkeenkin. Ilta sujui rattoisasti ja sinunkaupat tehtiin saunan lauteilla Kekkoselle ominaisen tyylin mukaisesti. Tästä tapaamisesta alkoi Holkerin periaatteellisen lojaali suhtautuminen tasavallan presidenttiin ja Kokoomuksen tie luottamuksen saavuttamiseksi tasoittui merkittävästi.²²⁴

Kokoomuksessa oli ristivetoa Holkerin johtaman puoluetoimiston ja Raimo Ilaskiven vetämän eduskuntaryhmän välillä. Mutta myös eduskuntaryhmän sisällä oli eri linjauksia. Ilaskivi ajoi kärkevää oppositiopolitiikkaa joka oli perustana SDP:n nousulle 1966 vaaleissa. Useat tätä linjaa kannattavat vaativat yhteistyötä SDP:n kanssa, mutta Vikatmaan ryhmittymä kannatti porvariyhteistyötä. Tämä taas ei sopinut kovan linjan oikeistolaisille, sillä nämä eivät sulattaneet Neuvostoliittoa myötäilevää Keskustapuolueen K-linjaa ja Kekkosta. Holkeri ja muu puoluejohto yritti luovia näiden linjojen välissä.²²⁵

²²⁴ Holopainen 1989, s. 101-102.

²²⁵ Holopainen 1989

Suhtautuminen Kekkoseen alkoi kuitenkin olla Kokoomuksessa yhä myönteisempää 1970-luvun alkupuolella. Erityisesti tähän vaikutti vuoden 1973 EEC-sopimus jonka allekirjoittamisesta muodostui poliittinen taistelu. Englannin ja Tanskan jätettyä EFTA:n Suomi uhkasi jäädä sivuun Länsi-Euroopan talouden integraatiossa. Kekkonen ajoi EEC:tä Neuvostoliiton vastustuksesta huolimatta, ja nosti profiiliaan porvarina kokoomuslaisten silmissä. Suhtautuminen EEC:hen jakoi vasemmistoa. Kommunistit vastustivat sitä jyrkästi ja SDP:n sisäinen yhtenäisyys oli koetuksella osan puolueesta, vastustaessa EEC:tä.

Suomen EEC-jäsenyys alkoi kytkeytyä yhä vahvemmin presidenttikysymykseen. Yleisesti Kekkosen perintöprinssinä pidetty ja Moskovon tukea nauttinut Ahti Karjalainen oli käynnistänyt oman vaalikampanjansa jo 1970. Karjalainen uskoi olevansa Kekkosen suosikki maan johtoon 1974, siinä tapauksessa ettei Kekkonen itse enää asetu ehdolle kuten oli antanut edellisten vaalien aikana ymmärtää. Kokoomuksesta ja kommunistien keskuudesta oli odotettavissa tukea ja Karjalaisen katsottiin yleisesti olevan vahvoilla.

Kun samoista piireistä alkoi kuulua tukea Kekkosen jatkoajalle, SDP tarvitsi aikaa oman ehdokkaansa kannatuksen kasvattamiseen ja alkoi taipua poikkeuslain kannalle. Juhani Suomen mukaan SDP kannatti poikkeuslakia myös siksi, että normaaleissa vaaleissa sen olisi tuettava Kekkosta kuten 1968, mikä puolestaan johti äänten menetykseen seuraavissa eduskuntavaaleissa. Sitä historiaa SDP ei halunnut toistaa.²²⁶

Väitetään, että Kekkonen alkoi epäillä Karjalaisen tai muiden mahdollisten seuraajien kykyä selviytyä Neuvostoliiton painostuksesta. Neuvostoliiton vastustaessa jo valmiiksi neuvoteltua EEC-sopimusta Suomella ei ollut varaa pitkälle vietyyn myötäilyyn. Lisäksi Kekkosta viehätti ajatus valtiomiesuran päättämisestä Euroopan turvallisuus ja yhteistyöjärjestö, Etyk-kokouksen isäntänä, mikä ei kuitenkaan toteutuisi ennen vuotta 1974. Hän päätti jatkaa virassaan tasavallan presidenttinä.²²⁷

²²⁶ Suomi 1996, s. 716-724

²²⁷ Seppinen 1997, s. 597

Viestejä Kekkonen kääntymisestä jatkokauden kannalle alkoi kantautua Karjalaisen korviin ja tämä vihelsi omalta osaltaan pelin poikki alkuvuodesta 1972, ehdottamalla julkisesti Kekkoselle jatkokautta tasavallan presidenttinä. Kekkonen oli itse välillisesti vaikuttamassa Karjalaisen ulostuloon, sillä hän antoi kiertoteitse Karjalaiselle ymmärtää haluavansa jatkaa ilman vaaleja. Karjalainen ei halunnut joutua kilpailuasetelmaan Kekkonen kanssa ja otti näin aloitteen Kekkonen suurimpana kannattajana itselleen. Hän tiesi, että saisi myöhemmin maksaa, ellei ehdottasi jatkokautta Kekkoselle.²²⁸

Kekkonen vastasi Karjalaisen ehdotuksesta syntyneen julkisen keskustelun tuloksena antamassaan tiedonannossa, että on valmis vielä jatkamaan, mutta ehdolle valitsijamiesvaaleihin hän ei enää voi suostua. Hän ei enää halunnut osallistua vaalitaisteluun. Sen miten hänen valintansa tulisi suorittaa, hän jätti poliitikkojen pohdittavaksi. Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouksessa käsiteltiin Karjalaisen ehdotusta tammikuussa 1972. Kekkonen jatkaminen presidenttinä ei sinänsä herättänyt suurta vastustusta, mutta edellytyksiä poikkeuslailla ei Kokoomuksen mielestä ollut. Asiasta olisi vähintään järjestettävä kansanäänestys, sillä poikkeuslaki edellyttäisi Holkerin mielestä poikkeuksellisia oloja.²²⁹

Myöhemmin Holkeri on katsonut, että Karjalaisen ehdotuksen taustalla oli hänen omat valtapyrkimyksensä. Holkerin mukaan tämä uskoi, että Kokoomus kaataa poikkeuslain ja takaa näin normaalit vaalit. Karjalainen halusi asettaa Kekkonen tilanteeseen jossa tämän täytyisi tehdä tilaa ”perintöprinssille” pitämällä kiinni ilmoituksestaan olla asettumasta enää ehdolle. Kekkonen tajusi pelin hengen Karjalaisen ehdotettua hänelle vain neljän vuoden jatkokautta.²³⁰ Paasion vähemmistöhallituksen syntyyn johtaneiden neuvottelujen taustalla Ahti Karjalainen alkoi tunnustella puolueiden suhtautumista Kekkonen uudelleenvalintaan. Kekkonen valintatavaksi nähtiin kolme eri vaihtoehtoa: Kekkonen suostuminen kaikkien puolueiden ehdokkaaksi normaaleissa vaaleissa, vuoden 1968 valitsijamiesten koolle kutsuminen tai poikkeuslaki.²³¹

²²⁸ Karjalainen, Ahti - Tarkka, Jukka, Presidentin ministeri, s. 188, Otava Helsinki 1989

²²⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 21. tammikuuta 1972, PTA

²³⁰ Holopainen 1989, s. 108-109

²³¹ Karjalainen - Tarkka 1989, s. 191

Kokoomuksen johtajat tapasivat Karjalaisen 10. helmikuuta ja kertoivat puolueen kannasta presidenttiasiassa. Poikkeuslakimenettely tuntui kokoomuslaisille vieraalta ja puolueessa toivottiin Kekkosen vielä harkitsevan asettumista SMP:tä lukuun ottamatta kaikkien puolueiden ehdokkaaksi.²³² Edes ajatus Kekkosesta Kokoomuksen presidenttiehdokkaana ei sopinut kaikille, vaikka puolueen johdossa ja eduskuntaryhmässä kannatusta sille olikin. Kenttäväki ”pommitti” Holkeria ankarasti Kekkosta vastustavalla postilla vuoden 1972 aikana. Holkeria varoitettiin Kokoomuksen hajoamisesta ja puolueen pelättiin tekevän suuren virheen, mikäli se asettuisi vastoin demokratian pelisääntöjä tukemaan Kekkosen valintaa ilman vaaleja.²³³

Kesällä 1972 alkoi käydä selväksi, ettei Kekkosen valinta onnistui muutoin kuin poikkeuslailla. Holkeri ja muu vanhempi puoluejohto olivat tässä vaiheessa vielä poikkeuslakia vastaan, mutta Juha Vikatmaa liputti jo avoimesti poikkeuslain puolesta. Holkeri ei halunnut edetä poikkeuslaki asiassa, ennen kuin EEC-sopimuksen allekirjoittamisesta saataisiin varmuus. Remonttimiesten keskinäiset linjaerot puolestaan alkoivat konkretisoitua kun Ilkka Suominen liittyi poikkeuslain vastustajiin. Nuorisojärjestöt olivat silti voittopuolisesti Vikatmaan linjalla, sillä Kokoomuksen opiskelijajärjestö Tuhatkunnan piirissä tehtiin salainen sopimus poikkeuslain kannattamisesta jo huhtikuussa 1972.²³⁴

Ilkka Kanerva uskoo olleensa ensimmäinen kokoomuslainen joka näki EEC:n ja Kekkosen jatkokauden yhteyden, sillä hänen Turussa 1972 Kokoomusnuorille pitämän puheensa innoittamana Vikatmaa lähti liikkeelle. Kanervan mukaan Kekkosen tarjosi EEC:lle tuulensuojan, mutta Kokoomus olisi joka tapauksessa tukenut Kekkosta seuraavissa vaaleissa. EEC oli merkittävä poliittinen argumentti puolueen sisällä, joka madaltaisi Kekkosen vastustajien kynnystä asettua hänen jatkokautensa tueksi.²³⁵ Ulospääsynä vaikeasta tilanteesta Kokoomuksessa keksittiin idea neuvoa antavasta kansanäänestyksestä ennen poikkeuslain eduskuntakäsittelyä. Myös Kekkosen kannatti ajatusta.²³⁶

²³² Karjalainen - Tarkka 1989, s. 191

²³³ Harri Holkerin kirjeenvaihto 1972, PTA

²³⁴ Suomi 1996, s. 714-715

²³⁵ Ilkka Kanervan haastattelu

²³⁶ Urho Kekkosen päiväkirjat 1969-1974, Suomi, Juhani, toim. s. 253, Otava Helsinki 2003

Kansanäänestys sai kuitenkin erityisesti SDP:n taholta niin nurjan vastaanoton, että hankkeesta luovuttiin. Muut puolueet alkoivatkin kesän 1972 aikana kääntyä poikkeuslain kannalle, Keskustapuolue ja vähemmistökommunistit kaikkein yksimielisimpinä. SDP asettui viimein poikkeuslain ja EEC jatkoneuvottelujen kannalle puoluekokouksessaan, jossa EEC:tä vastustava radikaalisiipi jäi tappiolle. Kompromissiksi muodostui suojalakupaketti, jonka SDP asetti omalta osaltaan EEC-sopimuksen hyväksymisen ehdoksi. Lakien mukaan hallituksella olisi oikeus mm. säännöstellä hintoja ja rajoittaa tuontia ja vientiä. Paasio ei silti katsonut hallituksellaan olevan edellytyksiä ratkaisuun ja sopimuksen allekirjoitus viivästyi.²³⁷

Syksyyn 1972 mennessä keskustelu poikkeuslaista oli kiihtynyt Kokoomuksessa huippuunsa ja rintamalinjat alkoivat hahmottua. Vanha oikeisto vastusti, puoluejohto alkoi taipua ja nuoret liputtivat Kekkosen puolesta. Marraskuussa 1972 Kokoomuksen Nuorten Liitto, otti Ilkka Kanervan johdolla julkisesti kantaa poikkeuslain puolesta.²³⁸ Syksyllä 1972 EEC-sopimuksen allekirjoitus antoi edelleen odottaa itseään ja Rafael Paasion SDP:stä koostuva vähemmistöhallitus korvattiin Kalevi Sorsan johtamalla punamultakoalitiolla. Hallitusneuvottelut olivat jälleen vaikeat, sillä Keskustapuolue asetti kynnyskysymykseksi maataloustuottajia suosivan eläkepaketin jota erityisesti ääriivasemmisto vastusti. Vastustamalla myös lähestyvää EEC- ratkaisua kansandemokraatit sulkivat itse itsensä hallitusneuvottelujen ulkopuolelle. Kokoomus mieli hallitukseen, mutta vierasti EEC suojalakeja.

Tärkeänä osatekijänä vaikutti myös Neuvostoliiton kanta, sillä KGB:n edustajaksi Suomeen palannut Mihail Kotov muistutti Kekkosta 1972 hajotusvaalien tuloksesta, eikä Kekkonen ilmeisesti uskaltanut päästää Kokoomusta ja SMP:tä hallitukseen. ”Oikeistovoimien tukilinnake Kokoomus ja taantumuksellinen SMP kuuluivat vaalin häviäjiin”, kuului Kotovin poliittinen analyysi.²³⁹

²³⁷ Kymäläinen, Heikki, toim. Rafael Paasio, kun aika on kypsä, s. 349-351, Tammi Helsinki 1980

²³⁸ Koivisto J. 1984, s. 94

²³⁹ Suomi 1996, s. 631

²³⁹ Rentola 2005, s.28-29. Kenraalimajuri Mihail Kotov oli mielenkiintoinen persoona, jota Urho Kekkonen piti jonkin asteisena ystävänä. Kotov toimi Suomessa eripituisissa jaksoissa 1950-luvulta alkaen. Hän siirtyi vuonna 1968 Tšekkoslovakiaan, missä oli järjestämässä mm. ”länsisaksalaisia asekätköjä, ” joita NL piti todisteena tšekkien ”vastavallankumouksellisesta toiminnasta”. Tätä Kotov ei ilmeisesti koskaan paljastanut Suomen presidentille.

Kekkonen otti uuden askeleen sisäpoliittisena vaikuttajana, saapumalla Keskustapuolueen puoluevaltuuskunnan kokoukseen elokuussa 1972. Hän uhkasi Keskustapuoluetta pitkäaikaisella oppositiolla, ellei se menisi mukaan syntymässä olevaan Sorsan hallitukseen. Edessä olevien tärkeiden ratkaisujen takia siihen osallistuminen olisi Kekkosen mukaan välttämätöntä ja Keskustapuolue taipui presidentin tahtoon. Politikointi alkoi käydä yli 70-vuotiaalle Kekkoselle jo raskaaksi, ja hän saikin ensimmäisen muistinmenetyskohtauksensa syksyllä 1972. Lääkärin diagnoosin mukaan kyseessä oli lievä aivoverenkiertohäiriö, joka ei kuitenkaan antaisi syytä jättää presidentin tehtäviä. Stressiä tulisi vähentää ja lääkehoito pitäisi kyllä vaivan aisoissa.²⁴⁰

Kokoomukselta hallitusovi oli jälleen suljettu ja epävarmuus EEC asiassa jatkui. Holkeri ja Suominen tekivät johtopäätökset ja alkoivat taipua poikkeuslain kannalle. He katsoivat EEC:n olevan Suomelle niin tärkeä asia, että ottivat riskin sekä oman poliittisen tulevaisuutensa, että Kokoomuksen yhtenäisyyden nimissä. Suomisen kääntymiseen vaikuttivat vielä olennaisesti Juha Vikatmaan antamat tiedot Kekkosen Zavidovon matkalla käydyistä keskusteluista.²⁴¹ Marraskuussa 1972 Holkeri kertoi Washingtonissa CIA:n John Patrick Owensille, ettei EEC-sopimus toteudu ilman Kekkosen jatkokautta.²⁴²

Ilkka Suominen ei kuitenkaan julkisesti kannattanut poikkeuslakia, sillä hän kilpaili lakia vastustavan Tuure Junnilan kanssa saman vaalipiirin äänistä. Neuvostoliittokaan ei unohtanut Kokoomusta, sillä puolueen mielipiteen käännäyttäjiin liittyi vielä KGB:n Albert Akulov joka lupasi Kokoomukselle lisää valtaa, mikäli se turvaisi Kekkosen jatkon tasavallan presidenttinä.²⁴³

²⁴⁰ Suomi 1998, s. 396-397

²⁴¹ Summanen 1983, s. 50-51

²⁴² Ajankohtaisohjelma A-piste, Yle Tv 1, 11. helmikuuta 2005, Suomi ja kotijenkkit: vakoilua ja diplomatiata

²⁴³ Suomi 1998, s. 22

Päiviö Hetemäki alkoi vyöryttää Kokoomusta sisältäpäin poikkeuslain taakse. Hän oli Tamminiemessä joutunut kiivaaseen väittelyyn EEC:stä neuvostoliittolaisten kanssa ja taivutti Kokoomusta nyt rohkaisemaan Kekkosta asian läpiviemiseksi. Hetemäki tunsikin EEC-sopimuksen merkityksen elinkeinoelämälle ja katsoi sen olevan ainut tae suomalaisen yhteiskunnan säilyttämiseksi länsimaisena. Hetemäen voimakas tuki poikkeuslaille alkoi kääntää vastustajien mieliä, sillä hän nautti korkeaa arvontoa puolueen sisällä sen kaikissa linjaryhmittymissä.²⁴⁴

Asian ratkaisemisella alkoi olla kiire. Marraskuussa 1972 Holkeri lähetti ennen puoluevaltuuston joulukuista kokousta valtuutetuille kirjeen, jossa hän kävi läpi EEC - ja presidenttiasiaa. Holkeri asetti valtuutetut sen tosiasian eteen, että Urho Kekkonen valittaisiin tasavallan presidentiksi vuonna 1974 joka tapauksessa. Hän perusteli kantaansa mielipidetiedustelulla, jonka mukaan kaksi kolmasosaa kansasta kannattaa edelleen Kekkosta presidentiksi. Kysymys olisi ainoastaan siitä, haluaako Kokoomus olla mukana Kekkosen valinnassa vai ei. Kirjeessään Holkeri asettui puolustamaan Kekkosta hallitusratkaisujen yhteydessä, ja langetti syyn Kokoomuksen paitsiosta lähinnä muille puolueille. Erityistä huomiota Holkeri kiinnitti Kekkosen Zavidovon matkalla Brezhneville antamaan henkilökohtaiseen takuuseen Suomen ulkopoliittisen linjan muuttumattomuudesta EEC:hen liittymisen jälkeenkin.²⁴⁵

Moskovassa Suomen ulkopoliitiikka rinnastettiin täysin Kekkosen henkilöön sen jälkeen, kun Kekkonen oli Neuvostoliiton matkallaan Zavidovossa antanut omissa nimissään takuut Suomen ulkopoliittisen linjan jatkuvuudesta EEC:hen liittymisestä huolimatta. Asia tuli julkisuuteen 31.10.1972, kun ruotsalainen toimittaja Tor Högnäs julkaisi Dagens Nyheterissä yksityiskohtaisia tietoja Kekkosen ja neuvostojohdon välisistä keskusteluista. Suppealle virkamiesryhmälle jaetun muistion vuotaminen lehdistölle oli skandaali, joka johti erottamisiin ja oikeudenkäynteihin. Kekkonen ilmoitti vetäytyvänsä presidenttipelistä, sillä hän katsoi luottamuksensa Neuvostoliitossa menetetyksi. Vuotajaksi osoittautui myöhemmin SDP:n kansanedustaja Erkki Tuomioja.²⁴⁶

²⁴⁴ Summanen 1983, s. 48-50

²⁴⁵ Holkerin kirje puoluevaltuuston jäsenille 7. marraskuuta 1972, Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 1972, PTA

²⁴⁶ Paavonsalo 1995, s. 160

Sitä keneltä Tuomioja muistion sai, ei ole kyetty selvittämään. On epäilty että vuodon takana oli itse Kekkonen, joka näin halusi pelästyttää Kokoomuksen ja turvata poikkeuslain läpimenon eduskunnassa. Tähän viittaa se, että Neuvostoliitossa paheksuttiin Kekkonen dramatisointia ja pelaamista ulkopolitiikalla.²⁴⁷ Vuodon ansiosta Kekkonen joka tapauksessa varmisti sekä EEC-sopimuksen, että oman jatkokautensa samalla kertaa. Asiasta ei kuitenkaan saada varmuutta, ennen kuin Tuomioja mahdollisesti paljastaa kuka luovutti hänelle salaisen asiakirjan jonka hän itse puolestaan antoi Tor Högnäsille.²⁴⁸

Kekkonen erouhkaus ja puoluejohdon siirtyminen poikkeuslain kannattajiin ei kuitenkaan vielä merkinnyt Kokoomuksen asettumista lopullisesti lain kannalle. Vanha oikeisto ei pyörtänyt näkökantaansa ja jatkoi taistelua, sillä tarvittaessa Kokoomus pystyisi määrävähemmistönsä ansiosta kaatamaan poikkeuslain. Oikeiston mielestä ulkopolitiikan jatkuvuus ja EEC-ratkaisu eivät olleet sidoksissa nimenomaan Urho Kekkonen henkilöön, eikä vallitsevissa oloissa sen mukaan ollut mitään niin poikkeuksellista, että vaalit voitaisiin sivuuttaa. Tuure Junnilan toi voimakkaasti esiin perustuslaillisia näkökantoja ja arvosteli lakiehdotuksen tukijoita ja presidentti Kekosta demokratian vastaisesta toiminnasta.²⁴⁹ Kokoomuksen puoluevaltuusto ei vielä joulukuussa 1972 kyennytkään päättämään asiasta, vaan päätti sitä vastoin kiristää hallitukselta EEC:n hyväksymisen Kokoomuksen ehtona poikkeuslain tukemiselle.²⁵⁰

Puoluevaltuuston kokouksen jälkeen Holkeri ja eduskuntaryhmän puheenjohtaja Raimo Ilaskivi, jonka siirtyminen poikkeuslain kannattajiin oli raskas isku vastustajille, vierailivat Tamminiemessä ja kertoivat Kekkoselle Kokoomuksen päätöksestä. Saman päivän iltana Kekkonen uhkasi vetäytyä Zavidovo vuodon seurauksena. Kekkonen ajoitus oli hyvin laskettu, sillä Helsingin Sanomien mielipidetiedustelun mukaan kansan enemmistö vastusti poikkeuslakia, vaikka halusikin muuten Kekkonen jatkavan. Itse Zavidovo vuodosta oli kuitenkin kulunut jo aikaa ja Kekkonen ajoitus herättää kysymyksiä. Mihail Kotov antoi Kekkoselle taustatukea kertomalla poliittisille piireille ”Moskovan suuresta huolesta” Zavidovo-keskustelujen vuodettua julkisuuteen.²⁵¹

²⁴⁷ Vihavainen 1991, s. 112

²⁴⁸ Paavonsalo 1995, s. 160

²⁴⁹ Junnila, Tuure, Vallankaappaus lain ja oikeuden varjolla, Oy Länsi-Suomi Rauma 1973

²⁵⁰ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 14. joulukuuta 1972, PTA

²⁵¹ Lehtinen 2002, s. 535-536

Kokoomuksen oli nyt pakko tehdä ratkaisunsa. Eduskuntaryhmän jäsenet käytiin puoluejohdon taholta yksitellen läpi, jonka jälkeen Kekkoselle ilmoitettiin 19. joulukuuta että tarvittava enemmistö kokoomuslaisia tulee äänestämään poikkeuslain puolesta. Moskovaan matkustanut presidentti saattoi nyt kotimaahan palattuaan ilmoittaa nauttivansa edelleen luottamusta Neuvostoliitossa.

Vastustajat saivat uutta pontta Suomi-Neuvostoliitto-seuran puheenjohtaja Göran von Bonsdorffin johtaman valtuuskunnan jätettyä presidentille ”33 huomattavan kansalaisen” allekirjoittaman adressin poikkeuslain hylkäämiseksi. Demokratian tilasta huolestuneet piirit saivat täystyrmäyksen, sillä Kekkonen ei ottanut lähetystä vastaan. Bonsdorff itse sai Keskustapuolueen kimppuunsa, sillä sen piiristä alettiin vaatia hänen erottamistaan SN-seuran johdosta.²⁵² Pääministeri Kalevi Sorsa antoi hallituksen ehdotuksen Urho Kekkosen valitsemisesta poikkeuslailla seuraaviksi neljäksi vuodeksi tasavallan presidentiksi 28.12.1972. Puolueiden kannanotoille annettiin takarajaksi tiistai 9.1.1973. Lopullinen päätös Kokoomuksen osalta asiasta tehtiin eduskuntaryhmän kokouksessa 7.1.1973, äänin 19 lain puolesta, 13 äänestäessä sitä vastaan. Kannattajien määrää lisäsi sosiaalidemokraattien lupaus lopettaa viivyttäminen EEC-asiassa.

Vastustajat eivät silti vielääkään luovuttaneet, vaan aloittivat eduskuntakeskustelussa ankaran kritiikin poikkeuslakia vastaan. Kokoomuslaisten ohella kunnostautui Ruotsalaisen kansanpuolueen Georg C. Ehrnrooth ja tietenkin SMP:n Veikko Vennamo. Lain käsittelyä jarrutettiin maratonpuheilla ja Helsingin Messuhallissa järjestettiin kansanjuhla, jossa poikkeuslakia vastustavat kansanedustajat ja muut demokratian tilasta huolestuneet henkilöt puhuivat. Tilaisuus joka veti paljon yleisöä, leimattiin pääministeri Sorsan taholta äärioikeistolaisten provokaatioksi.²⁵³

²⁵² Paavonsalo, Matti, Kekkosen valta, s. 157, Gummerus Helsinki 1995

²⁵³ Junnila 1973, s. 114

Lopullinen äänestys eduskunnassa oli määrä pitää 17.1.1973, mutta keskustelun jatkuttua yli puolenyön, äänestys suoritettiin vasta seuraavan vuorokauden puolella. Lakiehdotuksen puolesta annettiin 170 ääntä, 28 edustajan äänestäessä sitä vastaan. Kansallisesta Kokoomuksesta poikkeuslakia vastaan äänestivät Mikko Asunta, Juuso Häikiö, Tuure Junnila, Salme Katajavuori, Eeva Kauppi, Gunnar Laatio, Eero Lattula, Olavi Lähteenmäki, Timo Mäki, Pentti Mäki-Hakola, Olavi Nikkilä, Kullervo Rainio, Sami Suominen, Alli Vaittinen-Kuikka ja Tauno Vartia. Muita vastustajia oli ainoastaan SMP:ssä, Suomen kristillisessä liitossa, liberaaleissa ja RKP:ssä. Muutamat heistä erosivat tämän jälkeen puolueistaan.

Kansallinen Kokoomus oli siirtynyt sisäisestä vastustuksesta huolimatta Urho Kekkosen kannattajaksi. Holkeri ja Suominen olivat nujertaneet vanha oikeiston. He saattoivat nyt odottaa asennemuutosta Tamminiemessä ja Kekkonen lähettikin Holkerille onnittelet tämän osoittamasta rohkeudesta poikkeuslakitaistelussa.²⁵⁴ Ulkomailla tapahtumat herättivät keskustelua ja länsimainen lehdistö arvio Suomen joutuneen täysin Neuvostoliiton vaikutuspiiriin Moskovon sekaannuttua EEC-ratkaisuun ja presidentin valintaan. Tuure Junnilan poikkeuslaki-kirjan mukaan, suomettuminen oli tämän jälkeen tosiasia, jota oli vaikea kiistää. Junnilan kirjassa on kuitenkin käsitelty poikkeuslakia nimenomaan sen vastustajan näkökulmasta, mikä luonnollisesti johtaa tiettyjen asioiden tarkoituksenmukaiseen korostukseen.²⁵⁵

Suomi oli kypsä EEC-sopimukseen lokakuussa 1973, eduskunnan hyväksyttyä SDP:n ja kommunistien vaatimat suojalait, jotka tähtäsivät vapaan markkinatalouden osittaisiin rajoituksiin. Valvoakseen omia etujaan ja Suomen tekemiä ratkaisuja NKP lähetti vielä valtuuskunnan neuvottelemaan Suomen EEC-sopimuksen yksityiskohdista. Sorsan hallituksen päästyä yhteisymmärrykseen neuvostoliittolaisten kanssa, sopimus annettiin eduskunnalle.²⁵⁶ Myönnytyksenä Neuvostoliitolle Suomi teki vielä kauppasopimuksen Euroopan sosialististen maiden kanssa. Näin Suomen EEC-ratkaisu toteutui käytännössä Neuvostoliiton luvalla.

²⁵⁴ Lehtilä 2001, s. 243

²⁵⁵ Junnila 1973, s. 132-133

²⁵⁶ Sorsa, Kalevi, Kansankoti ja punamulta. Poliitiikan kuvioita 1972-75, s.119-123, Otava Helsinki 2003

Kokoomus oli omalta osaltaan voittanut taistelun EEC-sopimuksesta, mutta joutunut maksamaan siitä kalliin hinnan SDP:lle, Kekkoselle ja Neuvostoliitolle. Suojalait asettivat rajoituksia vapaalle markkinataloudelle, mikä oli myönnytys SDP:lle. Kekkonen sai Kokoomuksen vihdoon nöyrytmään taakseen ja Neuvostoliitto oli tyytyväinen saatuaan taas vaikuttaa Suomen asioihin. Kekkonen, SDP ja välillisesti Neuvostoliitto pitivätkin valtaa 1970-luvun Suomessa, sillä Keskustapuolueen asema oli vahvasti sidoksissa NKP:n ja Kekkosen tahtoon. SDP:n valta-asema perustui periaatteessa sen asemaan maan suurimpana puolueena, mutta käytännössä Urho Kekkosen yhä vasemmistolaisempaan maailmankatsomukseen ja vieraantumiseen omasta poliittisesta kodistaan Keskustapuolueesta. Neuvostoliitto luotti Kekkoseen, K-linjaan ja SDP:hen ajaen näiden kautta läpi omia intressejään Suomessa.

Kokoomuksen kenttäväki ei niellyt poikkeuslakia purematta. Mielipidetiedustelun mukaan 70 prosenttia Kokoomuksen kannattajista piti poikkeuslakia pahimpana virheenä, mitä Kokoomus oli koskaan tehnyt. Holkeri otti tietoisesti tämän riskin. Hän päätti ajaa Kokoomuksen Kekkosen taakse motiivinaan Suomen läntisen aseman kannalta elintärkeän EEC-sopimuksen onnistuminen. Hänelle tyypillinen ominaisuus esimiehelleen loppuun saakka lojaalina palvelijana oli tuottanut tulosta.²⁵⁷

Harri Holkerin esimies oli tasavallan presidentti ja presidentin ja isänmaan palveleminen oli hänelle synonyymi. Tämä asenne näytti olevan hänelle tästä eteenpäin poliittinen periaate. Kun Kekkonen ei vaaleihin suostunut ja EEC oli saatava läpi, ei poikkeuslaille Holkerin mielestä ollut vaihtoehtoa. Poikkeuslain puolustaminen pelkästään EEC-sopimuksen ehtona onkin yleistynyt sen jälkeen, kun Urho Kekkosta alettiin Suomessa arvostella 1980-luvun lopulla. Tämä näkyy myös Holkerin vuonna 1989 antamissa kommentteissa, joita on käytetty tämän tutkimuksen lähteinä.²⁵⁸

²⁵⁷ Summanen 1983, s. 49

²⁵⁸ Holopainen 1989, s. 108-118

Poikkeuslain läpivienti merkitsi Kokoomuksessa vanhan, konservatiivisen oikeiston tappiota ja sen terävin äänensävy alkoi vähitellen vaieta. Kekkonen jatkuva valta-asema alkoi passivoida vastustajia ja he ajautuivat vähitellen marginaaliin. Vallanvaihto konkretisoitui eduskuntaryhmässä, jonka puheenjohtaja vaihtui EEC-taistelun aikana Ilaskivestä Salmenkiveen. Keskustapuolueen silloisen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Eino Uusitalon mukaan, Antero Salmenkivi ”ripittäytyi oikein perusteellisesti Kokoomuksen ulkopoliittisista synneistä,” hänelle valintansa jälkeen. Salmenkivi halusi Uusitalon mukaan, ”läheistä yhteistyötä Kekkonen, Keskustapuolueen ja Neuvostoliiton kanssa.”²⁵⁹

Antero Salmenkiven sairastuttua myöhemmin kohtalokkaasti, presidentti Kekkonen lähetti tälle sairaalaan terveisiä: ”Älä anna periksi, sinua tarvitaan maamme politiikassa”. Konekirjoitettuun tekstiin presidentti oli käsin lisännyt sanat: ”Hyvä ystävä”.²⁶⁰

Kokoomuksessa eri tehtävissä toiminut Kalle Euro on verrannut poikkeuslain kokoomuslaisia kannattajia nk. vanhasuomalasiin, jotka autonomian ajan realismissaan myötäilivät Suomea hallinnutta keisarillista Venäjää. Junnilan johtama perustuslaillinen oikeisto puolestaan edustaa Euron vertauksessa 1900-luvun alun venäläistämistä vastustaneita nuorsuomalaisia.²⁶¹ Myös Ilkka Kanerva katsoo Paasikivi-Kekkonen linjan olleen suora jatkumo vanhasuomalaisuudesta.²⁶² Kokoomus ei kuitenkaan 1970-luvun alussa kuulunut Keskustapuolueen tai SDP:n tavoin Neuvostoliiton poliittisiin suosikkeihin, joten saavutettu luottamus Tehtaankadulla jäi realisoimatta poliittisena valtana.

Poikkeuslaki presidentin toimikauden jatkamiseksi rauhanaikana on ainutlaatuinen tapaus Suomen poliittisessa historiassa. Se kertoo 1970-luvun poliittisesta kulttuurista. Se repi vahoja puolueita sisäisesti, ja synnytti uusia. Se teki Urho Kekkonen valta-asemasta lähes absoluuttisen ja jätti traumoja monen poliitikon mieleen.

²⁵⁹ Eino Uusitalon haastattelu

²⁶⁰ Kekkonen kirje Salmenkivelle 25. toukokuuta 1978, UKA 1/105

²⁶¹ Euro, Kalle, Suomettuminen kokoomuksessa, Bäckman, Johan, toim. Entäs kun tulee se yhdestoista, Suomettumisen uusi historia, s.585, WSOY Helsinki 2001

²⁶² Ilkka Kanervan haastattelu

Eräät Kekkosen uskollisimmistakin kannattajista ovat jälkeinpäin pitäneet poikkeuslakia virheenä, mutta katsovat, että Kekkosen jatko oli vielä tuolloin välttämätöntä. Näissä kommentteissa näkyy yhteisenä piirteenä se, ettei 1970-luvulla herännyttä uskoa Kekkosen erinomaisuuteen haluta ehkä tänä päivänä tunnustaa, ja muutoinkin suomettumisen aikaa hieman selitellään.²⁶³ Neuvostoliiton painostuksella ja EEC-ratkaisun läpiviennin välttämättömyydellä on hyvä verhota todellisia motiiveja, jotka saattoivat olla pelkkää uskoa Urho Kekkosen suuruuteen.

5. PRESIDENTTIPUOLUE KOKOOMUS

5.1 Kekkosen valta huipentuu

Urho Kekkosen valta-asema oli huipussaan 1975. Hän hajotti jälleen eduskunnan, nimitti luottohenkilöistään koostuvan virkamieshallituksen, isännöi kansainvälistä Euroopan turvallisuus ja yhteistyökonferenssia ja tuli nimitetyksi kaikkien keskeisten puolueiden presidenttiehdokkaaksi vuoden 1978 vaaleihin. Presidenttikysymys oli näin teoriassa ratkaistu vuoteen 1984 asti ja Kekkonen itse alkoi uskoa omaan korvaamattomuuteensa. Sylvi Kekkosen joulukuussa 1974 tapahtunut kuolema radikalisoi presidenttiä entisestään, sillä aviopuolison rauhoittava kritiikki ei enää ollut rajoittamassa Kekkosen toiminnassa esiintyviä ylilyöntejä. Aivoverenkiertoa häiritsevä sairaus eteni, ja lähivuosina muistinmenetykskohtaukset lisääntyivät. Silti Kekkonen halusi jatkaa virassaan.²⁶⁴

Keväällä 1975 Kekkonen ilmoitti pettyneensä Sorsan hallituksen riitelyyn. Erityistä huomiota presidentti kiinnitti aluelakikiistaan ja ripitti julkisesti valtiovarainministeri Virolaista. Vallinneen käytännön mukaisesti presidentin luottamuksen menettäneen hallituksen päivät alkoivat olla luetut, ja Kekkonen ilmoitti harkitsevansa eduskunnan ennen aikaista hajottamista. Tämä toteutuikin heinäkuussa 1975, sen jälkeen kun Sorsan hallitus oli jättänyt eronpyyntönsä. Sen tilalle Kekkonen nimitti Keijo Liinamaan virkamieshallituksen. Vaalit pidettäisiin syksyllä.

²⁶³ Eino Uusitalon haastattelu

²⁶⁴ Suomi, Juhani, Umpeutuva latu, Urho Kekkonen 1976-81, s. 352–353, Otava Helsinki 2000

Asemastaan Suomen ulkoministerinä huolestunut Ahti Karjalainen paheksui Kekkosen kaavailuja. Karjalainen esitteli Kekkoselle Moskovan näkökantoja, joiden mukaan Etyk-konferenssi saattaisi vaarantua Suomen epävakaa sisäpoliittisen tilanteen vuoksi. Karjalainen tajusi joutuvansa sivuraiteelle, ellei saisi toimia keskeisessä asemassa Etykin aikana. Hänen presidenttimaniansa alkoi käydä ylikierroksilla, joiden yksityiskohdat kantautuivat Kekkosen korviin.²⁶⁵

Ulkoministeri Ahti Karjalainen yritti saada Moskovan avulla Kekkosen hajottamaan eduskunnan jo keväällä. Karjalainen etsi tukea pyrkimyksilleen tasavallan presidentiksi 1978 tai vähintään pääministeriksi elokuisen Etyk-konferenssin aikaiseen hallitukseen. Kekkosen jatko poikkeuslailla oli pysäyttänyt Karjalaisen presidenttikampanjan ja nyt alkoi näkyä merkkejä siitä, ettei Kekkosen ymmärtäisi jäädä syrjään vielä tämänkään kauden jälkeen.²⁶⁶

Osoittaakseen lojaalisuutensa Kekkoselle hallituskriisistä huolimatta, SDP riensi pyytämään tätä presidenttiehdokkaakseen kolme vuotta ennen 1978 vaaleja. Sosiaalidemokraatit tiesivät, ettei kommunistien ja Neuvostoliiton tukeman Karjalaisen lyöminen 1978 olisi mahdollista. Myös Kokoomuksen uskottiin asettuvan Karjalaisen taakse, jos vastassa olisi sosialisti. Kun Karjalainen vielä oli suosituin ehdokas Kekkosen jälkeen mielipidetiedusteluissa, päätti SDP pelata aikaa omalle ehdokkaalleen. Näin SDP nosti profiiliaan ”kekkospuolueena” ja pönkitti samalla omaa ja Kekkosen valta-asemaa.²⁶⁷

SDP:n lisäksi Kekkosen jatkoa halusi Neuvostoliitto. Mihail Kotov oli jo tammikuussa 1975 tuonut Brezhnevin nimissä NKP:n terveiset, joiden mukaan Neuvostoliiton johto toivoi yksimielisesti Kekkosen vielä jatkavan Suomen tasavallan presidenttinä. Kekkosen kertoi Kotoville tulleen myös itse yhä vakuuttuneemmaksi siitä, ettei kukaan muu voi vielä astua hänen tilalleen. Karjalainen oli Kekkosen mukaan osoittautunut pettymykseksi eikä Virolainen tule kysymykseen, osallistuttuaan vuoden 1958 yöpakkashallitukseen.²⁶⁸

²⁶⁵ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 44-47 ja 53, Otava Helsinki 2004

²⁶⁶ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s.44-47, Otava Helsinki 2004

²⁶⁷ Summanen 1983, s. 97-98

²⁶⁸ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s.30, Otava Helsinki 2004

Toukokuussa Kekkonen suostui SDP:n presidenttiehdokkaaksi, mutta edellytti tällä kertaa normaaleja valitsijamiesvaaleja. Säilyttääkseen kasvonsa Kekkonen tukijoina sosiaalidemokraattien perässä Kekkonen taakse kiiruhtivat myös Keskustapuolue, kommunistit ja Ruotsalainen kansanpuolue. Ikuiselta tuntuvasta oppositiostaan hallitusvaltaan janoava Kansallinen Kokoomus ei jäänyt huonommaksi, vaan valitsi Kekkonen ehdokkaakseen kesän 1975 puoluekokouksessa.

Sosiaalidemokraattien aikainen asettuminen Kekkonen presidenttiehdokkuuden taakse yllätti Kokoomuksen johdon. Harri Holkeri joutui kommentoimaan asiaa tuoreeltaan radiouutisille ja otti samalla rohkeasti myönteisen kannan Kekkonen ehdokkuuteen. Holkerille Kekkonen Kokoomuksen presidenttiehdokkaana kuitenkin sopi erinomaisesti. Se säästäisi puolueen siltä sisäiseltä riidalta, joka olisi edessä osan puolueesta kannattaessa alusta alkaen Ahti Karjalaista ja osan halutessa ehdokasta omista riveistä. Kun Kekkonen jälleen jatkoi ja hänen valintansa näytti olevan varmaa, ei repivää taistelua puolueen presidenttiehdokkaasta vuoden 1978 vaaleihin tarvinnut käydä.²⁶⁹

Kokoomukselle kevät 1975 kekkospuolueena ei silti sujunut ongelmitta. Puoluejohto päättikin vaatia tulevilta kansanedustajaehdokkailta kirjallisen sitoumuksen maan virallisen ulkopoliittikan tukemisesta.²⁷⁰ Kun eduskuntaryhmän riveistä kuului jatkuvaa kritiikkiä Kekkonen ulkopoliittikkaa kohtaan, päätti sen puheenjohtajaksi palannut Raimo Ilaskivi pyytää itse tasavallan presidenttiä pitämään esitelmää Suomen ulkopoliittisesta linjasta. Kekkonen ei kuitenkaan innostunut ajatuksesta. Raimo Ilaskivelle lähettämässään vastauskirjeessä hän torjuu esitelmäpyynnön sanomalla, ettei ”Suomen ulkopoliittikka koskevalla puheella ole mielekäästä tarkoitusta, kun kuulemassa ovat sellaiset avoimesti vastustavan kantansa esittäneet herrat kuin Junnila, Rainio, Lattula ja monet muut”.²⁷¹

²⁶⁹ Holopainen 1989, s.141

²⁷⁰ Kankkonen 1976, s. 102

²⁷¹ Kekkonen kirje Ilaskivelle 21. huhtikuuta 1975, UKA 1/75

Myönteisenä asiana Kokoomuksen kannalta oli havaittavissa, että Kekkosen ”antikokoomuslaisuus” alkoi henkilöityä lähinnä Tuure Junnilaan, Kekkosella ei enää 1970-luvun puolivälissä näytä olleen periaatteellisia syitä vastustaa Kokoomusta puolueena. Lähes absoluuttisen valta-asemansa vuoksi hän ei sietänyt kritiikkiä, vaan halusi puhdistaa Kokoomuksen kokonaan, kuten oli tehnyt aikanaan SDP:lle. Myös NKP alkoi suhtautua Kokoomukseen realistisemmin 1970-luvun puolivälissä. Juhani Suomen mukaan perimmäinen vastenmielisyys oli koko ajan olemassa, mutta Holkerin ja Suomen aikana NKP saattoi erottaa puolueen virallisen linjan oikeistofalangista ja lehdistöstä.²⁷²

Kokoomus otti myönteisen kannan Kekkosen presidenttiehdokkuuteen toukokuun 1975 puoluekokouksessa. Holkeri perusteli kokousväelle puoluejohdon ehdotusta toteamalla, että jo etukäteen selvän presidentinvaalituloksen takia olisi hyvä tehdä päätös jo ennen syksyn 1975 eduskuntavaaleja. Näin turha spekulointi Kokoomuksen ehdokkaasta jäisi pois ja puolue voisi rauhassa keskittyä pelkästään eduskuntavaaleihin. Holkerin mielestä oli selvää, että Kekkosella on Suomen kansan enemmistön tuki ja samoin myös enemmistö kokoomuslaisista kannattaa Kekkosta. Pidättäytyminen kannanotosta tässä vaiheessa, tulkittaisiin Holkerin mukaan vallitsevan poliittisen käytännön mukaisesti kielteiseksi kannaksi Kekkosen ehdokkuuteen.²⁷³

Helsingissä pidetty puoluekokous äänesti Kekkosen ehdokkuuden puolesta selvin numeroin 467–82. Vastustajat olivat nyt enää pieni, mutta äänekäs ryhmä, joka kuitenkin hermostutti puoluejohtoa. Ilmeisesti heitä tyynnytelläkseen Holkeri operoi kulissien takana suhteellisen tuntemattoman Tapani Mörttisen puolueen varapuheenjohtajaksi varmana valintana pidetyn Ilkka Kanervan tilalle. Valintaansa juhlimaan valmistautuneelle Kanervalle ja tämän kannattajille tappio varapuheenjohtajavaalissa oli katkera isku, mutta oikeistolle se sopi erittäin hyvin.²⁷⁴ Kanerva oli huhtikuussa 1975 kohauttanut ehdottamalla puoluesuhteiden solmimista NKP:n kanssa saaden oikeiston ja puoluejohdon takajaloilleen.²⁷⁵

²⁷² Verkkouutiset 22. marraskuuta 1996, Juhani Suomen haastattelu, www.verkkouutiset.fi

²⁷³ Harri Holkerin puhe Kokoomuksen puoluekokouksessa 25. toukokuuta 1975, PTA

²⁷⁴ Holopainen 1989, s. 142

²⁷⁵ Summanen 1983, s. 132-133

Kansanedustaja Tuure Junnila ei silti vieläkään antanut periksi Kekkosele. Puoluekokouksessa pitämässään puheenvuorossa Junnila sanoi, että nyt tehty päätös oli onneton sekä puolueen että koko maan kannalta. Junnilan mukaan presidenttidiktatuuri Suomessa jatkui eivätkä seuraavatkaan vaalit olisi normaalit, kun yksi ja sama mies olisi kaikkien merkittävien puolueiden ehdokkaana. Kokoomuksen olisi Junnilan mielestä pitänyt rauhassa katsoa miten tilanne kehittyy, sillä ”eräät viimeaikaiset tapahtumat antavat vakavaa aiheutta kysyä, kestäkö Kokoomuksen ehdokas sen paineen, minkä hänen korkea virkansa aiheuttaa enää, vuoteen 1978, puhumattakaan 1984.” Junnilan mukaan Kokoomus oli langennut yleiseen presidenttihysteriaan.²⁷⁶

Helsingissä elokuussa 1975 järjestetty Euroopan turvallisuus ja yhteistyökonferenssi oli Kekkosen valtiomiesuran kansainvälinen huipentuma. Suomen 1969 tekemän aloitteen pohjalta järjestetyn kokouksen toteutuminen oli erityisen tärkeä asia etenkin Neuvostoliitolle, joka itse asiassa oli koko hankkeen varsinainen alullepanija. Kokouksessa vahvistettiin Euroopan rajat ja Neuvostoliiton toisen maailmansodan aikaiset valloitukset saivat kansainvälisen tunnustuksen. Edellytykset Etykin onnistumiselle oli luonut Yhdysvaltain presidentti Richard Nixon, jonka Moskovan vierailu 1972 loi pohjan suurvaltain väliselle yhteistyölle.

Tavallaan Etyk oli kansainvälinen tunnustus myös Suomen puolueettomuudelle, sillä Suomi nousi nyt kansainvälisten kokousten pitopaikaksi Euroopan muiden puolueettomien maiden joukkoon. Suomen puolueettomuus oli kuitenkin varsin kyseenalaista, sillä muilla puolueettomilla valtioilla ei ollut yhä:n kaltaista liittosopimusta Neuvostoliiton tai Yhdysvaltain kanssa. Erityisen arvon Etykin päätösasiakirja saa kuitenkin siitä, että sen allekirjoittaneet valtiot sitoutuivat noudattamaan ihmisoikeus periaatteita ja avasivat näin tien myöhemmin tapahtuneelle kommunistisen Itä-Euroopan vapautumiselle.

²⁷⁶ Tuure Junnilan puhe Kokoomuksen puoluekokouksessa 25. toukokuuta 1975, PTA

Kansainvälisten kysymysten jälkeen Suomen tasavallassa siirryttiin kansallisiin kysymyksiin. Kekkosen hajottama eduskunta valittiin lokakuussa 1975, mutta vaaleissa ei tapahtunut suuria muutoksia. SDP jatkoi suurimpana puolueena 54 paikalla, ja sitä seurasivat Keskustapuolue ja Kokoomus, joista edellinen sai 39 paikkaa eduskuntaan. Erityisen hyvin pärjäsivät K-linjalaiset, mikä miellytti presidentti Kekkosta. K-linjan hegemonia palasi Keskustapuolueen eduskuntaryhmään, kun sen puheenjohtajaksi valittiin jälleen Eino Uusitalo.²⁷⁷ Yllätyksenä pidettiin SMP:n romahtamista, ja se sai nyt vain kaksi edustajaa parlamenttiin. Tämäkin epäilyttä sopi Kekkoselle, sillä Veikko Vennamon presidenttiin kohdistamalla arvostelulla ei vaalituloksen valossa ollut kansan tukea. Kannatustaan lisäsivät myös Kekkosen suosimat kommunisti, ja SKDL sai yhteensä 40 kansanedustajaa. Urho Kekkosen valta-asema oli huipentunut.

5.2 Kekkonen simputtaa Kokoomusta

Kokoomus menestyi lokakuun hajotusvaaleissa. Äänimäärä ylsi yli puoleen miljoonaan ollen näin kaikkien aikojen suurin puolueen historiassa. Vaalimatematiikasta johtuen puolue sai kuitenkin vain yhden lisäpaikan yltäen yhteensä 35 kansanedustajaan. Osa Kokoomukselle ”kuuluvista” äänistä saattoi siirtyä Suomen kristilliselle liitolle, joka viidellä lisäpaikallaan (9) kuului vaalien voittajiin. Odotukset kentällä olivat silti korkealla ja hallitusasemaa pidettiin realistisena. Olihan Kokoomus lisännyt äänimääräänsä ja asettunut kaksi kertaa peräkkäin virallisesti Kekkosen kannattajaksi. Kekkosen odotettiin vihdoinkin päästävän puolueen poliittisesta pannasta.²⁷⁸

Eduskunnan puhemies V.J. Sukselainen sai vaalien jälkeen Kekkoselta tehtäväkseen tunnustella hallituspohjaa. Hän esitti kaikille eduskuntaryhmille kirjallisen lausuntopyynnön, johon Kokoomuksen osalta vastattiin, että tulevan hallituksen kokoonpanon tulee ratketa hallitusohjelmaa koskeissa neuvotteluissa. Tässä vaiheessa kommunistit ja sosialidemokraatit halusivat kuitenkin sulkea Kokoomuksen ja kristilliset neuvottelujen ulkopuolelle.²⁷⁹

²⁷⁷ Pihlajamäki 1995, s. 74-78

²⁷⁸ Summanen 1983, s. 105-107

²⁷⁹ Ibid.

Kokoomuksessa tämä tulkittiin niin, että sosiaalidemokraatit halusivat esiintyä yhteisessä rintamassa sosialismin puolesta kommunistien kanssa. Eduskuntaryhmän puheenjohtaja Antero Salmenkiven mielestä tämä oli ”suomalaisen yhteiskunnan ja pohjoismaisen demokratian kannalta huolestuttava piirre.”²⁸⁰

Kun vasemmisto sulki oven oikeistolta, ei Keskustapuoluekaan lämmennyt yhteistyöhön Kokoomuksen kanssa. K-linjan hegemonian voimistuminen madalsi kynnystä vasemmistoyhteistyöhön ja Kekkonen kutsui maaherra Martti Miettusen (Kesk.) hallituksenmuodostajaksi. Neuvottelut aloitettiin kansanrintamapuolueiden kesken, mutta niiden lukkiuduttua Keskustapuolueen ja SDP:n erimielisyyksiin presidentti Kekkonen puuttui jälleen voimakkaasti asioihin. Kaikkien suureksi yllätykseksi hän kutsui Kepun, SDP:n, SKDL:n, RKP:n ja LKP:n johtajat presidentinlinnaan ja antoi näille suorassa tv-lähetyksessä tehtäväksi ”kansallisen hätätilanhallituksen” muodostamisen.

Hätätilaa Kekkonen perusteli kasvavalla työttömyydellä ja sai kansan syvät rivit puolelleen. Presidentin koettiin olevan kuin talon isäntä, joka laittaa asiat järjestykseen ja ottaa työttömyyden vakavammin kuin jatkuvasti toistensa kanssa riitelevät poliitikot. Vaikka varsinaista hätätilaa tuskin oli olemassa, työttömyys oli varsin korkealla. Koko 1960-luvun jatkunut taloudellinen kasvu oli pysähtynyt 1975 ja kotimainen kulutus laski ensimmäisen kerran 30 vuoteen. Tässä tilanteessa Kekkosen ”runnausoperaation” jälkeen puolueet eivät halunneet näyttää saamattomilta, vaan hallitus, jonka keskeiseksi ohjelmaksi nimettiin työttömyyden poistaminen, muodostettiin nopeasti. Pääministeriksi tuli jo eläkeikään ehtinyt Martti Miettunen.

Kokoomus oli pettynyt hallitusratkaisuun. Se jätettiin jälleen sivuun varsinaisista hallitusneuvotteluista, vaikka puolueen kannatus oli vaaleissa noussut entisestään. Koko hätätilaa pidettiin pelkkänä propagandana ja ”Kekkosen konsteina”.²⁸¹ Puoluevaltuuston kokouksessa presidentin toiminta saikin osakseen arvostelua, mutta myös voimakasta tukea tutulta suunnalta: Kansanedustaja Ilkka Kanervan mielestä Kokoomus sai syyttää jatkuvasta oppositio-asemasta myös itseään.²⁸²

²⁸⁰ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 1. joulukuuta 1975, PTA

²⁸¹ Pertti Salolaisen haastattelu

²⁸² Ilkka Kanervan puheenvuoro Kokoomuksen puoluevaltuustossa 1. joulukuuta 1975, PTA

Kanervan kanssa päinvastaista puolta edustava Tuure Junnila totesi, ettei ”Kokoomus pääse Kekkosen kaudella hallitukseen, vaikka päällään seisoisi”. Kullervo Rainio puolestaan vieritti pääsyyn Keskustapuolueen harteille, joka oli hänen mukaansa luonut opin Kokoomuksen hallituskelvottomuudesta.²⁸³

Harri Holkeri piti pääsyynä vasemmiston asettumista yhteiseen Kokoomusvastaiseen rintamaan. Olihan SDP Sorsan suulla ilmoittanut, ettei Kokoomuksesta löydy ketään vastuullisen ulkopoliitiikan harjoittajaa.²⁸⁴ Sosialidemokraattien ja kommunistien ehdoton kieltäytyminen hallitusyhteistyöstä Kokoomuksen kanssa ei jättänyt Holkerin mielestä Kekkoselle vaihtoehtoja.²⁸⁵ Kekkonen oli antanut kahdenkeskisissä keskusteluissa Holkerin ymmärtää, ettei mitään esteitä Kokoomuksen hallitusasemalle ole olemassa. Yhteisesti oli kuitenkin todettu, että on parempi päästää SDP hallitukseen ja houkutella se tekemään porvarillisempaa talouspolitiikkaa.²⁸⁶

Lokakuun 1975 eduskuntavaaleissa huomattavasti uusiutunut Kokoomuksen eduskuntaryhmä ei ollut täysin tietoinen Holkerin ja Kekkosen välisen keskustelun sisällöstä. Kokoomuksen kenttäväki vaati siltä selitystä sille, miksi puolue jäi jälleen ulkopuolelle vallan kamareista. Eikö yli puolta miljoonaa äänestäjää edustavaa Kansallista Kokoomusta tarvita kansallisen hätätilan korjaamiseen, kysyttiin. Mieltusen hallituksen syntymisen jälkeisessä katkeruuden tunnossa eduskuntaryhmä päätti näpäyttää Kekkosta. Ryhmän puheenjohtaja Erkki Pystysen johdolla laadittiin 26.11.1975 seuraava julkinen kannanotto:

*”Tasavallan presidentti on valitettavin ja epätavallisin ottein joutunut asettamaan hallituspolitiikan linjan sanelleet voimat tosiasioitten eteen määräämällä ne muodostamaan hallituksen. Tämä on parlamentarismin ja demokratian kannalta vakava ja arveluttava tilanne.”*²⁸⁷

²⁸³ Holopainen 1989, s. 143

²⁸⁴ Lehtinen 2002, s. 593

²⁸⁵ Harri Holkerin puheenvuoro Kokoomuksen puoluevaltuustossa 1.12.1975, PTA

²⁸⁶ Summanen 1983, s.107

²⁸⁷ Kekkosen kirje Holkerille 29. marraskuuta 1975, lainaus eduskuntaryhmän julkilausumasta, UKA 1/75

Kokoomuksen puolesta suhteita presidenttiin ylläpitänyt Harri Holkeri oli samaan aikaan ulkomaanmatkalla. Hän tuskin olisi sallinut kannanottoa, joka johti Kekkosen vastaiskuun. Viikonloppuna Lahdessa valtakunnallisten upseeripäivien kunniavieraana ollut Kekkonen oli koko juhlan ajan levoton ja tohkeissaan. Hän ei seurannut juhlaohjelmaa juuri lainkaan, vaan teki sitä vastoin Kokoomusta koskevia muistiinpanoja ohjelmalehtiseen. Sanomalehdistä eduskuntaryhmän julkilausuman lukenut Kekkonen käski adjutanttiaan ottamaan puhelun Kokoomuksen puoluesihteerille.²⁸⁸

Juhlan päätyttyä Kekkonen soitti puoluesihteerin Veikko Tavastilalle ja tuomitsi eduskuntaryhmän toiminnan. Kekkosen mukaan asioista oli Kokoomuksen kanssa sovittu, eikä häntä tarvinnut sen vuoksi ruveta ”kepittämään”. Lisäksi hänellä oli tarkoitus selvittää asiaa Tavastilalle ja Salmenkivelle maanantaina, mutta nyt sovittu tapaaminen peruttiin. Vaikka Holkeri ja Pystynen saivat Kekkoselta kovasanaisen myllykirjeen, ei eduskuntaryhmän toiminta aiheuttanut suurta säröä suhteisiin.²⁸⁹

Kekkonen huomautti Pystyselle silti vielä tämän Suomen Kuvalehdelle 26.9.1975 antamasta haastattelusta. Haastattelussa Pystynen ihmetteli, miksi Suomessa nimitetään kommunisteja sellaisiin virkoihin, jotka on perustettu ylläpitämään vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää. Kommunistien poliittisena päämääränään oli vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kumoaminen. Kekkosen mielestä Pystysen esittämä mielipide johtaisi koko kansan kortittamiseen, sillä jo tavallinen ruumiillinen työkin on osaltaan vallitsevan järjestelmän elinkelpoiseksi tekemistä ja vahvistamista.²⁹⁰ Tässä kohtaa Kekkosen sarkasmi ontui pahasti, sillä todellisuudessa hänen omasta aloitteestaan oli käynnistetty Suojelupoliisin toteuttama SKP:n jäsenten kortittaminen. Käytännöstä luovuttiin vasta Mauno Koiviston presidenttikaudella.²⁹¹

²⁸⁸ Summanen 1983, s. 108-112

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Kekkosen kirje Pystyselle 8 joulukuuta 1975, UKA salaisia 1975 IV

²⁹¹ Rentola, Kimmo, Suomen uhkakuvien historia-luentosarja 9. maaliskuuta 2005, Helsingin Yliopisto

Miettusen hallituksen tie oli tuskia täynnä ja se pyysi eroa jo helmikuussa 1976. Kekkonen ei halunnut myöntää eroa synnyttämälleen hallitukselle, vaan se jatkoi toimintaansa syksyyn saakka. Päähallituspuolue SDP:n ja Keskustapuolueen välinen kestokiista maataloustuloista kuitenkin päätti lopullisesti Miettusen hätätilahallituksen taipaleen syyskuussa 1976. Vasemmisto ei enää suostunut yhteistyöhön ja Kekkonen nimitti vastahakoisen Martti Miettusen johdolla Keskustapuolueen, RKP:n ja liberaalien vähemmistöhallituksen.

Keskustapuolueen K-linjaan lukeutuva Miettunen oli toivonut pääministerin paikkaa Ahti Karjalaiselle, mutta Kekkonen oli tyrmännyt ajatuksen. Hän syrjäytti Karjalaisen myös ulkoministerin paikalta, ja nimitti NL:n harmiksi virkaan Keijo Korhosen. Kekkosen ja pettyneen Karjalaisen välit huononivat entisestään, mikä aiheutti suurta päänvaivaa K-linjan sisällä. Neuvostoliitolle tärkeä Karjalainen saatiin painostettua hallituksen talousministeriksi ja valtiovarainministeriksi nimitettiin puheenjohtaja Johannes Virolainen. Työministerin haastavalle paikalle nousi omasta tahdostaan K-linjan nuori kyky, Paavo Väyrynen.²⁹²

Lokakuussa 1976 järjestetyissä kunnallisvaaleissa Kokoomus lisäsi jälleen kannatustaan, nousten takaisin toiseksi suurimmaksi puolueeksi. Kunnallisvaalien tulos herätti jälleen keskustelua Kokoomuksen paitsioasemasta, mutta Miettusen vähemmistöhallitukseen Kokoomus ei halunnutkaan osallistua. Syksyn budjettiriihessä se asettui kuitenkin Kekkosen ja Keskustapuolueen avuksi, kun SDP yritti kaataa vähemmistöhallituksen budjettiesityksen.²⁹³

Kekkonen kutsui Holkerin ja Salmenkiven Tamminiemeen 2. joulukuuta ja sai lupauksen Kokoomuksen tuesta hallituksen esitykselle budjetin eduskuntakäsittelyssä. Tämän jälkeen Kekkonen antoi pääministeri Miettuselle tehtäväksi tunnustella, onko SDP valmis kompromisseihin ja hallitusvastuuseen. Kun sen ennakoitu kielteinen kanta varmistui, käski Kekkonen kääntymään Kokoomuksen puoleen, joka oli valmis antamaan tukensa hallitukselle.²⁹⁴

²⁹² Eino Uusitalon haastattelu

²⁹³ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 165, Otava Helsinki 2004

²⁹⁴ Ibid.

Näin Keskustapuolueen vähemmistöhallitus sai budjettiin tärkeät maatalousmiljoonat. Yhteistyö Kekkonen, Keskustapuolueen ja Kokoomuksen välillä toimi käytännössä ja kaikki paitsi sosialidemokraatit olivat tyytyväisiä. Orastavasta porvariyhteistyöstä huolimatta Kekkonen antoi Martti Miettuselle selkeän lisäohjeen: Kokoomusta ei hallitukseen.²⁹⁵

Syksyn 1976 budjettiyhteistyön on katsottu olleen yksi merkittävä syy SDP:n kääntymiseen markkinatalouden kannattajaksi vuonna 1977. Se pelästyi porvariyhteistyötä, luopui vähitellen jyrkän linjan sosialismista.²⁹⁶ Kalevi Sorsan johdolla SDP alkoi lämmittää suhteitaan yritysmaailmaan ja järjesti 1977 kuuluisan Korpilammen seminaarin, jossa sosialistit ja vuorineuvokset tasoittivat tietä kansalliselle konsensukselle. Sosiaalidemokraatit näkivät Kokoomuksen silti edelleen päävastustajanaan ja pitivät puolueen 1950-luvun rappion syynä yhteistyötään Kokoomuksen kanssa.²⁹⁷ Sinipuna-yhteistyö oli kaukainen asia, eikä sitä pidetty Kokoomuksessakaan 1970-luvulla mahdollisena.²⁹⁸

Keskustelu Kokoomuksen asemasta sai Päiviö Hetemäen aktiiviseksi. Lokakuun 11. 1976 päivätyssään kirjeessä Kekkoselle hän otti puheeksi Kokoomuksen aseman. Hetemäen mielestä Suomessa pitäisi olla enemmän hallitusvaihtoehtoja ja antoi kiertoteitse Kekkoselle kritiikkiä siitä, että tämä oli suosinut kansanrintamahallituksia. Myös porvarillinen enemmistöhallitus olisi Hetemäen mielestä varteenotettava vaihtoehto, sillä kansa kyllä saisi vaaleissa antaa tuomionsa kullekin koalitiolle. Hän piti pahana sitä, että jokin suurista puolueista oli aina hallituskelvoton. Hetemäki uskoi, että Kekkonen voisi arvovaltansa turvin tasoittaa puolueiden vastakohtaisuuksia ja näin madaltaa yhteistyökynnystä niiden välillä. Tällä Hetemäki epäilemättä tarkoitti Kokoomuksen ja SDP:n välistä vastakkainasettelua.²⁹⁹

²⁹⁵ Urho Kekkonen päiväkirjat 1975–81, Suomi, Juhani, toim. s. 165, Otava Helsinki 2004

²⁹⁶ Lehtinen 2002, s. 600

²⁹⁷ Suomi 2000, s. 94-95

²⁹⁸ Jarmo Virmavirran haastattelu

²⁹⁹ Hetemäen kirje Kekkoselle 11. lokakuuta 1976, UKA Salaisia 1976 IV

Kekkosen vastaus Hetemäelle on merkittävä yksityiskohta Kokoomuksen ja Kekkosen välisen suhteen historiassa. Presidentti kertoo Hetemäelle kyllä ymmärtävänsä, että Kokoomuksessa on voimia jotka haluaisivat taipua varsin pitkälle meneviin myönnytyksiin, jotta Kokoomus voisi tulla mukaan hallitukseen. Kekkonen sanoo kuitenkin suoraan, ettei Kokoomus tule kysymykseen, niin kauan kuin mukana on Junnila tai hänen kannattajiaan. Kokoomus ei Kekkosen mielestä voi olla nykyisen ulkopoliitiikan kannalla, niin kauan kuin Junnila on puolueessa. Presidentti muistutti Hetemäkeä SDP:n asemasta Väinö Tannerin aikana 1960-luvun alussa, jolloin Kekkonen piti puoluetta oppositiossa eikä ”suostunut antamaan periksi yhtään”. Tuloksena oli SDP:n täydellinen kääntyminen Kekkosen ja Moskovan linjalle ja paluu hallitusvastuuseen 1966.³⁰⁰

Näin Kekkonen määritteli strategiansa Kokoomuksen osalta. Hän oli kerta kaikkiaan päättänyt alistaa Kokoomuksen noudattamaan oman tahtonsa mukaista poliittista linjaa, kuten oli jo tehnyt muiden merkittävien puolueiden osalta. Kekkoselle ei riittänyt, että Kokoomus julkilausumissaan noudatti hänen ulkopoliitiikkaansa tai että se oli jo kahdesti asettunut tukemaan häntä presidentiksi. Vain ehdoton kuuliaisuus viralliselle linjalle oli riittävä osoitus luottamuksen ja hallitusaseman saavuttamiseksi Urho Kekkosen Suomessa.

5.3 NKP ei luovuta

Neuvostoliiton painostus Suomen saamiseksi täydelliseen kontrolliin ei loppunut Aleksei Beljakovin lyhyeen suurlähettiläskautteen 1970-luvun alussa. Pienen suvantovaiheen jälkeen, hiljainen hivuttaminen alkoi uudelleen Vladimir Stepanovin siirryttyä Neuvostoliiton Suomen suurlähettilääksi loppuvuodesta 1974. Stepanov oli aikaisemmin toiminut Suomessa KGB:n palveluksessa ja päässyt läheiseen kosketukseen presidentti Kekkosen kanssa. Kekkonen tunsu Stepanovin ja pyysi henkilökohtaisesti NKP:tä nimittämään tämän uudeksi Suomen suurlähettilääksi. Stepanovin ”ystävyyss” Kekkosen kanssa näyttää olleen varsin kaksinaamaista, sillä jo keväällä 1975 hän kertoi itäsaksalaisille käyttävänsä Kekkosta vain hyväkseen.³⁰¹

³⁰⁰ Kekkosen kirje Hetemäelle 13. lokakuuta 1976, UKA Salaisia 1976 IV

³⁰¹ Seppinen 2004, s. 723

Vaikka Neuvostoliiton suurlähettiläs sekaantui usein menestyksellä Suomen sisäpolitiikkaan, Kekkonen ei antanut Stepanoville aina periksi. Mieltusen vähemmistöhallituksen nimitysvaiheessa Moskova toivoi ulkoministerin virkaan Ahti Karjalaista, mutta Kekkonen ei suostunut tätä nimittämään. Kekkonen halusi ilmeisesti näyttää olevansa vielä isäntä talossaan ja nimitti ulkoministeriksi Keskustapuolueeseen kuuluneen ulkoministeriön virkamiehen Keijo Korhosen.

Keijo Korhonen joutuikin pian NKP:n hampaisiin ja häneen kohdistuva arvostelu lisääntyi. Korhosta pidettiin Max Jakobsonia lähellä olevana oikeistolaisena, eikä hänen nousunsa sopinut Neuvostoliitolle. Oppositiopuolue SDP ja kommunistit ottivatkin kaiken irti Keskustapuolueen, Kekkonen ja Neuvostoliiton eturistiriidasta ja liittyivät Korhosen mustamaalaajiin. Näin SDP nosti edelleen profiliaan Tehtaankadulla, ja Stepanov sai aihetta tutkineen Lasse Lehtisen mukaan Kalevi Sorsasta lojaalin yhteistyökumppanin.³⁰²

Sorsan ja Stepanovin yhteistyö tuotti hedelmiä myös kansainvälisellä tasolla, sillä SDP alkoi toteuttaa NKP:n hankkeita Sosialistisessa internationaalissa. Kalevi Sorsan läheiset neuvostosuhteet eivät kuitenkaan olleet mikään erikoisuus suomettumisen aikana, sillä läheinen kanssakäyminen KGB:n ja NKP:n edustajien kanssa oli huippupolitiikkojen arkipäivää. Sorsan ja Stepanovin välillä oli SDP:n entisen kansanedustajan Lasse Lehtisen mukaan silti erityistä henkilökemiaa, vaikka monet muut suomalaispoliitikot eivät sietäneet Stepanovin röyhkeää puuttumista Suomen sisäisiin asioihin.³⁰³ Lehtisen kirjoituksia tarkasteltaessa on otettava huomioon, että hän on yleisesti tunnettu Kalevi Sorsan poliittisena vastustajana.

Keväällä 1977 rauhaton työmarkkinatilanne aiheutti laajaa lakkoilua ja lama syveni. Lakkoilevan työvoiman määrä oli niin suuri, että se alkoi vaikuttaa jo kansantalouteen. Kun oppositiossa oleva vasemmisto luonnollisesti tuki lakkolaisia, Mieltusen hallitus korvattiin toukokuussa SDP:n Kalevi Sorsan johtamalla kansanrintahallituksella. Kekkonen ei myöskään halunnut tehdä valtiovierailua Neuvostoliittoon Keijo Korhonen ulkoministerinään ja nimittämällä uuden hallituksen hyvissä ajoin Kekkonen pääsi NKP:lle vastemielisestä Korhosesta eroon.

³⁰² Lehtinen 2004, s. 600-605

³⁰³ Ibid.

Neuvostoliitto puutui jälleen Suomen hallitusratkaisuun. Vladimir Stepanov esitti huhtikuussa 1977 Kekkoselle huolensa Kokoomuksen kasvavasta suosiosta ja piti orastavaa porvariyhteistyötä huonona asiana. Stepanovin mukaan Kokoomus nostaa kannatustaan 25 prosenttiin, mikäli sitä ei nyt pidetä paitsiossa. Hän lupasikin SKP:n tukevan Sosiaalidemokraattien ja Keskustapuolueen varaan rakentuvaa hallitusta, vaikka oppositiosta. Stepanov suhtautui penseästi myös Kekkonen kaavailuihin Kokoomuksesta mahdollisesti eroavien Ilkka Kanervan kannattajien hallituspaikkoihin, vaikka Kekkonen mielestä he olisivat olleet hyviä yhteistyökumppaneita.³⁰⁴

Kansanedustaja Ilkka Kanerva olikin tehnyt töitä neuvostosuhteiden eteen. Loppuvuodesta 1976 Kanerva raportoi Kekkoselle yksityisesti tekemästään NL:n matkasta, jonka aikana hänellä oli ollut poliittisia kontakteja. Neuvostoliiton puolelta oli ehdotettu, että Kokoomuksen nuoret lähettäisivät valtuuskunnan Neuvostoliittoon. Kekkonen oli tyytyväinen ja kehotti Kanervaa jatkamaan samalla linjalla.³⁰⁵

Kasvattaakseen edelleen Kokoomuksen luottamusta Neuvostoliitossa ja lisätäkseen porvaripuolueiden yhteistyötä Kanerva ja hänen tukijoukkonsa perustivat ”Suomalaisen yhteistyöliiton”. SYTL oli taustajärjestö, joka pyrki vaalipiireittäin tukemaan Kanervan linjalla olevia ehdokkaita ja näin muuttamaan Kokoomusta ”kekkoslaisemmaksi”. SYTL järjesti seminaareja, joissa neuvostodiplomaatit pitivät esitelmiä ja sen keskeiset toimijat olivat mukana jo K80/URP toiminnassa. Kokoomuksen johtoa SYTL:n itsenäinen toiminta ei miellyttänyt, vaan se näki sen toiminnassa samoja piirteitä joilla Juha Vikatmaa sai Kokoomuksen sekaisin 1970-luvun alussa.³⁰⁶

Ilkka Kanervan toiminta ei tuottanut sen parempaa tulosta, kuin Kokoomuksen johdonkaan jatkuva työskentely hallitusaseman ja ulkopoliittisen hovikelpoisuuden saavuttamiseksi. Kekkonen ja Neuvostoliitto halusivat sosiaalidemokraatit jälleen hallitusvastuuseen, ja käänsivät katseensa luottomieheensä Kalevi Sorsaan.³⁰⁷

³⁰⁴ Urho Kekkonen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 201, Otava Helsinki 2004

³⁰⁵ Urho Kekkonen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 153, Otava Helsinki 2004

³⁰⁶ Summanen 1983, s. 122-128

³⁰⁷ Lehtinen 2002, s. 603-605

Vladimir Stepanov ehdotti Kekkoselle Sorsaa pääministeriksi kansanrintamahallitukseen, sillä Kokoomuksen kanssa yhteistyötä tehnyt Keskustapuolue oli hänen mukaansa vaarassa oikeistolaistua. Se oli nyt kiireesti saatava takaisin vasemmistijohtoiseen hallitukseen.³⁰⁸

Kekkosella ei juuri ollut vaihtoehtoja, sillä hän oli luvannut Brezhneville vuonna 1968 pitää SDP, Keskustapuolue ja kommunistit hallituksessa vaaleista riippumatta.³⁰⁹ Yksi Kekkonen motiiveista saada Kokoomus tukemaan Keskustapuoluetta budjettiriihdessä olikin SDP:n pehmittäminen hallitusvastuuseen. Tämä suunnitelma onnistui täydellisesti. Ennen hallituksen nimittämistä Kekkonen keskusteli Stepanovin kanssa ministerivalinnoista ja ilmoitti päättäneensä jättää Ahti Karjalaisen sivuun.³¹⁰ Stepanov olisi antanut Karjalaisen vielä yrittää, sillä Moskova halusi hänet Suomen ulkoministeriksi. Kun Korhonen ei kelvannut Neuvostoliitolle, kompromissina Kekkonen ehdotti, että ulkoministeriksi valittaisiin ”nuori ja työteliäs” Paavo Väyrynen. Tämä sopi Stepanoville, joka lupasi puhua Väyrysestä Moskovassa.³¹¹

Kalevi Sorsan toinen hallitus nimitettiin 15.toukokuuta 1977. Päähallituspuolueina olivat SDP ja Keskustapuolue, jonka K-linjan pitkäaikainen johtohenkilö Ahti Karjalainen oli nyt jätetty sivuun. Keväällä 1977 tapahtunut täydellinen välirikko presidentti Kekkonen kanssa oli johtanut Karjalaisen paitsioon, ja hänen tilalleen Kekkosta läheisimpänä K-linjalaisena teki tuloaan Paavo Väyrynen. Väyrynen kasvatti suosiotaan Moskovassa ja janosi poliittista valtaa. Hän haastoi Kekkonen tuella Johannes Virolaisen Keskustapuolueen puheenjohtajana, ja käytti myöhemmin Moskovan tukea hyväkseen poliittisessa valtataistelussa. Paavo Väyrysestä kehittyi voimakastahtoinen poliitikko, joka jakoi mielipiteitä oikealta vasemmalle. Kokoomuksen Pertti Salolaisen mukaan ystävystyminen Väyrysen kanssa oli mahdotonta.³¹²

³⁰⁸ Lehtinen 2002, s. 603-605

³⁰⁹ Seppinen 2004, s. 738

³¹⁰ Urho Kekkonen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 204-205, Otava Helsinki 2004

³¹¹ Urho Kekkonen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 204-205, Otava Helsinki 2004

³¹² Pertti Salolaisen haastattelu

Vladimir Stepanovilla oli selkeä käsitys Suomen tulevaisuudesta. Hänen mukaansa Kekkonen olisi Suomen viimeinen porvarillinen presidentti. Kekkosen jälkeen alkaisi Neuvostoliiton todellinen eteneminen Suomessa ja tämän tilanteen saavuttamiseksi tarvittiin nimenomaan SDP:n ja kommunistien yhteistyötä. Siksi vasemmiston paluu hallitusvastuuseen 1977 oli ensisijaisen tärkeää.³¹³ Kokoomuksen kasvava suosio huolestutti Moskovaa ja se alkoi näkyä KGB:n suhtautumisessa kokoomuslaisiin. Helsinkiin palanneen Viktor Vladimirovin mukaan, Suomessa esiintyi huonoa mielialaa NL:ää kohtaan ja myös Päiviö Hetemäki oli alkanut suhtautua kriittisesti Neuvostoliittoon.³¹⁴

Kansalaismielipide olikin kääntynyt vasemmistoa suosivasta radikalismista, porvarillisten arvojen voitoksi. USA:n 200-vuotis juhlat 1976 toivat Suomeenkin uuden amerikkalaisen nuorisokulttuuriallon.³¹⁵ Mielipidetiedustelujen mukaan suuryritysten vastustaminen oli laskenut ja sosialisointi menettänyt kannatustaan. Tämä ei kuitenkaan näkynyt poliittisella tasolla, vaan hyvin sisäistetty neuvostomielistely jatkui edelleen. NL joutui silti huomioimaan mielialamuutokset. Vaikka taloudellinen tilanne oli pakottanut SDP:n porvarillisempaan politiikkaan, ei NL enää 1977 kyseenalaistanut Suomen puolueettomuutta.³¹⁶

Suomalaisen sosialismin epäonnistuminen sai NL:n painostamaan Suomea sotilaallisesti. SKP alkoi 1970-luvulla kiinnittää huomiota armeijaan ja suunnitteli soluttavansa upseerikunnan kommunisteilla. Tämä kehitys oli etenkin SKP:n vähemmistöön kuuluvien ”taistolaisten,” eli jyrkän linjan kommunistien tavoitteena. Neuvostoliiton sotilasasiamiehet keskustelivat asioista suomalaisten kanssa, ja NL:n ylimmät sotilasjohtajat vierailivat Suomessa ja esittelivät suunnitelmiaan yhteisestä puolustuksesta.³¹⁷

³¹³ Seppinen 2004, s.798

³¹⁴ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 257, Otava Helsinki 2004

³¹⁴ Rentola, Kimmo, Uhkakuvien historia-luentosarja 6. huhtikuuta 2005, Helsingin yliopisto

³¹⁵ Seppinen 2004, s. 798-803

³¹⁶ Seppinen 2004, s. 721-722

Kun jo aikaisemmin SDP:n vasemmiston taholta oli tehty avauksia Suomen armeijan korvaamisesta neuvostojoukoilla, ei ollut ihme, että NL viimein ehdotti yhteisiä sotaharjoituksia. Vuonna 1978 Neuvostoliiton ulkoministerin, Marsalkka Dimitri Ustinovin Suomenvierailulla tehdyn ehdotuksen selkeää torjumista on pidetty Urho Kekkosen valtiomiesuran viimeisenä urotekona.³¹⁸

5.4 Presidenttipeli

Tammikuun 1978 presidentinvaalit olivat periaatteessa pelkkä muodollisuus. Kekkosen ollessa kaikkien merkittävien puolueiden presidenttiehdokkaana ei todellista vaalitaistelua syntynyt. Ennakkoasetelmat huomioiden Päiviö Hetemäki olikin ehdottanut, että Kekkonen valittaisiin jälleen poikkeuslailla presidentiksi. Harri Holkeri kannatti ehdotusta, sillä hän pelkäsi vaalikampanjan nostavan kokoomuslaiset Kekkosen vastustajat esiin taisteluhautoistaan.

Poikkeuslakiehdotus ei tällä kertaa saanut tarvittavaa kannatusta ja Urho Kekkonen joutui ottamaan osaa ”vaalikamppailuun”. Tuloksena oli ylivoimainen voitto 259 äänellä, kristillisten Raino Westerholmin saatua 25, SMP:n Veikko Vennamon 10 ja vuoden 1973 poikkeuslakitaistelussa syntyneen perustuslaillisen puolueen ehdokkaan, Ahti M. Salosen, 6 valitsijamiesääntä.³¹⁹

Jälkeenpäin katsottuna Kekkosen valinta vielä 1978 oli etenkin hänen omalta kannaltaan vakava virhe. Hänen näkönsä heikkeni ja muistikatkokset lisääntyivät. Joskus presidentti kadotti ajan ja paikantajun eikä aina pysynyt mukana keskusteluissa. Kunto oli varsin vaihteleva, ja huonoa päivää saattoi seurata pitkäkin hyvä jakso. Siksi Kekkosen kanssa tekemisissä olleiden mielipiteet hänen terveydentilastaan olivat ristiriitaisia. Julkisuuteen alkoi kuitenkin vähitellen tihkua tietoa Kekkosen oireista ja spekulointi hänen seuraajastaan kiihtyi.³²⁰

³¹⁸ Suomi 2000, s. 427-447

³¹⁹ Holopainen 1989, s. 148-149

³²⁰ Suomi 2000, s. 749-753

SDP valmistui presidentinvaihdokseen Mauno Koiviston noustua mielipidetiedustelujen kärkeen. Puolueen johdossa oli kuitenkin havaittavissa vastemielisyyttä Koivistoa kohtaan, sillä Kalevi Sorsan tiedettiin nauttivan Moskovassa Koivistoa suurempaa suosiota. Koivistoa ei yksinkertaisesti tunnettu Moskovassa tarpeeksi, eikä hänen ulkopoliittisesta linjastaan ollut siellä varmuutta.³²¹

Kekkonenkin oli pitänyt Koivistoa jahkailijana, mutta lipsauttanut tv-nauhoituksessa uskovansa Koiviston olevan hänen seuraajansa. Lausunto sensuroitiin Kekkosen pyynnöstä ja myöhemmin hän varoi ottamasta kantaa kenenkään seuraajaehdokkaan puolesta.³²²

Vaalikampanjan aikana Kokoomuksen presidenttiehdokas alkoi vihdoinkin avalla portteja Kokoomuksen hallitustielle. Kekkonen ilmoitti television vaaliväittelyssä, ettei esteitä Kokoomuksen hallitusasemalle ole olemassa ja että asia riippuisi puolueiden yhteistyökyvystä.³²³ Ilmeisesti tästä rohkaistuna Keskustapuolueen Johannes Virolainen tarjosi Kokoomukselle paikkaa vaalien jälkeisessä hallituksessa, sillä käytäntönä oli, että istuva hallitus jättää presidentinvaalien jälkeen paikkansa.

Myös sisäministeri Eino Uusitalon ja kansanedustaja Pertti Salolaisen välisissä keskusteluissa pohdittiin, millä keinolla Kokoomus saataisiin hallitukseen.³²⁴ Virolaisen ehdotus sai kuitenkin täystyrmäyksen vasemmistopuolueilta ja uusi hallitus nimitettiin entiseltä pohjalta.³²⁵ Kokoomuksessa uskottiin Virolaisen ehdotuksen olevan pelkkää retoriikkaa, sillä hänen sitoutumisensa yhteistyöhön Kalevi Sorsan SDP:n kanssa oli jo muodostunut käsitteeksi suomalaisessa politiikassa.³²⁶

³²¹ Lehtinen 2002, s. 603-604

³²² Holopainen 1989, s. 150-151

³²³ Holopainen 1989, s. 150

³²⁴ Eino Uusitalon haastattelu

³²⁵ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 254, Otava Helsinki 2004

³²⁶ Ilkka Kanervan haastattelu

Johannes Virolaisen oma asema Keskustapuolueessa alkoi horjua 1970-luvun lopussa. Presidentiksi tähtäävä Virolainen oli jo kauan sitten joutunut Kekkosen ja Moskovan epäsuosioon, ja K-linja päätti syrjäyttää hänet puolueen johdosta vuoden 1980 puoluekokouksessa. Virolaisen itsenäinen toiminta ja osallistuminen 1958 yöpakkashallitukseen eivät miellyttäneet Neuvostoliittoa, eikä Kekkonen pitänyt hänen karjalaisen puheliaasta tavastaan ”levitellä” poliittisia sisäpiiritietoja. Väyrysen avulla K-linja päätti kaataa Virolaisen ja katkaista tämän presidenttitien.³²⁷

Keskustapuolueen Moskovan vierailulla marraskuussa 1978 K-linjan Ahti Pekkala arvosteli neuvostoliittolaisille Kokoomusta ja piti sen kannatuksen kasvua vaarallisena. Isäntänä toiminut NKP:n Boris Shaposhnikov innostui aiheesta ja yhtyi Pekkalan ajatuksiin. Shaposhnikov totesi, että myös Moskova pitää Kokoomuksen kasvua vaarallisena ilmiönä ja uskoo sen vahingoittavan Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Keskustapuolueen K-linjaan Moskova oli tyytyväinen ja arvosti erityisesti Ahti Karjalaisen, Mikko Immosen, Eino Uusitalon ja Paavo Väyrysen panosta Suomen ja Neuvostoliiton välisessä suhteessa. Virolaisesta Shaposhnikov ei maininnut sanallakaan, mikä epäilemättä sopi K-linjalle. Katseet olivat jo Kekkosen jälkeisessä ajassa ja Moskovan tuella Karjalaisesta piti tehdä Suomen seuraava presidentti.³²⁸

Kokoomuksessa valmistauduttiin eduskuntavaaleihin ja presidenttipeli oli enemmän taustalla. Hetemäen ehdokkuudesta puhuttiin, mutta suurempaa huolta aiheutti ulkopoliittikka. Puoluevaltuuston kokouksessa syyskuussa 1978 matematiikan ylioppilas Tapani Mäkinen, kantoi huolta Kokoomuksen neuvostosuhteista. Mäkisen mukaan Kokoomuksen tulisi ennen 1979 vaaleja toimia siten, että Paasikivi-Kekkosen linja saisi sisäpoliittista vahvistusta. Kokoomuksen tulisi tehostaa ulkopoliittista tiedotusta ja tukea Suomi-Neuvostoliitto-seuran toimintaa paikallistasolla. Eduskuntavaaleissa olisi Mäkisen mukaan kiinnitettävä huomiota siihen, että kaikki Kokoomuksen kansanedustajat pysyvät virallisen ulkopoliitiikan linjalla. Ulkopoliitikasta kiinnostunut Mäkinen kiinnitti huomiota myös Chileen, jonka kansalaisilla ei ollut poliittisia oikeuksia. Tämä ei Mäkisen mukaan mahtunut suomalaiseen oikeustajuun.³²⁹

³²⁷ Seppinen 2004, s. 822-829

³²⁸ Pihlajamäki 1995, s. 128-130

³²⁹ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 30. syyskuuta 1978, PTA

Monien suomalaisten oikeustajuun mahtui silti, ettei naapurimaa Neuvostoliiton kansalaillakaan ollut poliittisia oikeuksia. Oli helpompi arvostella kaukomaita ja etenkin oikeistodiktatuureja, samoista rikoksista joita harjoitettiin myös sosialistisessa maailmassa. Itäisen leirin arvostelu oli samalla NL:n arvostelua. Mäkisen puheenvuoro kertookin siitä poliittisesta kulttuurista, joka Suomessa vallitsi 1970-luvulla. Neuvostoliiton arvostelun henkinen kriminalisointi oli johtanut tietynlaiseen uskonsokeuteen. Itänaapurin suurvaltapoliittisella toiminnalla oli usein jokin ylevämpi motiivi ja vasemmiston mielestä sen ydinaseetkin olivat ”rauhanaseita.”

Vaikka Kokoomuksessa ei näin räikeään vääristelyyn sorruttukaan, oli myös sen riveissä edellisen esimerkin kaltaista sokeutta. Tärkeintä oli ulkopoliittinen puhdasoppisuus jota piti jatkuvasti todistella. Tämä kehitys saavutti huippunsa 1970-luvun lopulla, jolloin Ilkka Kanervalle ja Ben Zyskowiczin välille syntyi kiista Kokoomuksen liittymisestä taistolaisten johtamaan Rauhanpuolustajat-järjestöön. Zyskowicz suhtautui monista aikansa nuorisopolitiikoista poiketen kriittisesti Neuvostoliiton myötäilyyn eikä pitänyt NKP:n ja SKP:n alaisena tapahtuvaan rauhantyöhön osallistumista porvaripuolueelle sopivana.³³⁰

Presidenttipelissä kiihkeimmät Paasikivi-Kekkosen linjan kokoomuslaiset kannattajat ryhmittivät Ahti Karjalaisen taakse, joka oli myös taistolaisten suosikki Kekkosen seuraajaksi. Ilkka Kanervan, Jarmo Virmavirran ja Eino Uusitalon mukaan Karjalainen oli selkeästi porvari, mutta hyvien neuvostosuhteidensa ansiosta hän nautti luottamusta myös äärivasemmalla, jossa pelättiin sosialidemokraatin nousua tasavallan presidentiksi Urho Kekkosen jälkeen.³³¹

³³⁰ Zyskowicz, Ben, Eduskunnasta menin Baakariin, Nuoren kansanedustajan päiväkirja 1981-1982, s. 26-28, Jyrki Vesikansan kirjoittama johdanto, Edita Helsinki 2005

³³¹ Ilkka Kanervan, Eino Uusitalon- ja Jarmo Virmavirran haastattelut

Yleisen ilmapiirin kääntyminen porvarillisille arvoille myönteiseksi sekä menestys vaaleissa lupasivat Kokoomukselle hyvää. Sosiaalidemokraattien kääntyminen jyrkän linjan sosialismin tieltä kohti markkinataloutta madalsi kynnystä myös sinipunayhteistyölle. Vaikka 1970-luvun puolella mitään konkreettista ei vielä tapahtunut, oli kansanedustaja Pentti Sillantauksen johdolla aloitettu lämmittämään suhteita myös SDP:hen. Kunnallispolitiikassa vanha aseveliakseli olikin toiminut hyvin, etenkin Helsingissä ja Tampereella. Kun Keskustapuolue jatkuvasti viime hetkillä lipesi porvariyhteistyöstä, alkoi moni kokoomuslainen miettiä suhdettaan sosiaalidemokraatteihin uudelta kannalta.³³²

6. VOITTAJAT JA HÄVIÄJÄT

6.1 Vuoden 1979 Eduskuntavaalit

Kokoomus lähti luottavaisena vuoden 1979 eduskuntavaalikampanjaan. Kannatus oli nousussa ja hallitusasemaa pidettiin todennäköisenä, jos puolue onnistuisi saamaan riittävän suuren vaalivoiton. Vaaliliittoja muiden puolueiden kanssa ei sovittu, vaan puolue lähti liikkeelle puhtain kokoomuslaisin listoin. Puoluekohtaisen menestyksen lisäksi Kokoomuksen päätavoitteena oli ei-sosialististen puolueiden muodostaman eduskuntaenemmistön saavuttaminen. Tämän tavoitteen saavuttaminen merkitsi Kokoomuksen mukaan myös Paasikivi-Kekkosen linjan mukaisen ulkopoliittikan vahvistumista. Erityisesti kiinnitettiin huomiota kenttätyön tehostamiseen.³³³

Kalevi Sorsan kansarintamahallitus oli ajautunut loppumetreillään sisäiseen kiistelyyn. Juhani Suomen mukaan SDP:n ja Keskustapuolueen kilvoittelu neuvostosuhteissa hankaloitti hallituksen toimintaa aiheuttaen sekaannusta ja juoruilua, joka kantautui Presidentti Kekkosen korviin. Juorujen uhrina oli Korhosen sijasta nyt Väyrynen, jonka ”törmäilyistä” ulkoministeriön SDP:läiset virkamiehet kertoivat presidentille.³³⁴

³³² Zyskowitz 2005, s. 34

³³³ Kokoomuksen toimintasuunnitelma vuodelle 1979, puoluevaltuuston kokous 30. syyskuuta 1978, PTA

³³⁴ Suomi 2000, s. 449

Vaaleissa SDP katsoi Kokoomuksen päävastustajakseen, etenkin sen jälkeen, kun eräät Kokoomuksen kansanedustajat vaativat Kalevi Sorsaa valtakunnanoikeuteen kuvaputkitechdas Valcoon liittyvistä väitetyistä epärehellisyyksistä.³³⁵ Presidentti Kekkonen seurasi mielenkiinnolla Sorsan hallituksen toiminnasta virinnyttä yhteiskunnallista keskustelua. Päiväkirjamerkinnöissään hän yhtyi mielipiteisiin, joiden mukaan puhdas porvarihallitus vaalien jälkeen merkitsisi hänen elämäntyönsä romuttamista.³³⁶

Kokoomuksen suosiosta. Vuodenvaihteessa 1978–79 Neuvostoliiton sanomalehdistö aloitti Kokoomusvastaisen kampanjan, joka tähtäsi Kokoomuksen suosion romahduttamiseen. Kirjoittelulla oli päinvastainen vaikutus ja Kokoomuksen suosio kasvoi entisestään. Tavoitteessaan epäonnistunut lehtikirjoittelu paljastui myöhemmin suurlähettiläs Stepanovin masinoimaksi ja oli osasyynä hänen poisvetämiseensä Suomesta.³³⁷ Neuvostosuhteistaan erityisen tarkka Keskustapuolue kuunteli Moskovan ääntä herkällä korvalla ja saattoi tämän vuoksi ottaa etäisyyttä Kokoomukseen. Intressit olivat silti yhteneviä monissa asioissa, ja puolueiden vaaliohjelmankin muistuttivat toisiaan. K-linjankin sisällä oli halukkuutta porvari yhteistyöhön Ahti Karjalaisen johdolla, mutta sen toinen vahva mies Eino Uusitalo kannatti kansanrintamaa.³³⁸

Keskustapuolue esiintyiikin ennen vaaleja Kokoomukseen päin varovaisesti, eikä puolueiden välillä käyty yhteistyöstä mitään virallisia neuvotteluja. Kokoomus puolestaan puhui jatkuvasti porvarihallituksesta, minkä se uskoi eduskuntaan syntymässä olevan ei-sosialististen puolueiden enemmistön mahdollistavan. Keskustapuolue ei tyrmännyt missään vaiheessa porvarihallitusta suoraan, vaan piti Reino Summasen mukaan mahdollisuutta koko ajan taktisesti avoimena. Tämän se teki pitääkseen aloitteen itsellään myös siinä tapauksessa, että vaalien jälkeen päädyttäisiin jälleen kansanrintamaan. SDP:ltä oli tarkoitus puristaa enemmistöasema tulevaan hallitukseen.³³⁹

³³⁵ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 311, Otava Helsinki 2004

³³⁶ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 298, Otava Helsinki 2004

³³⁷ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 311, Otava Helsinki 2004

³³⁸ Suomi 2000, s. 462

³³⁹ Summanen 1983, s. 138-139

Mielipidetiedustelujen luomat ennakko-odotukset toteutuivat ja maaliskuun 1979 eduskuntavaaleissa Kokoomus sai suurvoiton. Puolue nosti kannatustaan 3,3 prosenttiyksikköä, yltäen 21,7 prosenttiin. Kokoomus sai 12 lisäpaikkaa eduskuntaan ja sillä oli nyt kaikkiaan 47 kansanedustajaa. Voitonriemuun mahtui pettymystäkin, sillä Tuure Junnila koki henkilökohtaisen takaiskun eikä tullut valituksi. Sitä vastoin menestyjiin kuului Veikko Vennamo, jonka SMP lisäsi paikkalukuaan kahdesta seitsemään. Kansanrintamapuolueet Kepu, SDP, SKDL, RKP ja Liberaalit menettivät yhteensä 13 paikkaa. SDP säilytti asemansa suurimpana puolueena 52 paikallaan.

Uutena kasvona eduskunnassa vuonna 1979 aloitti Kokoomuksen nuori Ben Zyskowicz. Helsinkiläinen, puolalaista sukua oleva Zyskowicz (s.1954) oli pitkänlinjan nuorisopoliitikko ja profiloitunut Kokoomuksen sisällä maltillisen oikeiston edustajana. Alun perin Zyskowicz kuului Ilkka Kanervan kannattajiin, mutta alkoi 1970-luvun puolivälissä vierastaa mielestään liian pitkälle menevää nöyristelyä Neuvostoliiton suuntaan.

Erityisesti ihmisoikeusasiat olivat Zyskowiczille läheisiä, eikä hän voinut ymmärtää suomalaisten poliitikkojen hiljaista hyväksyntää kommunismin nimissä tehdyille rikoksille. Ben Zyskowicz edusti uutta politiikan sukupolvea. Nuorena kansanedustajana hän ei halunnut kuulua myöskään Kokoomuksen ns. oikeistosiipeen, sillä piti sen arvomaailmaa liian konservatiivisena.³⁴⁰

Kokoomuksen eduskuntaryhmä uusiutuikin 1979 vaaleissa siinä määrin, että Ilkka Kanerva laati sen jäsenten poliittisia ominaisuuksia kartoittavan, ns. luotettavuuslistan joka päättyi kommunisteille ja heidän kauttaan Neuvostoliiton edustajille. Listassa analysoitiin ryhmän jäsenten luonnetta ja määriteltiin heidät tiettyyn kategoriaan suhteessa Kanervan poliittiseen linjaan. Kansanedustaja Ben Zyskowiczia luonnehditaan listassa lauseella: ”*Saa näyttää mihin kuuluu, Holkerin ja Kanervan välissä.*”³⁴¹

³⁴⁰ Zyskowicz 2005, s. 14-24

³⁴¹ Kylävaara 2004, s. 204-214 ja Lehtinen 2004, s. 640

6.2 Holkeri hallitusselvittelijänä

Presidentti Kekkonen kaavaili vaaleja edeltävänä päivänä syntymässä olevaa poliittista tilannetta. Hän piti selvänä, ettei vasemmisto suostu Kokoomuksen kanssa hallitukseen, mutta Kokoomukselle olisi annettava tilaisuus yrittää. Kokoomus ja keskiryhmät eivät kuitenkaan saisi enemmistöä aikaan, joten Kokoomus täytyisi pakottaa hallituksen muodostajaksi. Tällöin sen olisi pakko jäädä oppositioon. Kohta vaalien jälkeen Kekkonen sai terveisiä KGB:n Viktor Vladimirovilta, joka ilmoitti, ettei Neuvostoliitto hyväksy Kokoomusta puolueena, mutta voisi harkita luotettavien kokoomuslaisten ottamista hallitukseen. Kekkonen kannatti ajatusta. Myös Holkeri keskusteli Vladimirovin kanssa, mutta neuvotteluista ei ole julkaistu tietoja. Holkeri pysyi ilmeisesti kannassaan, jonka mukaan Kokoomus menee hallitukseen vain ”paraatiovesta”. Ilkka Kanerva kannattajineen piti kaikkia mahdollisuuksia avoimena, ja kertoi Kalevi Sorsalle ryhmän uhkaavan erota Kokoomuksesta.³⁴²

Ilkka Kanervan johtama SYTL vierailikin Tamminiemessä pian vaalien jälkeen ja sai puoluejohdon hermostumaan oma-aloitteellisen toimintansa vuoksi. Harri Holkeri oli jo saanut Kekkosen hallitustunnustelijan tehtävän eikä antanut minkäänlaisen sooloilun häiritä tehtäväänsä. Holkeri oli päättänyt, ettei ottaisi saman tien vastaan Kekkosen tarjoamaa hallituksen muodostajan tehtävää, sillä hän ei halunnut toistaa Juha Rihtniemen vuonna 1970 saamaa kohtelua. Tuolloin Rihtniemi oli saman tien nimitetty hallituksen muodostajaksi, ja kun hän kaikkien yllätykseksi sai vähemmistökoalition kasaan, ei Kekkonen suostunut sitä nimittämään.³⁴³

Holkeri vaati ensin päästä selvittämään erilaisia enemmistöhallitusvaihtoehtoja ja vasta näiden keskustelujen pohjalta lähteä varsinaiseen hallituksen muodostamiseen. Näin mikään ryhmä ei voisi suoralta kädeltä torjua Kokoomusta. Kekkonen ei aluksi suostunut, mutta taipui adjutantti Lasse Wächterin pidettyä Holkerin vaatimusta kohtuullisena. Näin Holkerista tehtiin pelkästään selvitysmies, eikä Kekkonen päässyt ”nolaamaan” häntä kuten oli tehnyt Rihtniemelle.³⁴⁴

³⁴² Urho Kekkosen päiväkirjat 1975–81, Suomi, Juhani, toim. s. 331-332, Otava Helsinki 2004

³⁴³ Holopainen 1989, s. 161-162

³⁴⁴ Holopainen 1989, s. 161-162

Holkerin selvitystyö sai Neuvostoliitolta tylyn tuomion ennen kuin se oli ehtinyt alkaakaan. Samana päivänä kun Kekkonen antoi Holkerille tehtävän, NKP esitti virallisen kananottonsa Suomen tulevasta hallituskokoonpanosta. Vanha kansanrintama SDP, Keskustapuolue ja SKDL johtotähtinään, nautti edelleen Moskovan ehdotonta suosiota eikä Kokoomusta saisi päästää turmelemaan Suomen ja Neuvostoliiton ystävällisiä suhteita. Kokoomukselle ei pitäisi antaa lisää valtaa, sillä se ei olisi sopusoinnussa virallisen ulkopoliitiikan kanssa. ”Moskova ei luota Kokoomuksen ulkopoliitiikkaan,” Kekkonen merkitsi päiväkirjaansa.³⁴⁵

Vasemmiston ja Holkerin väliset keskustelut olivat lyhyet. Kommunistit pysyivät Moskovan jo helmikuussa 1979 sanelemassa kannassa, jonka mukaan Kokoomuksen torjuminen on kaikkien demokraattisten voimien yhteinen tehtävä Suomessa, sillä sen päämääränä on ulkopoliittisen linjan muuttaminen. Holkerille SKDL ilmoitti kiertelemättä halunsa jatkaa kansanrintamayhteistyötä.³⁴⁶ SDP:lle Kokoomus oli edelleen päävastustaja. Holkeri ehdotti sille Kekkosta vuonna 1978 tukeneiden puolueiden yhteishallitusta, mutta Kalevi Sorsan mukaan ”ulkopoliitiikka [ei] ollut eduskuntavaalien keskeinen kysymys”.³⁴⁷

Vasemmiston kieltäytyttyä jälleen periaatteesta yhteistyöstä Kokoomuksen kanssa, lopullisen diskaajan rooli lankesi Keskustapuolueelle. Puolue ei ollut kuitenkaan yksimielinen, sillä vaikutusvaltainen Etelä-Pohjanmaan piiri Eino Uusitaloa lukuun ottamatta, oli kyllästynyt yhteistyöhön vasemmiston kanssa. Se halusi nyt pysäyttää Kokoomuksen kasvun ja vaati maltillisen oikeiston ottamista mukaan hallitukseen. Puheenjohtaja Virolainen kuitenkin tyrmäsi kaavailut jo 8. huhtikuuta ilmoittamalla että ”Kokoomuksella on niin paljon vuosien varrella tehtyjä syntejä, ettei Keskustapuolueen ole syytä mennä sen kanssa samaan veneeseen”.³⁴⁸

³⁴⁵ Suomi 2004, s. 335

³⁴⁶ Seppinen 2004, s. 812

³⁴⁷ Summanen 1983, s. 142

³⁴⁸ Pihlajamäki 1995, s.138-146

Harri Holkeri tarjosi Keskustapuolueelle erilaisia hallitusvaihtoehtoja, mutta ei saanut puolueelta selkeää vastausta. Kokoomus olisi hyväksynyt jopa Keskustapuolueen oman talouspoliittisen ohjelman, joten yhteistyö ei olisi kaatunut ainakaan ohjelmakysymyksiin.³⁴⁹ Holkeri uskoikin Keskustapuolueen vain viivyttelevän ja odottavan ensin SDP:n virallista kieltäytymistä, jonka turvin sen olisi helpompi hylätä Kokoomus.³⁵⁰

Puhtaasti porvarillisen koalition ongelmaksi muodostui Kristillisen liiton ja SMP:n poliittinen asema. SMP ilmoitti tukevensa Kekkosen ulkopoliittikkaa, mutta Veikko Vennamon kekkos-vastainen presidentinvaalikampanja vain vuotta aikaisemmin ei lisännyt SMP:n uskottavuutta muissa puolueissa. Kristillisten Israel-sympatit puolestaan sopivat huonosti sen hetkiseen kauppapoliittiseen tilanteeseen, sillä Suomella oli parhaillaan suuria rakennusprojekteja Irakissa. Rakennusvienti Lähi-idän maihin kasvoi 1970-luvun lopussa merkittävästi, ja Irakin Suomen suurlähettiläs Saled Mehdi Amash esiintyi Israeliin päin vihamielisesti. Suomi halusi turvata taloudelliset etunsa ja pitää kiinni hyvistä suhteista Saddam Husseinin johtaman Irakin kanssa. Näin porvarillinen enemmistöhallitus näytti mahdottomalta.³⁵¹

Keskustapuolueen lopullinen kieltäytyminen saatiin SDP:n virallisen ilmoituksen jälkeen, jonka mukaan ”ei ollut olemassa poliittisia edellytyksiä ajatella SDP:n ja hallituksen talouspolitiikan täydellistä muutosta ajavan Kokoomuksen yhteistyötä”.³⁵² Ulkopoliittikka vaikutti sisäpolitiikkaa enemmän, sillä Johannes Virolaisella on täytynyt olla tiedossa NKP:n kanta Kokoomuksesta. Virolainen kertookin Kekkosen naureskellen todenneen, että antaa Holkerin nyt kuitenkin yrittää. Harri Holkeri ei itse usko Virolaisen väitettä, vaan katsoo Kekkosen antaneen hänelle aidosti mahdollisuuden. Tämän tulkinnan hän on kuitenkin tehnyt ennen Kekkosen päiväkirjamerkintöjen tuloa julkisuuteen.³⁵³

³⁴⁹ Holopainen 1989, s. 164

³⁵⁰ Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 21. huhtikuuta 1979, PTA

³⁵¹ Summanen 1983, s. 148

³⁵² Koivisto, Mauno, politiikkaa ja politikointia 1979-81, s. 40, Kirjayhtymä Helsinki 1988

³⁵³ Holopainen 1989, s. 162

Kesäkuussa 1979 Virolainen sanoi asian suoraan lehtihaastattelussa todeten että ns. ”yleiset syyt” pitävät Kokoomuksen pois hallituksesta. Lausunto johti välikirkoon Kekkonen kanssa ja Virolainen joutui ankaraan julkiseen ryöpytykseen. Vaikka poliittiset piirit tiesivät mistä oli kysymys, suomettumisen kulttuuriin kuului tietty harhaanjohtava ”ulkopoliittinen liturgia,” josta poikkeaminen ei ollut sallittua. Aikaisempi historiankirjoitus onkin ollut sitä mieltä, ettei Kokoomuksen diskaaminen enää johtunut yleisistä syistä. On uskottu, ettei Neuvostoliitto enää vastustanut Kokoomusta 1979. Myös kokoomuslaisten omat tulkinnat ovat pitäneet Virolaisen kannanottoa virheellisenä.³⁵⁴

Virolaisen julkinen teilaus oli 1980-luvulla tuoreessa muistissa ja se hyväksyttiin laajasti. Monien suomalaisten mielestä Virolainen aiheutti vahinkoa Suomen maineelle ulkomailla, missä Kokoomuksen diskaamista ihmeteltiin laajasti. Suomettumispuheet jatkuivat mm. Länsi-Saksassa ja Kekkonen oli erittäin harmistunut, sillä hän oli juuri tehnyt maahan onnistuneen valtiavierailun.³⁵⁵

Suomettumisen ajan arkistojen avauduttua ja Kekkonen päiväkirjojen tultua julki 1990–2000-luvuilla, on kuitenkin käynyt ilmi NKP:n kielteinen asennoituminen Kokoomuksen hallitusasemaan vielä vuonna 1979. Keskustapuolue ja presidentti Kekkonen ottivat tämän voimakkaasti huomioon. Kekkonen päiväkirjamerkinnot puhuvat selvää kieltä, ja myös Paavo Väyrynen kertoo Kekkonen ottaneen Moskovan tahdon voimakkaasti huomioon.³⁵⁶ Kekkonen terveys heikentyi kokoajan, eikä presidentillä ehkä ollut enää tarvittavaa voimaa Kokoomuksen runnaamiseksi hallituspuolueeksi. Aikaisemmin Kekkonen oli kiistellyt neuvostoliittolaisten kanssa suuremmistakin kysymyksistä, ja ottanut monia riskejä oman tai valtakunnan edun saavuttamiseksi. Kekkonen kannattajiin lukeutuneet Eino Uusitalo ja Ilkka Kanerva ovat sitä mieltä, että Kokoomus olisi päässyt hallitukseen 1979, mikäli Kekkonen olisi ollut vanhoissa voimissaan. Mutta Uusitalo on edelleen myös sitä mieltä, ettei ”yleisiä syitä” ollut enää 1979.³⁵⁷

³⁵⁴ Summanen 1983, s. 149

³⁵⁵ Eino Uusitalon haastattelu

³⁵⁶ Väyrynen, Paavo, On totuuden aika 1, s. 220–221, WSOY Helsinki 1993

³⁵⁷ Ilkka Kanervan ja Eino Uusitalon haastattelut

Kokoomuksessa ei ilmeisesti tiedetty NKP:n ohjeista Kekkoselle keväällä 1979, vaan puoluesihteerin Tavastila piti merkittävänä asiana, ettei ulkopoliittikkaa käytetty tällä kertaa aseena Kokoomusta vastaan.³⁵⁸ Holkeri puolestaan ilmeisesti pettyi Keskustapuolueeseen lopullisesti 1979 ja käänsi katseensa sosialidemokraatteihin.³⁵⁹ Tämän Keskustapuolue sai huomata vuoden 1987 hallitusratkaisussa ja vielä vuoden 2000 presidentinvaaleissakin, jolloin Holkeri perheineen asettui tukemaan EEC:n vastaisessa kansanliikkeessä 1970-luvulla mukana ollutta SDP:n ehdokasta.³⁶⁰

Vuoden 1979 hallitusselvittely oli Harri Holkerin viimeinen tehtävä Kokoomuksen puoluejohtajana. Hän ei enää ollut asettunut kansanedustajaehdokkaaksi vaaleissa, ja hän luopui myös Kokoomuksen puheenjohtajuudesta samana keväänä. Holkerin seuraajaksi valittiin Ilkka Suominen, joka oli vuoden 1975 jälkeen toiminut perheyriyöksensä, J.W. Suominen Oy:n johtajana. Harri Holkeri oli pitänyt Suomista jatkuvasti valmiudessa tehtävään ja saanut tältä takuut olla osallistumatta Kanervan hankkeeseen porvaripuolueiden yhdistämiseksi. Holkeri panttasi eroilmoitustaan ja kertoi siitä vasta kuukausi ennen kesäkuun 1979 puoluekokousta. Näin Suomisen kilpailijoille ei jäänyt aikaa valmistautua, ja tämä valittiin loputtomalta näyttävään tehtävään Kansallisen Kokoomuksen hallitusaseman saavuttamiseksi.³⁶¹

6.3 Kokoomus, Kekkonen ja Koivisto

Kekkonen antoi Holkerin jälkeen hallitustunnustelijan tehtävät eduskunnan varapuhemies Veikko Helteelle (SDP). Hänen johtamissaan neuvotteluissa ainoaksi vaihtoehdoksi jäi Keskustapuolueen ja vasemmiston yhteishallitus. Kun Keskustapuolueen ”taistelevat tohtorit” Ahti Karjalainen ja Johannes Virolainen eivät kumpikaan enää kelvanneet Kekkoselle, päätettiin hallituksenmuodostajan, eli pääministerin tehtävä antaa sosialidemokraatille. Kekkonen kaavaili virkaan aluksi Pirkko Työläjärveä, mutta päätyi tämän kieltäytyttyä Suomen pankin pääjohtaja Mauno Koivistoon.³⁶²

³⁵⁸ Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirja 21. huhtikuuta 1979, PTA

³⁵⁹ Helsingin Sanomat kuukausiliite, marraskuu 1988

³⁶⁰ Lehtilä 2001, 204-220. Harri Holkeri perheineen tuki SDP:n Tarja Halosta presidentiksi vuoden 2000 vaaleissa Keskustan Esko Ahoa vastaan.

³⁶¹ Holopainen 1989, s. 153-155

³⁶² Väyrynen, Paavo, On totuuden aika osa 1, s. 218, WSOY Helsinki 1993

Sosiaalidemokraateille Koivisto sopi hyvin, sillä hänen suosionsa presidentiksi oli nousussa. K-linja puolestaan oli päättänyt, että Kalevi Sorsaa ei enää hyväksytä hallituksen johtoon, sillä Keskustapuolue aikoi vetää hallituksessa pehmeänä pidetyn Koiviston avulla kovaa linjaa. K-linjan strategiana oli Koiviston suosion kääntäminen laskuun, nostamalla tämä pääministeriksi kansan haukuttavaksi. Myös Kekkosella oli Paavo Värysen mukaan sama ajatus.³⁶³

SDP:ssä uskottiin täysin päinvastaiseen kehitykseen. Puheenjohtaja Kalevi Sorsa kertoo siksi jääneensä itse hallituksen ulkopuolelle, ja alkaneensa tukea Koivistoa presidentiksi.³⁶⁴ Sorsan kertomus on kuitenkin ristiriitainen, sillä Eino Uusitalon ja Paavo Värysen mukaan hän ei tukenut täysillä Koiviston hallitusta ja osallistui suunnitelmiin sen vaihtamiseksi.³⁶⁵ Sorsa oli NKP:n presidenttiehdokaslistalla ennen Koivistoa, joka oli Moskovalle vielä lähes tuntematon.³⁶⁶ Pääministeriehdokas Koivisto tiedusteli vielä ennen kansanrintamapuolueiden hallitusneuvotteluja Kekkoselta, otetaanko Kokoomus kuitenkin mukaan neuvotteluihin. Vastaus oli kielteinen.³⁶⁷

Neuvottelut etenivät vauhdilla, ja välillä Kekkoselle tuotti vaikeuksia pysyä mukana tapahtumissa. Hän alkoi saada toistuvasti muistinmenetyskohtauksia, jotka vaikeuttivat informaation kulkua tulevalle pääministerille.³⁶⁸ Hallituksen kokoaminen oli kaatua myös henkilökysymyksiin, sillä kommunistien oli vaikea sulattaa Koivistoa pääministerinä. Eino Uusitalon mukaan Kekkonen lopulta lähes pakotti Aarne Saarisen Koiviston kannalle.³⁶⁹ Kommunistien mielipide johtui ilmeisesti siitä, ettei Neuvostoliiton suurlähettiläs Vladimir Stepanov pitänyt Mauno Koivistosta.³⁷⁰ Tehtaankadun epäluulo Koivistoa kohtaan koitui hänen poliittiseksi voitokseen, sillä Kekkosta vastustava oikeisto alkoi tästä syystä tukea häntä presidentiksi.³⁷¹

³⁶³ Värynen 1993, s. 218

³⁶⁴ Holopainen 1989, s. 172

³⁶⁵ Värynen 1993, s. 302 ja Eino Uusitalon haastattelu

³⁶⁶ Värynen 1993, s. 341

³⁶⁷ Koivisto 1988, s. 42

³⁶⁸ Koivisto 1988, s. 47

³⁶⁹ Eino Uusitalon haastattelu

³⁷⁰ Värynen 1993, s. 220

³⁷¹ Suomi 2000, s. 664

Kekkonen nimitti Mauno Koiviston hallituksen 26.5.1979. Hallitukseen tuli neljä puoluetta: SDP, Keskustapuolue, SKDL ja RKP. Keskustapuolueella oli jälleen vaikeuksia selittää kannattajilleen yhteistyötä vasemmiston kanssa, ja puheenjohtajaksi pyrkivä Paavo Värynen selitteli Kokoomuksen hylkäämistä teorialla, jonka mukaan Kokoomuksen ydinjoukko ei aidosti tukenut Kekkosta vuoden 1978 vaaleissa. Myös puoluesihteri Mikko Immonen oli Ben Zyskowiczin mukaan määritellyt kokoomuslasia oikeistoradikaaleiksi ja vanhat ulkopoliittiset lyömäaseet näyttivät olevan jälleen käyttökelpoisia.³⁷²

Koiviston hallituksen työskentelyä leimasi kiihtyvä presidenttipeli ja SDP:n ja Keskustapuolueen jatkuva valtataistelu. K-linja oli jatkuvasti valmiina hallituksen vaihtoon ja suunnitteli Ahti Karjalaisen nostamista pääministeriksi ja sitä kautta presidentiksi. Kekkosen ja Karjalaisen välit olivatkin alkaneet parantua ja Kekkonen arvosti edelleen Karjalaisen taitoja korkealle. Alkoholismin tultua julki keväällä 1979 saadun rattijuopumustuomion takia, Karjalaisen kannatus presidenttigallupeissa oli kuitenkin varsin alhainen.³⁷³

Keskustapuolue halusi näyttää kannattajilleen, ettei se ole vasemmiston talutusnuorassa vaan sanelee viimekädessä hallituksen politiikan. Koivisto joutuikin antamaan monessa kysymyksessä periksi Keskustapuolueelle, pitääkseen hallituksensa koossa. Keskustapuolueen kannattajat olivat tyytyväisiä kovaan linjaan, ja Eino Uusitalo kertoo viihtyneensä Koiviston hallituksen sisäministerinä.³⁷⁴ Tämä saattoi olla syynä siihen, ettei K-linja ollut yhtenäisesti Koiviston kaatamisen takana, vaan tehtävä jäi lähinnä Väyrysen harteille. Väyrystä sitoi Karjalaiselle annettu lupaus, jossa hän itse sai K-linjan tuen puolueen johtajaksi ja lupasi vastavuoroisesti tukea Karjalaista presidenttiehdokkaaksi puolueen puheenjohtajana. Väyrynen valittiinkin kesällä 1980 Keskustapuolueen johtoon, eikä Kekkosella ollut mitään Virolaisen syrjäyttämistä vastaan. Sairasteleva presidentti alkoi kuitenkin väsyä politikointiin, ja hänen sanomisiaan saatettiin usein tulkita tarkoituksenhakuisesti. Kekkosen eroaminen virasta ennen aikaansa alkoi käydä yhä selvemmäksi.³⁷⁵

³⁷² Kokoomuksen puoluevaltuuston pöytäkirja 18. kesäkuuta 1979, PTA

³⁷³ Suomi 2000, s.652

³⁷⁴ Eino Uusitalon haastattelu

³⁷⁵ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 379, Otava Helsinki 2004

Myös Kokoomuksessa valmistauduttiin presidentinvaihdokseen. Päiviö Hetemäen 1980 tapahtuneen kuoleman jälkeen varteenotettavampana presidenttiehdokkaana pidettiin Holkeria, jonka ulkopoliittista uskottavuutta pidettiin kokoomuslaisista parhaana. Holkerilla oli hyvä nimi Moskovassa, sillä hän oli kääntänyt Kokoomuksen Paasikivi-Kekkonen linjalle ja Urho Kekkonen taakse presidentinvaaleissa.³⁷⁶

Kokoomuksen johdossa ilmeisesti uskottiin Ahti Karjalaisen nousevan Koiviston todelliseksi haastajaksi, sillä Moskovassa pelättiin ottavan viimekädessä näyttävästi kantaa Karjalaisen puolesta. Ben Zyskowiczin mukaan puolueen puheenjohtaja Ilkka Suominen tuki ulkopoliittisista syistä Ahti Karjalaista presidentiksi.³⁷⁷

Kokoomuslaiset kunnostautuivat muutenkin neuvostosuhteissaan 1980-luvun alussa. Helsingin kaupunginjohtajaksi siirtynyt Raimo Ilaskivi lähestyi Kekkosta nk. patsashankkeessa helmikuussa 1980. Neuvostoliiton suurlähettiläs V.S. Sobolev oli palauttanut Ilaskiven mieleen ylipormestari Teuvo Auralle 1970-luvulla tehdyn ehdotuksen Leninin patsaan pystyttämiseksi Helsinkiin. Patsas olisi Moskovassa lahja Helsingin kaupungille ja Ilaskivi alkoi selvittää asiaa kaupunginvaltuustoon kuuluvien poliittisten ryhmien kanssa. Neuvotteluissa tultiin siihen tulokseen, että Helsinki ottaa Leninin patsaan vastaan, mikäli Moskovalle voidaan vastalahjaksi antaa Kekkosta esittävä patsas tai veistos. Patsasvaihto ei lopulta koskaan toteutunut, vaikka Helsingissä oli jo valmiina Leninille nimetty puistokin.³⁷⁸

Presidentti Kekkonen terveys heikkeni jatkuvasti, ja K-linjalle alkoi tulla kiire kaataa pääministeri Koiviston kuningastie. Loppuvuodesta 1980 Kekkonen sai lievän aivoinfarktin. Julkisuuteen asiaa ei kerrottu, vaan presidentin tiedotettiin sairastuneen influenssaan.³⁷⁹ Mauno Koivisto ymmärsi pelin hengen: Olemalla pääministerinä Kekkonen erotessa hänellä olisi parhaat edellytykset nousta tämän seuraajaksi.

³⁷⁶ Holopainen 1989, s. 174-175

³⁷⁷ Zyskowicz 2005, s. 47

³⁷⁸ Lähteenkorva, Pekka, Pekkarinen, Jussi, Kirjeitä myllärielle 1956-81, s.508-509, Otava Helsinki 2000

³⁷⁹ Suomi 2000, s. 653-656

Koivistolle ei myöskään jäänyt epäselväksi K-linjan taktiikka hänen kaatamisekseen. Ahti Karjalaista valmisteltiin aseisiin, ja Suomen Pankkiin Hetemäen paikalle siirtynyt Harri Holkeri vei hänet keväällä 1981 puoliväkisin Sveitsiin alkoholiparantolaan. Holkerin mukaan hänellä ei ollut asiassa poliittisia motiiveja, vaan hän katsoi tekevänsä velvollisuutensa esimiestään, pankin vt. johtajana toimivaa Karjalaista kohtaan.³⁸⁰

Huhtikuussa 1981 hallitus oli ajautunut sisäiseen riitelyyn ja K-linjalaiset valittivat Kekkoselle Koiviston hidastelevan päätöstenteossa. Myös kommunistit olivat kyllästyneet Koiviston tapaan johtaa hallitusta ja SDP:n eduskuntaryhmän ja pääministerin välillä oli erimielisyyksiä.³⁸¹ Kansanedustajat Matti Ahde ja Tarja Halonen vaativat SDP:tä jättämään hallituksen.³⁸² Omiensa kritiikin kohteeksi joutunut Koivisto lupasikin SDP:n eduskuntaryhmälle ryhdistäytyvänsä hallituksen johtajana.³⁸³ Kekkonen ei kuitenkaan rauhoittunut, vaan asetti hallitukselle määräajan tulopoliittiseen sopimukseen kuuluvan, sosiaalietujen verotukseen liittyvän ns. sove-paketin antamisesta eduskunnalle. Samanlaisilla määräaika-asetuksilla Kekkonen oli kaatanut esim. Karjalaisen hallituksen 1971, ja tilanne oli huhtikuussa 1979 samankaltainen: Epämieluisasta pääministeristä oli päästävä eroon.³⁸⁴

Asian tultua julkisuuteen, pidettiin yleisesti varmana, että Koivisto eroaa. Kaikesta totutusta poiketen Koivisto oli silti päättänyt pitää hallituksensa koossa ja pysyä pääministerinä. Koivisto vetosi perustuslakiin, jonka mukaan hallituksen tulee nauttia vain eduskunnan luottamusta, ja sai tukea myös Kekkosen vastustajaksi siirtyneeltä eduskunnan puhemies Johannes Virolaiselta. Koivisto esitti kantansa tv-haastattelussa ja herätti suurta kohua. Ensimmäistä kertaa Kekkosen aikana pääministeri asettui julkisesti uhmaamaan presidenttiä, joka ei voinut tehdä mitään. Koiviston suosio nousi entisestään, ja Kekkonen oli lyöty mies. Juhani Suomen mukaan hän ei toipunut tästä arvovaltatappiosta ja hänen fyysinen rapistumisensa nopeutui.³⁸⁵

³⁸⁰ Holopainen 1989, s. 177

³⁸¹ Suomi 2000, s. 671-672

³⁸² Blåfield, Antti, Vuoristo, Pekka, Kun valta vaihtui. Mitä todella tapahtui vuoden 1982 presidentin vaaleissa, s. 123, Kirjayhtymä Helsinki 1982

³⁸³ Urho Kekkosen päiväkirjat 1975-81, Suomi, Juhani, toim. s. 439, Otava Helsinki 2004

³⁸⁴ Tämän tutkielman sivu 55

³⁸⁵ Suomi 2000, s. 686

Koiviston päätettyä pitää hallituksensa pystyssä, ”eräs kokoomuslainen henkilö” otti yhteyttä sisäministeri Eino Uusitaloon. Uusitalolle ehdotettiin hyvin valmisteltua operaatiota Koiviston hallituksen kaatamiseksi, mikä olisi samalla johtanut Kokoomuksen nousuun hallituspuolueeksi. Uusitalon oli tarkoitus olla operaation päätoimijana, mutta suunnitelman uhkarohkean luonteen vuoksi hän ei siihen suoralta kädeltä voinut ryhtyä. Uusitalo neuvotteli asiasta presidentti Kekkonen kanssa ja keskustelujen tuloksena operaatiosta päätettiin luopua.³⁸⁶

Tämän tutkimuksen kannalta on harmillista, ettei Uusitalo suostunut pyynnöistä huolimatta kertomaan asiasta enempää. Kyseinen operaatio ja sen kokoomuslainen ehdottaja tuntuu olevan täysin tuntematon poliittisen lähihistorian kuriositeetti. Mistään käytetystä lähteestä ei ole löytynyt tukea Uusitalon kertomukselle. Myöskään kukaan tämän tutkimuksen tekijän haastattelema kokoomuslainen ei ainakaan tunnusta tietävänsä asiasta mitään. Jarmo Virmavirta kyllä pitää selvänä, että Kokoomus olisi noussut Koiviston kaatumisen jälkeen hallituspuolueeksi, mutta hänen mielestään Kokoomus ei osallistunut hallituksen kaatamiseen.³⁸⁷

Kokoomuksen puoluesihteerinä 1981 toiminut Jussi Isotalo ei pidä kertomusta uskottavana ainakaan siinä tapauksessa, että ehdotuksen olisi tehnyt Kokoomus puolueena.³⁸⁸ Ilkka Kanervalle koko asia oli uutinen.³⁸⁹ Asian mielenkiintoa lisää Eino Uusitalon korostus, jonka mukaan Kekkonen ainoana motiivina Koiviston kaatamiseen oli nimenomaan Kokoomuksen nostaminen hallituspuolueeksi.³⁹⁰

³⁸⁶ Eino Uusitalon haastattelu

³⁸⁷ Jarmo Virmavirran haastattelu

³⁸⁸ Jussi Isotalon kirjallinen tiedonanto 13. joulukuuta 2005

³⁸⁹ Ilkka Kanervan haastattelu

³⁹⁰ Eino Uusitalon haastattelu. Lisätietoa antanee kesällä 2006 ilmestynvä Tytti Isohookana-Asunmaan kirjoittama Keskustapuolueen historia-teos, joka ei ehtinyt tämän tutkimuksen lähteeksi. Isohookana-Asunmaalla oli käytössä Eino Uusitalon vuoden 1981 aineisto, jota Uusitalo ei luovuttanut tämän tutkielman tekijälle.

Uusi yritys Koiviston kaatamiseksi päätettiin ajoittaa syyskuun budjettineuvotteluihin ja valmistelut Kokoomuksen ulkopoliittiseen rehabilitointiin aloitettiin hyvissä ajoin. Martti Miettunen piti Suomi-Neuvostoliitto-seuran tilaisuudessa Kokoomusta mairittelevan esitelmän ja kehui erityisesti Harri Holkerin toimintaa Paasikivi-Kekkosen-linjan hyväksi. Ahti Pekkala puolestaan kertoi Uuden Suomen Matti Paavonsalolle, että tarkoitus oli kytkeä Kokoomus samalla K-linjan joukkoihin presidenttipelissä.³⁹¹

Keväällä 1981 presidentti Kekkonen tapasi Harri Holkerin ja Veikko Tavastilan Helsingissä Hotelli Marskissa järjestetyllä lounaalla. Kekkonen antoi Holkerin mukaan ymmärtää haluavansa järjestää Kokoomusta pitkään vaivanneen hallitusasian kuntoon. Kekkonen kertoi aikovansa erota pian virastaan ja päättää kautensa nostamalla kansallisen eheytyksen nimissä Kokoomuksen hallitukseen. Tällä samalla syyllä hän perusteli aikanaan avanneensa hallitusoven myös kommunisteille.³⁹²

Kekkosen perustelu kommunistien hallitusasemaan on osittain harhaanjohtava, sillä kuten edellä on kuvattu, se perustui Neuvostoliiton vaatimuksiin. ”Kansallinen eheyty” ja ”kommunismien kesyttäminen” saattoivat olla keinoja selittää Suomen kansalle jatkuva vaalitulosten vastaisten hallitusten nimittäminen. Kekkonen saattoi silti viimeisinä aikoinaan presidenttinä pyrkiä korjaamaan osittain itse aiheuttamaansa vääristynyttä poliittista asetelmaa. Huomioon ottaen SDP:n kielteisen asenteen Kokoomukseen sekä presidentin omat fyysiset ja psyykkiset voimavarat, on Juhani Suomen mukaan epätodennäköistä, että Kekkonen olisi kyennyt toteuttamaan aikomuksensa.³⁹³

Syksyn 1981 budjettiriihi alkoi elokuussa ja Keskustapuolue oli päättänyt pitää kiinni omista tavoitteistaan. Neuvotteluissa SDP kannatti yllättäen kommunistien esitystä lisävelan ottamiseksi. Koivisto oli Paavo Värysen mukaan aikaisemmin antanut tukensa Ahti Pekkalan budjettiesitykselle, joka ei sisältänyt lisävelkaa. Riita kärjistyi ja Värynen vaati pääministerin eroa ja uhkasi Keskustapuolueen jättävän hallituksen.³⁹⁴

³⁹¹ Paavonsalo 1995, s.267

³⁹² Suomi 2000, s. 691

³⁹³ Suomi 2000, s. 692

³⁹⁴ Koivisto 1988, s.263-274

Väyrynen lähetti presidentti Kekkoselle kirjeen ja suositteli Keskustapuolueen ja Kokoomuksen varaan rakentuvan hallituksen nimittämistä. Hallitukseen tulisi Väyrysen mukaan K-linjan hegemonia ja Kokoomuksesta mukaan kelpuutettaisiin ainoastaan puolueen ”vasemmiston” edustajia. Missään vaiheessa Väyrynen ei kuitenkaan kuullut Kekkosen kaavailevan Karjalaista hallituksen johtoon, vaan uskoi presidentin nimittävän pääministeriksi Eino Uusitalon.³⁹⁵

Väyrynen haki tukea hankkeelleen myös Moskovasta ja otti yhteyttä vanhaan Suomen ystäväan, KGB:n Viktor Vladimiroviin. Vladimirov ehdotti idänkauppaan hiljaisempaa vaihetta, mikä korostaisi Koiviston heikkoja neuvostosuhteita ja kiinnittäisi positiivista huomiota Ahti Karjalaiseen. Karjalainen oli pitkäaikainen suomalaisneuvostoliittolaisen talouskomission puheenjohtaja ja ns. idänkaupan takuumies. Väyrynen kannatti hanketta, mutta ei itse myönnä pyrkineensä Koiviston mustamaalaamiseen. Väyrynen kertoo olleensa pakkoraossa, jossa oli osoitettava sekä Karjalaiselle että Moskovalle toimivansa oikean ehdokkaan puolesta.³⁹⁶

Koiviston hallituksen kaataminen raukesi Urho Kekkosen terveydentilan romahtamiseen syyskuun 4. päivä 1981. Koivisto alkoi hoitaa presidentin tehtäviä ja hallituskriisi laukesi. Elokuinen kalastusmatka Islantiin oli rasittanut Kekkosta kohtalokkaasti ja muistikatkokset lisääntyivät. Kekkonen laati mm. rouva Leila Hetemäelle suruvalittelukirjeen, vaikka vuonna 1980 tapahtuneesta Päiviö Hetemäen kuolemasta oli kulunut jo aikaa. Presidentti määrättiin vuodelepoon ja hänen viikko-ohjelmansa peruttiin.³⁹⁷ Presidentti Kekkoselle myönnettiin kuukauden pituinen sairausloma, jota jatkettiin myöhemmin toisella kuukaudella. Onkin varsin ristiriitaista, että Eino Uusitalo kertoo tavanneensa Kekkosen vielä 8. syyskuuta ja keskustelleensa presidentin kanssa mm. vakavasta kansainvälisestä tilanteesta.³⁹⁸

³⁹⁵ Väyrynen 1993, s. 320-323

³⁹⁶ Väyrynen 1989, s. 328-342

³⁹⁷ Suomi 2000, s. 708-709

³⁹⁸ Eino Uusitalon haastattelu

Politiikan sisäpiirissä tiedettiin, ettei Kekkonen enää palaisi virkaansa. K-linja aloittikin voimakkaan ”lobbauksen” Ahti Karjalaisen puolesta, ja kansanedustaja Mikko Pesälä ennakoi NL:n järjestävän Karjalaisen valinnan tueksi jopa sotaharjoitukset Suomenlahdella. Myös kommunistien Tiedonantaja-lehti ennusti Suomelle ulkopoliittisia vaikeuksia, mikäli Karjalaista ei valittaisi Kekkosen seuraajaksi.³⁹⁹

Taistolaiset ottivat yhteyttä Karjalaisen kannattajana tunnettuihin Kokoomuksen Jarmo Virmavirtaan ja Ilkka Kanervaan, kutsuen heidät Karjalaisen tueksi järjestämäänsä tilaisuuteen. Kaikki oli kuitenkin jo myöhäistä ja K-linjan yritys kaatui lopulta Johannes Virolaisen valintaan Keskustapuolueen presidenttiehdokkaaksi.⁴⁰⁰

Sairasloman aikana lääkärit ja avustajat yrittivät saada Kekkosta terveydellisistä syistä luopumaan virastaan. Toistuvasti Kekkonen ensin suostui, mutta kohta jälleen perui eroaikomuksensa. Lokakuun 26. päivä 1981 hän lopulta allekirjoitti eroanomuksen, pitkäaikaisen ystävänsä lääkäri Rikhard Sotamaan suosituksesta. Allekirjoittamisen jälkeistä luopumisen tuskaa, kuvastaa presidentin pojalleen Matti Kekkoselle lausuma parahdus: ”Pojat auttakaa minua, pitäkää minusta huolta!”⁴⁰¹ Seuraavana päivänä Kekkonen ei enää muistanut eroaan.⁴⁰²

³⁹⁹ Zyskowicz 2005, s.183-185

⁴⁰⁰ Jarmo Virmavirran haastattelu

⁴⁰¹ Suomi 2000, s.720-722

⁴⁰² Punainen lanka tv-ohjelma, Yle tv 2, 15.marraskuuta 1999, Maarit Tastulan vieraana hallitusneuvos Matti Kekkonen.

Yli kaksikymmentäviisi vuotta tasavallan presidenttinä toimineen Urho Kekkosen ero pysäytti Suomen kansan ja monet suomalaiset tunsivat merkittävän ajanjakson päättyneen. Uudet vaalit määrättiin pidettäväksi tammikuussa 1982. Yksi presidentin harvoista kokoomuslaisista ystävistä, maaherra Erkki Huurtamo, kiteytti runossaan kauniilla tavalla kansakunnan tuntoja saatuaan tiedon Kekkosen erosta:

*”Olin tiistaina Uukuniemen kunnassa,
eli aivan rajan pinnassa,
kun radiosta tuli uutinen,
jonka sisältö oli virastasi luopuminen.*

*Puheen sorina loppui kuin käskystä,
väki lamaantui kuin järkyttävästä elämyksestä.
Tunsin kyynelleen nousseenkin omaan silmään,
sitä estää en voinut, en niin millään.*

*On kuin pohja olisi pudonnut maaherran hommalta.
Keskustelun jatkaminen tuntui kovin turhalta.
Mutta sen vaistosi sielläkin jokainen, meillä on vain yksi Kekkonen ”.* ⁴⁰³

⁴⁰³ Lähteenkorva-Pekkarinen 2000, Huurtamon kirje Kekkoselle, s.524

JOHTOPÄÄTÖKSET

Kansallisesta Kokoomuksesta ei tullut hallituspuoluetta Urho Kekkosen presidenttikaudella vuoden 1966 jälkeen. Vaikka puolue nosti kannatustaan jatkuvasti ja teki työtä parantaakseen luottamustaan Neuvostoliitossa, hallituksen paraatiovet pysyivät Kokoomukselta suljettuina. Yhteenvetona voidaan Kokoomuksen oppositioaika vuoden 1966 jälkeen jakaa kolmeen eri ajanjaksoon.

Vuosiin 1966–72 ajoittuu ns. *paitsioaika*, jolloin Kokoomuksen oppositioasema oli parlamentarismien pelisääntöjen mukaan kaikkein perustelluin. Vuoden 1966 Eduskuntavaalien jälkeinen paikkajako parlamentissa oli selvästi vasemmistoenemmistöinen, ja Kokoomus oli puolueena sekä sisäisesti että ulkoisesti heikko. Juha Rihtniemen johdolla aloitettu uudistustyö puolueen muuttamiseksi yleispuolueeksi oli kesken. Kokoomus etsi tavallaan itseään ja haki uusilla linjauksilla uusia äänestäjiä. Suomalaiset olivat perinteisesti mieltäneet puolueen lähinnä pääoman, pappien ja puolustusvoimien edunvalvojaksi. Kokoomuksen ulkoinen kuva oli konservatiivinen ja antoi tiukassa kommunismin vastaisuudessaan itsestään viestin yhteistyöhön kykenemättömästä ryhmästä.

Pyrkiessään periaatteessa enemmistöhallitukseen, presidentti Kekkonen ei enää sosialidemokraattien ulkopoliittisen kääntymisen jälkeen tarvinnut Kokoomusta hallituspuolueeksi. Suomettumisen mukanaan tuoma jatkuva Neuvostoliiton edun ja tahdon huomioiminen alkoi vaikuttaa hallitusratkaisuissa. SDP:n Moskovan suhteet kehittivät läheisiksi, eikä Väinö Tannerin puheenjohtajuuden aikaista molemmin puolista vastenmielisyyttä enää ollut havaittavissa. Ulkopoliittisen ”sylkykupin” rooli lankesi yksin Kokoomukselle, sillä SDP ei enää vastustanut kommunismin etenemistä. Vasemmisto löi kättä kansanrintamahallituksessa ja Kekkonen näytti itsekin uskovan sosialismin voittoon.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio-idea sai 1960-luvun lopulla kannatusta myös Suomessa. Perusoikeistolainen ideologia äärimmäisyyksiin asti ulottuvasta yksilönvastuusta, ei näin ollen ollut oikea tapa hankkia poliittista kannatusta. Kokoomuksen tuli uudistaa ohjelmaansa ja imagoaan, jotta se pärjäisi kilpailussa vasemmistolle ja pystyisi estämään laajamittaisen sosialisoinnin, joka näytti vääjäämättä olevan edessä. Poliittisen vasemmiston ylilyönnit Yleisradion ohjelmapolitiikassa ja sotaveteraanien halveksiminen, käänsivät yleisen mielipiteen lopulta sitä itseään vastaan. Samoihin aikoihin alkanut ammattiyhdistysliikkeen vallan kasvu säikäytti porvarillisen kansanosan. Kokoomuksessa tapahtunut nuorennusleikkaus puolestaan houkutti suuret ikäluokat äänestämään, ja yhdessä nämä osatekijät käänsivät puolueen kannatuksen kasvuun.

Ulkoparlamentaariset voimat ottivat kuitenkin Kekkosesta ja Suomen poliittisesta eliitistä vallan 1960-luvun lopussa. Neuvostoliitto kyseenalaisti Suomen tulkinnat puolueettomuudesta ja sai Kekkosen lupaamaan kansanrintamahallitusten jatkon vaalituloksista riippumatta. Näin Kokoomuksen oppositioasema oli ainakin toistaiseksi sinetöity ja se konkretisoitui vuoden 1970 voittoisien eduskuntavaalien jälkeisissä hallitusneuvotteluissa. Keskustapuolueen kenttä oli valmis hylkäämään hallitusyhteistyön kommunistien ja SDP:n kanssa, mutta puolueen johto tiesi NKP:n kielteisen asennoitumisen Kokoomukseen. Kekkosta satoi Moskovalle annettu lupaus.

SDP puolestaan oli sitoutunut yhteistyöhön kommunistien kanssa, eikä hallitukseen meno Kokoomuksen kanssa voinut tulla kysymykseen. SDP kannatti 1970-luvun alussa laajamittaista sosialisointia ja piti Kokoomusta päävastustajanaan. Kokoomusta vasemmisto tarvitsi myös todisteeksi suomalaisesta neuvostovastaisuudesta ja taantumuksellisten voimien vallasta. Kokoomuksen olemassa ololla kommunistit perustelivat avunpyyntöjään ja selittivät suomalaisen sosialismin etenemisen hitautta NKP:lle. Näiden realiteettien valossa Kokoomuksen johdossa ymmärrettiin viimeistään kevään 1970 jälkeen, ettei hallitukseen mennä ilman Kekkosen ja NKP:n luottamusta, vaikka eduskunnassa olikin jälleen porvarienemmistö. Nöyrä marssi kohti syvempää ystävyyttä Tamminiemen ja Tehtaankadun porteille oli aloitettava.

*Etsikko*aika ajoittuu vuosiin 1972–75. Kokoomuksen johdossa aloitettiin määrätietoinen työ Kekkosen ja NKP:n luottamuksen saavuttamiseksi 1970-luvun alussa. Nuorista kansanedustajista ja ylioppilaspoliitikoista koostunut remonttimies-ryhmä meni tällä tiellään puoluejohtoakin pitemmälle. Suhteita yritettiin rakentaa Neuvostoliiton suurlähetystön, KGB:n ja NKP:n nuorisjärjestön kautta. Puoluejohto oli maltillisempi ja pitäytyi lähinnä jo 1960-luvulla omaksutussa diplomaattitason suhdetoiminnassa. KGB:n ja suurlähetystön virkailijoiden välinen ero oli kuitenkin veteen piirretty viiva, eikä suomalaisille näytä aina olleen selvää, kuka neuvostoliittolainen milloin edusti mitään tahoa. Yhteisenä pyrkimyksenä kaikille Kokoomuksen neuvostosuhteissa aktiivisina toimineille henkilöille, näyttää olleen puolueen luottamuksen parantaminen hallitusaseman saavuttamiseksi ja oman poliittisen painoarvonsa korostaminen.

Kokoomuksen toiminnassa Kekkosen ja NKP:n luottamuksen saavuttamiseksi on havaittavissa 1970-luvun puoliväliin tultaessa kaksi toisistaan erillistä päälinjaa. Harri Holkerin johtaman puolue toimiston linja lähti liikkeelle siitä näkökannasta, että tasavallan presidentti on valtakunnan pää, jonka poliittista tahtoa myös Kokoomuksen täytyy kunnioittaa. Tärkeintä oli pelata Kekkosen määräämillä säännöillä ja osoittaa se myös käytännön toiminna. Yhteydenpito Neuvostoliiton edustajien kanssa oli osa tätä pelisääntöä.

Toinen Kokoomuksen sisäisistä päälinjoista oli remonttimiehistä eriytynyt Juha Vikatmaan johtama ryhmittymä, joka näki politiikan teon edellytyksenä hyvät ja luottamukselliset suhteet Kekkoseen ja Neuvostoliittoon. Se piti Urho Kekkosta henkilönä itseisarvona ja nojasi valtapoliittisen ajattelunsa perusteet Neuvostoliiton muuttumattomaan asemaan supervaltana. Poikkeuslain ehdoton kannattaminen 1972, kertoo omaa kieltään ryhmittymän asenteesta Urho Kekkosen presidenttiyteen. Vikatmaa meni puoluejohtoa pidemmälle ja hajotti myös remonttimiesliikkeen. Ilkka Suominen ja Pertti Salolainen ottivat etäisyyttä ja Vikatmaan ympärille ryhmittyi radikaalimpaa ainesta. Kuten edellä on kerrottu, tämän linjan kannattajat olivat valmiita menemään pitkälle NKP:n luottamuksen saavuttamiseksi ja näin myös kokoomuslaiset ottivat osaa suomettumiseen omaksumalla ”maan tavan” poliittisessa toiminnassaan.

Kokoomuksen suhteissa presidentti Kekkoseen alkoi painaa henkilösuhteiden merkitys. Juha Rihtniemi ei päässyt Kekkosta lähelle, mikä saattoi olla osasyynä luottamuspulaan. Kekkonen näyttääkin vierastaneen karismaattisia poliitikkoja, sillä samankaltaista viileää suhtautumista on havaittavissa Kekkosen suhteissa esim. Mauno Koivistoon, Johannes Virolaiseen ja etenkin Veikko Vennamoon. Sitä vastoin Kekkosen SDP-suhteet olivat yhtä kuin Kalevi Sorsa, jonka kanssa hän oli suorastaan läheinen yhteistyökumppani. Myös Keskustapuolueen Ahti Karjalainen 1970-luvun puoliväliin saakka ja Kokoomuksen Rihtniemen jälkeinen puheenjohtaja Harri Holkeri, kuuluivat Kekkosen luotettuihin. Kaikkia näitä luottomiehiä yhdistää tietty sanankaltainen virkamiesmäinen luonteenpiirre. Kekkonen saattoi karsastaa karismaattisia ja mieltä pragmaatikkoihin.

Myöntyväisyyden aika sijoittuu vuosiin 1975–81. Suomen poliittinen kulttuuri oli syvässä suomettuneisuuden tilassa 1970-luvulla. Valtaapitävien voimien eli presidentti Kekkosen, Keskustapuolueen, SDP:n ja kommunistien harjoittaman politiikan tuloksena Suomi oli monissa asioissa riippuvainen Neuvostoliiton tahdosta. Kaiken tämän keskellä yritettiin ylläpitää puolueettoman maan imagoa, selvittää itsenäisenä valtiona ja integroida taloussuhteita länteen. NL piti Suomea ikään kuin näyteikkunanaan, todisteena vetovoimastaan. Tekemällä myönnytyksiä Neuvostoliitolle pyrittiin saamaan liikkumatilaa lännessä.

Neuvostoliiton painostuksella oli merkittävin osuus suomettumisen synnyssä, mutta totuuden nimissä on huomioitava harjoitetun itsesensuurin ja suomalaisten omien valintojen merkitys edellä kuvatussa kehityksessä. Suomeen oli syntynyt poliittinen kulttuuri jota pidettiin länsimaissa yleisesti epäsopivana. Kekkosen ajamalla puolueettomuus-politiikalla onnistuttiin kyllä nostamaan Suomen kansainvälistä profiilia ja rajoittamaan Neuvostoliiton valtaa Suomessa, mutta samalla verhottiin kansailta suomettunut todellisuus.

Puolueettomuus olikin yya-sopimuksen vuoksi varsin kyseenalainen asia, sillä sopimuksen artikkelit velvoittivat Suomen sodan syttyessä sotilasyhteistyöhön Neuvostoliiton kanssa. Monet suomalaiset olivat silti jo valmiiksi NL:n leirissä. Kiihkeimmät Kekkosen kannattajat ja kommunistit vaikenivat itäblokin virheistä, mutta tuomitsivat äänekkäästi länsimaiden tekemiä rikkomuksia.

Kokoomus oli liittynyt ”Kekkos-puolueeseen” 1970-luvun loppuun mennessä. Se noudatti virallista ulkopoliitiikkaa, kannatti Urho Kekkosen presidenttiyttä, otti osaa Suomi-Neuvostoliitto-seuran toimintaan ja harjoitti suomettumiseen kuuluvaa itseruoskintaa ulkopoliittisista virheistään. Vanha Kekkosta arvosteleva oikeisto oli hiljentynyt ja Tuure Junnila putosi lopulta eduskunnasta 1979. Ulkoiset tunnusmerkit hallituskelpoisuudelle olivat olemassa ja Kekkosenkin alkoi lämmitä Kokoomukselle. Puolueen johdon ja Kekkosen suhteet toimivat, eikä Juha Rihtniemen aikaisesta luottamuspulasta ollut enää merkkejä. Silti Kekkonen odotti Kokoomukselta täydellistä puhdistautumista SDP:n tapaan eikä sietänyt pienintäkään kritiikkiä toimistaan.

Kun Kokoomusta ei kaikesta huolimatta huolitettu hallitukseen, Kekkonen vieritti syyn puolueille, jotka eivät suostuneet yhteistyöhön Kokoomuksen kanssa. Todellisuudessa Neuvostoliiton mielipiteet vaikuttivat yhä enemmän vanhenevan presidentin tekemisiin. Kekkonen sai jatkuvasti tietoja Neuvostoliiton edelleen tuntemasta vastenmielisyydestä Kokoomusta kohtaan, eikä ehkä tämän vuoksi halunnut ”runnata” Kokoomusta hallitukseen. Vuoden 1978 jälkeen presidentin terveys alkoi heiketä eikä aikaisempaa tahdonvoimaa poliittisille operaatioille enää löytynyt.

Vielä ennen syksyllä 1981 tapahtunutta eroaan Kekkonen aktivoitui ja ilmoitti haluavansa päättää elämäntyönsä nostamalla Kokoomuksen jälleen hallituspuolueeksi. Hallituskysymys oli kuitenkin nitoutunut niin vahvasti presidenttipeliin, ettei pääministeri Koivisto suostunut jättämään hallituksensa eronpyyntöä. Kekkosen voimat ehtyivät lopullisesti ja Kokoomus jäi oppositioon. Sitä, miksi Kekkonen ei enää tässä vaiheessa olisi ottanut huomioon Neuvostoliitolle antamaansa lupausta pitää Kokoomus oppositiossa, ei edes Juhani Suomi ole kyennyt selittämään.

Urho Kekkosen isänmaallisuutta ei uusimman tutkimuksen valossa voida epäillä, mutta ajoittain hänellä näyttää menneen omat ja valtion asiat sekaisin. On muistettava, että Neuvostoliiton painostaessa Suomea Kekkonen ajoi aina suurissa kysymyksissä maan etua, vaikka joutuikin tekemään kiusallisia myönnytyksiä. Myönnytyksistä muodostui lopulta käytäntö ja puolueet alistuivat syntyneeseen poliittiseen kulttuuriin ja Neuvostoliiton annettiin vaikuttaa liikaa Suomen sisäisiin asioihin.

Kokoomuksen osalta tie Kekkos-puolueeksi oli erityisen kivikkoinen ja lopullinen määränpää, eli hallituspaikka jäi saavuttamatta. NKP vastusti Kokoomusta johdonmukaisesti, eikä Kekkonen näytä missään vaiheessa tosissaan yrittäneen auttaa puoluetta parantamaan Moskovin-suhteitaan. Jos tulkinnat hänen aidosta halustaan nostaa Kokoomus uransa lopulla hallitukseen pitävät paikkansa, saattaa moni kokoomuslainenkin antaa Kekkoselle hyvän arvosanan tasavallan presidentin viran hoidosta.

Historiafilosofi Leopold von Ranken oppien mukaan, historiaa kirjoitetaan niin, kuin asiat oikeasti olivat, erotukseksi siitä miten niiden uskotaan olleen. Tämän vuoksi Kekkosen kausi on jäänyt kokoomuslaisten mieliin lähinnä aikana, jolloin puoluetta pidettiin 15 vuotta yhtämittaisesti oppositiossa. Suomettumisen ajan tutkimus on kuitenkin vielä kesken ja lopullinen totuus monesta yksityiskohdasta on yhä selvittämättä. Keskustelu Kokoomuksen, Kekkosen ja NKP:n suhteista jatkuu.

LÄHDELUETTELO

ARKISTOLÄHTEET

Porvarillisen Työn Arkisto (PTA) Helsinki

- Kokoomuksen puoluevaltuuston kokouspöytäkirjat 1969–81
- Kokoomuksen eduskuntaryhmän kokouspöytäkirjat 1969–81
- Kokoomuksen puoluekokousten pöytäkirjat 1918–22, 1969–81
- Harri Holkerin kirjeenvaihto
- Harri Holkerin Keskustapuolue-kansio
- Kommunismi I-III kansiot

Urho Kekkosen Arkisto (UKA) Orimattila

- Urho Kekkosen kirjeenvaihto 1969–81
- Urho Kekkosen vuosikirjat 1969–81

Keskustan arkisto (KA) Helsinki

- Keskustapuolueen puoluevaltuuston kokouspöytäkirjat 1970

PAINETUT LÄHTEET

Kekkonen, Urho, päiväkirjat 2, 1963-68, Suomi, Juhani, toim. Otava Helsinki 2002

Kekkonen, Urho, päiväkirjat 3, 1969-74, Suomi, Juhani, toim. Otava Helsinki 2003

Kekkonen, Urho, päiväkirjat 4, 1975-81, Suomi, Juhani, toim. Otava Helsinki 2004

Kekkonen, Urho, Kirjeitä Myllystäni 2, toim. Keijo Korhonen ja Maarit Tyrkkö, Otava Helsinki 1976

Lähteenkorva, Pekka, Pekkarinen, Jussi, Kirjeitä myllärilille 1956-1981, Otava Helsinki 2000

NKP ja Suomi, Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955-68, Rautkallio, Hannu, Tšernous V.N, toim. Tammi Helsinki 1992

Rumpunen, Kauko, Aikoja ja tapauksia Ahti Karjalaisen elämästä, WSOY Helsinki 1997

OPINNÄYTTEET

Holopainen, Anne, Kulje omaa tietäsi ja anna ihmisten puhua. Tuure Junnilan suhtautuminen Urho Kekkoseen 1951-74, pro gradu, Oulun yliopisto 1998
 Kanerva, Ilkka, Tuure Junnilan idänpolitiikka, pro gradu, Turun yliopisto 1980
 Koivisto, Jukka, Miten Kansallinen Kokoomus päätyi tukemaan Urho Kekkosta poikkeuslailla tammikuussa 1973, pro gradu, Helsingin yliopisto 1984
 Krekola, Joni, Helsingin nuorisofestivaalit ja niiden vaikutus Suomessa 1960-1962, pro gradu, Helsingin yliopisto 1994.

SANOMALEHDET

Helsingin Sanomat 12. huhtikuuta 1969
 Helsingin Sanomat 7. huhtikuuta 1972
 Turun Sanomat 26. syyskuuta 2004

HAASTATTELUT JA KIRJALLISET TIEDONANNOT

Varatoimitusjohtaja Jussi Isotalon kirjallinen tiedonanto 13. joulukuuta 2005
 Eduskunnan varapuhemies Ilkka Kanervan haastattelu 30. marraskuuta 2005
 Ministeri Pertti Salolaisen haastattelu 15. maaliskuuta 2005
 Ministeri Eino Uusitalon haastattelu 4. helmikuuta 2005
 Professori Jarmo Virmavirran haastattelu 1. maaliskuuta 2005

YLIOPISTOLUENNOT JA TV-DOKUMENTIT

Punainen lanka, Tastula, Maarit, tv-ohjelma, 15. marraskuuta 1999, vieraana hallitusneuvos Matti Kekkonen.
 Rentola, Kimmo, Suomen uhkakuvien historia, luentosarja, Helsingin yliopisto 2005
 Suomi ja kotijenkkit: vakoilua ja diplomatiaa, Helin, Sari, Ristamäki, Juha, tv-ajankohtaisohjelma A-piste, 11. helmikuuta 2005
 Vihavainen, Timo, Neuvostoliiton historia, luentosarja, Helsingin Yliopisto 2005

KIRJALLISUUS

Akulov, Albert, Vuodet tehtaankadulla, Otava Helsinki 1996

Blåfield, Antti, Vuoristo, Pekka, Kun valta vaihtui. Mitä todella tapahtui vuoden 1982 presidentinvaaleissa, Kirjayhtymä Helsinki 1982

Bäckman, Johan, toim. Entäs kun tulee se yhdestoista, Suomettumisen uusi historia, Kalle Euron artikkeli Suomettuminen Kokoomuksessa, WSOY Helsinki 2001

Derjabin, Juri, Omalla Nimellä, Otava Helsinki 1997

Helsingin Sanomat kuukausiliite, marraskuu 1988, nro:2, artikkeli Harri Holkerista

Helsingin Sanomat kuukausiliite, marraskuu 2004, artikkeli Teiniliitosta

Hentilä, Seppo, Harppi-Saksan haarukassa, DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa, SKS Helsinki 2004

Holopainen, Kauko, Harri Holkeri, Kahden presidentin mies., Kirjayhtymä Helsinki 1989

Häikiö, Martti, Presidentin valinta, WSOY Helsinki 1993

Ilaskivi, Raimo, Kolme elämää, Otava Helsinki 1991

Jakobson, Max, Vallanvaihto, Otava Helsinki 1992

Jakobson, Max, Pelon ja toivon aika, Otava Helsinki 2001

Jakobson Max, Tilinpäätös, Otava Helsinki 2003

Jyränki, Antero, Kolme vuotta linnassa, WSOY Helsinki 1990

Junnila, Tuure, Toisinajattelija Kekkosen tasavallassa, WSOY Helsinki 1980

Junnila, Tuure, Vallankaappaus lain ja oikeuden varjolla, Oy Länsi-Suomi 1973

Kalela, Jorma, Historia ja historian tutkimus, Gaudeamus Helsinki 2000

Kangas, Lasse, Ahti Karjalainen tasavallan kakkosena, Kirjayhtymä Helsinki 1984

Kankkonen, Peter, Suomettuva Suomi Raportti rappion politiikasta, Lauttapaino Lauttakylä 1976

Karjalainen, Ahti, Tarkka, Jukka, Presidentin ministeri, Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa, Otava Helsinki 1989

Kinnunen, Karolus, Urho, Ahti ja Johannes, sirpaleita Kekkosen kaudelta, Gummerus Helsinki 2001

Koivisto, Mauno, Poliitiikkaa ja politikointia, kirjayhtymä Helsinki 1988

Kokoomuksen kotisivut, Kokoomuksen historiaa, www.kokoomus.fi, 22. maaliskuuta 2006

Korjus, Jaakko, Juha Rihtniemi-legenda jo eläessään, WSOY Helsinki 1975

- Kuorsalo, Anne, Susiluoto, Ilmari, Valkonen, Martti, Salaisen poliisin valtakunta, Edita Helsinki 2003
- Kääriäinen Seppo, Sitä niittää mitä kylvää, Keskustan strategiset valinnat 1964-2001, Gummerus Helsinki 2002
- Kylävaara, Ilkka, Taistolaisuuden musta kirja, Tammi Helsinki 2004
- Kymäläinen, Heikki, toim. Rafael Paasio, Kun aika on kypsä, Tammi Helsinki 1980
- Lehtilä, Hannu, Mainettaan parempi, valtioneuvos Harri Holkeri, Otava Helsinki 2001
- Lehtinen, Lasse, Aatosta jaloa ja alhaista mieltä, Sdp:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944-1981, WSOY Helsinki 2002
- Paavonsalo, Matti, Kekkosen valta, Gummerus Jyväskylä 1995
- Peltoniemi, Pentti, Aarne Saarinen, Kivimies, Otava Helsinki 1995
- Pernaa, Ville, tehtävänä Neuvostoliitto, opetusministeriön neuvostoinstituution roolit suomalaisessa politiikassa, Turun yliopisto 2002
- Pihlajamäki, Veikko, Kohtalona K-linja, pohjalaisen patriootin muistelmia, WSOY Porvoo 1995
- Rautkallio, Hannu, Laboratorio Suomi: Kekkonen ja KGB, WSOY Helsinki 1996
- Rautkallio, Hannu, Neuvostoliiton asialla, NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla, Tammi Helsinki 1993
- Rentola, Kimmo, Vallankumouksen aave, vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970, Otava Helsinki 2005
- Saarinen, Aarne, Suomalaisen kommunistin kokemuksia, Tammi Helsinki 1984
- Salminen, Esko, Vaikeneva valtiomahti, Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968-91, Edita Helsinki 1996
- Salminen, Juhani, Eripuraisuudesta yksituumaisuuteen, tie konsensusyhteiskuntaan 1960-75, Gummerus Jyväskylä 1999
- Seppinen, Jukka, Ahti Karjalainen, Poliittinen Elämäkerta, Otava Helsinki 1997
- Seppinen, Jukka, Urho Kekkonen, Suomen johtaja, Ajatus Helsinki 2004
- Seppinen, Jukka, Isänmaan asiat, Johannes Virolaisen elämäkerta, Ajatus Helsinki 2002
- Sillantaus, Pentti, Yöpakkasista jättäenlähtoon, Gummerus Jyväskylä 1988
- Smolander, Jyrki, Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”. Kansallisen Kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun, SKS Helsinki 2000

- Sorsa, Kalevi, Kansankoti ja punamulta, politiikan kuvioita 1972–76, Otava Helsinki 2002
- Summanen, Reino, Paraatiovii, Kokoomuksen hallitustie, Kirjayhtymä Helsinki 1983
- Suomi, Juhani, Taistelu puolueettomuudesta, Urho Kekkonen 1968-72, Otava Helsinki 1996.
- Suomi, Juhani, Liennytyksen akanvirrassa, Urho Kekkonen 1972-76, Otava Helsinki 1998
- Suomi, Juhani, Umpeutuva latu, Urho Kekkonen 1976-81, Otava Helsinki 2000
- Teräväinen, Erkki, Lavastettu rinnakkaiselo. Suomen ulkopoliittika johtavassa länsisaksalaislehdissä 1955-62, tohtorin väitöskirja, Helsingin yliopisto 2003
- Tuomioja, Erkki, Kukkaisvallasta Kekkosaltaan, Tammi Helsinki 1993
- Tuomioja Erkki, kotisivut, www.tuomioja.org, kirja-arvostelut 22. maaliskuuta 2006
- Uusitalo, Eino, Jälkipeli, Henkilöitä ja tapahtumia Kekkosen kaudelta, Kirjayhtymä Helsinki 1983
- Vares, Vesa, Kaksi askelta edellä, Kokoomuksen Nuorten liiton historia 1928-96, WSOY Helsinki 1999.
- Verkkouutiset 22. marraskuuta 1996, Juhani Suomen haastattelu, www.verkkouutiset.fi/arkisto, 22. maaliskuuta 2006
- Vesikansa, Jarkko, Salainen sisällissota, Työnantajien ja porvareiden taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa, Otava Helsinki 2004
- Vihavainen, Timo, Kansakunta Rähmällä, Suomettumisen lyhyt historia, Otava Helsinki 1991
- Virmavirta, Jarmo, Poliittikan äänetön yhtiömies, Otava Keuruu 1977
- Virolainen, Johannes, Valtioneuvos muistelee, yhteistyöni Urho Kekkosen kanssa 1933-81, Otava Helsinki 2000
- Vladimirov, Viktor, Näin se oli, Otava Keuruu 1993
- Väyrynen, Paavo, On totuuden aika, osa 1, WSOY Helsinki 1993
- Zyskiewicz, Ben, Eduskunnasta menin Baakariin, Nuoren kansanedustajan päiväkirjat 1981-82, Edita Helsinki 2004